

**BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS
ÚTINAPLÓJA**

1821-1822.

ELŐSZÓ.

Egy napi könyvet kell tartani annak, aki életét, mint egy egészet át akarja futni tekintetével s a multat használni kívánja a jövőre és jelenvalóra. De midőn létének tragicomediájából egy jelenést jegyez fel s utazásának történeteit írja, ne forogjon sem annak valaki előtt való felolvasása s a sajtó alá való menése eszébe, különben a maga mentségére s nem tulajdon tanúságára ír.

Nincs belső valóságunknak egy hüségesebb tüköre, mint egy ily naponként folytatott autobiographia. Gyakran, repülő életünk ezen képei előtt állva csodáljuk, hogy az egy-két esztendővel öregedett alig esmér reá a kevés évvel ifjabb önnön-magára. Mint egy csak most nemesi címet nyert büszkeséggel, nézünk ma - egy egész éjjellel bölcsőbbek - a tegnapi csak paraszt vagy polgári napra. Ily nagy a környülmények hatalma! Gunyoljuk egy megejtett hibánkat s ha azon környüállások jelennének újra meg, jórészt másodszor esnénk abba a hibába.

Csak hogy soha is ezeknek olvasásában az előbbi jobb ember szemlélésén, annak feddő tekintetére, ne kellessék elsárgulnom!

*

Wesselényi Miklós úti naplójának e sajátkezüleg irt bevezetéséhez csak rövid életrajzát óhajtottuk csatolni.

Wesselényi Miklós 1796. dec. 30-án született Zsibón, mint idb. Wesselényi Miklós és Cserey Heléna 13-ik és utolsó gyermeke. Örökölte édes apja hatalmas erejét, hirtelen haragvó természetét és észbeli tehetségét. Nemes szive pedig bizonyára a csalódásokban gazdag, a lemondásban állhatatos anyai szívnek volt öröke. Nevelője Pataky Mózes minden talentumát a legjobb irányban fejlesztette.

Közpályáját 1818-ban a megyegyűléseken kezdte, hol tüzes kuruc szónoklataival, általános feltűnést keltett. 1820-ban ismerkedett meg Széchenyivel, s a „legnagyobb magyar” értelmére, gondolatvilágára s egész lelkületére óriás hatással volt. Ekkor határozták el, hogy Német-, Francia- és Angolországot bejárva, főleg gazdasági téren szerzett tapasztalataikkal igyekezzenek segíteni tulajdon hazájukon. Visszatérve ez utról, mindketten az országgyűlési főrendi ellenzék vezérei lettek. Céljaik kivitelében eltértek s ezért Wesselényi más úton indult. Barátságuk ezáltal mind lazult, végre a politika teljesen szétválasztotta a két hív barátot.

Wesselényi az 1834-iki országgyűlésen vitte a legnevezetesebb szerepet, mely után szilaj beszédeiért a magyar és erdélyi kir. táblák perbe fogták. Perét Kölcsey védelte. Még mielőtt elfogták volna 1838-ban a pesti árviz alkalmával, hol száz és száz szegény embernek mentette meg életét és vagyonát, népszerűségét és hírnevét a legmagasabb fokig növelte.

Ítélete kihirdetése után a budai várban, majd önkéntes száműzetésben Gräfenbergben töltötte fogságát. Hosszas távollét után az 1848-as események szólították haza, de már nem tudott úgy hatni, mint 18 évvel ezelőtt. Elkeseredve vonult vissza ismét Gräfenbergbe, s midőn 1850-ben ismét vissza akart térni Erdélybe, útközben meghült és április 30-án Pesten tüdőgyulladás következtében meghalt. Hamvai a zsidói családi sírboltban nyugszanak.

1821.

Sibó szept. 23-án. Itthon hagyandó rendeléseim írásában sokkal hajnal előttől fogva elmerülve, a szép reggel meglepés a hatalmas világosság közeledése előlé s szükségtelenné tevő éjjeli gyertyám gyenge fényét, éppen úgy, mint a népek között egy a durva sötétségben szépen s haszonnal fénylő Észnek egy nála sokkal hatalmasabb Lélek megjelenése, ha való érdemeit nem is, de tündöklését elhalványítja, elszünteti. Én is épen úgy tevők a sötétségben igen jól használt világosítómmal, mint a népek a magukéval, azaz félretevém, csak talán igazságosabban, mert ezek mily gyakran nézik megvető neveltséggel a nagyobb fény feltetszésével előbbeni világosítójuk elhalványodott gyenge fényét, én pedig meggondolám gyertyám eloltásakor azt, amit a népeknek is oly jó volna meggondolni, hogy a közönséges megvilágosítás nem ezen már erő nélkül való fénynek haszon nélküli valóságát bizonyítja, hanem csak az előbbeni sötétségnek nagy voltát s szemeim gyengeségét érezteti, amelyben ezek csak e gyenge világnak nem létében is éppen semmit sem láttunk volna.

A falu csendes lakóseit isteni tiszteletre szólító harang megkondula. Különös s ellágyító érzést serkentének fel bennem busan dunnogó hangjai annak meggondolásával, hogy vajjon fogom e többé hallani. A vasárnapi templombasietőkkel én is elindulék. Minő érzemények gerjedének fel lelkembe e szent helyre való belépésemmel. Itten, hol a gyermek együgyü kéréseit ártatlan bizodalommal bocsájtotta fel szent trónusod elébe, hol az ifju enyhülve sirta ki panaszait, hol oly sokszor adtam szép érzésekért, boldog pillanatokért buzgón hálákat kedves jó Anyámmal együtt, az anyéimek közt, úgy lehet, soha, sohasem foglak többé imádni, nagy Isten! Talán áhítatosabban soha nem könyörögtem s bizonyosan egy templomnak is büszke boltozati s a legmenyeibb muzsika karoknak bájoló hangjai oly olvadó érzést bennem nem fognak szülni, mint ezen templom durva menyegzetei s a falusi mester rekedező éneke. Erős férfiaság! tisztelt törvényed *ellágyulást* nem szenved, szentül fogadom, hogy *cselekedeteimben* csak a *kötelességtől* mérsékelt hajthatatlan erő fog mindig uralkodni, de bocsáss meg, *érzéseimnek* e könyecseppeket kellett áldoznom.

24-én. Az útra való készülődésemben s az itt való dolgok elrendezésében oly csodálatosan megvételtem a napot, hogy tökéletesen holnapra gondoltam 26-ikát, elindulásomnak napját esni. Az édes anyámmal való maradásomra szükön mért drága pillanatoknak sebes telését rebegve tekintetvén, egész erejében érzém előre a közel való megválás keserűségét. Történetből könybe lobogó szemem az asztalomon felnyitott kalendáriumra esék s látám, hogy nem holnap, hanem holnapután esik 26-ika. Oly kedves meglepés vala ez nékem, mintha a meny boldog napjaiból egyet földi életemhez ajándékozott volna. Gyermeki öröm szikrázott végig ereimbe s szökdécselve futék be kedves Anyámhoz, hogy megosztva ez örömet, kettőzve érezem.

25-én. Huszár, Jósika s Horváth M. éppen rakoskodásomba találván, hová s meddig való utamról kezdének tudakozódni. Feleleteimet úgy tevém, hogy arra a gondolatra jövének s abban meg is győződének, hogy én házassági cél felé sietek; megjegyzéseik erről s jó szerencse kívánásaik jóizüen neveltettek. Még csak e napot töltöm itt, holnap hosszú, úgy lehet a leghosszabb időre hagyom el kedves jó anyámat s e helyet, melyet a szokás, szegény Apám s Patakym itt nyugvó porai s számtalan édes emlékezetek oly kedvessé tettek. A legelszántabb lélekkel s férfiasabb érzés mellett is, megvallom, irtózom a holnapi naptól. Semmi nincs a világon fájdalmasabb a megválásnál, a bucsuzásnál; nem egyéb ez a halálnak egészséges testtel való szenvedésénél.

Gr. Dégenfeldnének irék vala tegnapelőtt, kérvén az édes anyám iránt távollétemben való részvételre. Ma kapám szelid asszonyi érzéssel s férfias akarattal kérésemet teljesíteni ígérő

szép választát. Örömkönyekkel áztatam e tisztelt asszony rendéit. Sokkal nyugodtabban hagyom el Édes anyámat, mert ez az okos szépérsű néném enyhíteni fogja egyedülvalóságát.

26-án. Sok dolgaimtól elfoglalva nem volt időm azoknak érzésére, amiktől a napokban már előre tartottam; de el jöve a megválásnak órája, édes anyám szívem belsőjébe tekintve s látva ott, mely gyászos gondolatok szaggatják mellemet, a maga érzésein férfiasan felülemelkedve, anyai kegyel s lelki erővel magába fojtotta szomorúságát s egy panasszal, s egy könyecseppel sem akarta felháborítani igen is zajgó indulatimat, de éppen belső szenvedésének s hev anyai szeretetének ez a látása az elválásnak eddig csak előre sejtített s rettegett érzését a legvadabb fájdalommal költötte fel bennem, az eddig erővel tartóztatott könnyeim kiomlának s áztatam velük azon áldott kezeket, melyek a bölcsőtől fogva oly gondosan ápolgattak. „Wir werden uns gewiss wiedersehen” vala minden, amit mindketten zokoghatánk. Még egy utolsó forró csók s kirohanva felvettem magamat a kint készen álló paripámra s elnyargaltam. A falun kívül, könybe lobogó szemeim visszafordítám. Már csak a ház fedele látszott, gyors lovam haladása azt is azokkal már elrejteté; már Apám s Patakym temető-helyét látom s áldom, de már tűnik s el is tűnt, talán örökre eltűnt.

Az idő, mint belső érzésem, vad és komor volt, a hideg éjszakai szél mordan csapta szembe a szakadó esőt. Sokáig csak hallgatva, későbbre beszélgetve folytattuk Horváth Misivel utunkat, egyben ázva s fázva éreztünk este Nagyfaluba B. Getzihez.

27-én. Késő este érkeztem Margitára és mivel Csáky Sándor nem volt otthon, csak a fogadóba szálltam meg, de nem akarván udvariatlan lenni, kénytelen voltam a grófné ismételt meghívásának engedni és a kastélyba menni. Sokat hallottam már ez asszony különködéseiről, de ismét azt találtam, mint számos esetben, hogy rosszabbnak van elhíresztelve, mint amilyen és nem is untam magam vele oly szörnyen, mint ahogy képzeltem.

28-án. Estére érkezém Debrecenbe. Nagy örömmel látám újra Széchenyit, akivel jó Geniusom oly szorosán egybekötött s akivel sorsom is egy jó darab ideig egybe van fonódva. Az egész regementből, ma lévén a contractio utolsó napja, egybe valának a Bikafogadóban a tisztek gyűlve. Örvendék ennyi ismerőst együtt látni, de mégis inkább szerettem volna Széchenyivel csak egyedül lenni, mert oly sok mondani valóm lett volna neki.

29-én. Simonyinál Woynával és Spanocchival együtt ebédeltünk igen jól, mert nagyon ehetném volt. Ha asszony volnék, Woynába bele tudnék szeretni. Nekem tetszenek a komoly emberek, kiknek komor lényét néha a jó ötletek és jó kedély egy-egy sugara - az élénk ész eme - visszfényei megvilágítják.

30-án. Reggel indult Luigi a Széchenyi jagerével Pest felé előre, a Sibórol hozott szekerem pedig Miklóssal a Charlotte s a Fanny, amelyekkel idejöttem, haza. Miklóstól irék édes anyámnak. Tegnap általadván Széchenyinek az édes anyámtól küldött dohányos zacskót, ma elolvasá az édes anyámnak irt köszönő levelét. Hozzám való igaz barátságának s tiszta lelkének oly való képe van ebben a levélben is, hogy elérékenyedve örvendék előre, mely vigasztaló megnyugvást fog ennek olvasása jó anyámnak okozni.

Bethlen Ferencné is Bécsből Erdélybe menve itt van. Ma nála lévén, szerencsét kíván nekem ahhoz, amit - ugymond - bizonyosan hallott, (kitől?) hogy Széchenyivel Angliába megyek. Midőn ezt deprecalnám, azt mondja: „Én sem hittem, hogy elfelejtkezve egy palatinustól való származásáról, egy Széchenyit kisérgessen s avval kitaratassa magát.” Nem tudtam, bosszankodjam-e, vagy szembe kacagjam. Rég nem hallám a buta erdélyi gögnek ennél ostobább kifejezését. Hogy eféléket fognak beszélni, azt előre jól tudtam, hogy azt, amit Széchenyi értem barátságból tészem, azt úgy fogják nézni, mint a gazdag nagyur kegyét egy szegény ördöggel szemben, erre el voltam készülve. Barátságom Széchenyihez igen őszinte és bizal-

mam erős jellemében igen nagy arra, mintsem az álszégyen arra vinne, hogy ily buta mendemondára hallgassak. Hogy Széchenyi gazdag, az épen olyan kevésbé az ő érdeme, mint az én hibám az, hogy szegény vagyok. Tapasztalatai és szelleme, - nem birtokai - adják meg neki tulsúlyát felettem. Mivel az erkölcsi jók országa mindig respublica volt és marad, azért tartom őt egészen hozzám valónak és ha jövedelmei, rangja, birtokai tizszer is többet érnének az enyéimnél, hiszen úgy érez és gondolkodik, mint én!

Október 1-én. Épen mint Sibórol, oly rut időben indulánk el; Hortobágyig forsponttal, onnét a gyűhükkel. Mihály, a Széchenyi kocsisa szokása ellenére ittas volt s ha haszonnélkül való oktalanságnak nem tartanám, nagy kedvem lett volna nagyon bosszankodni, mert bizonyossá tettem volt Széchenyit róla, hogy az uton sohasem részegszik meg. Az utat ámbár megvétettük és sokáig keringettük, mégis szerencsésen megérkeztünk - Fürednél a Tiszán keresztül - 7 óra tájban Poroszlóra. Károlyiéké lévén ez a hely, Georges (aki velünk együtt jő Pestre) előre rendelést tett s nagyon jól esett, hogy elázva s megéhezve jó vacsorát s igen jó ágyakat kaptunk.

2-án. Estére Örsbe mentünk Orczy Lacihoz, de ő nem volt otthon, hanem Lenci s vele Leo Festetits. Lenci igen jó, természetes ember, de revolutiot minden bizonnyal soha sem fog létrehozni (Aber keine Revolution wird es sicher nicht anzetteln).

3-án. Örsből egyhuzamban jöttünk Pestre. Károlyi s Döry - a Károlyi lovai a Dalival nem győzhetvén - tőlünk elmaradtak s csak este érkeztek ide, ahová mi délután 5-kor jöttünk. A „Magyar király” fogadóba se szállást s ami annál sokkal kedvetlenebb volt, előre küldött cselédeinket s portékánkat is nem találván, a Churfürsthez szállottunk. Velem semmi köntös nem lévén, csak amint az uton voltunk, magyar nadrág s egy kék dolmányban a theatrumba mentem. Nagyon mulattatott, hogy az emberek úgy néztek s mértek szemeikkel, mint egy havasi medvét.

4-én. Széchenyivel Brudernél voltunk vizitában. Megmutatta az új üveggel fedett épületjét, mely valóban szép. Ebéden Brudernél a német poétákról beszélvén, Schiller s főként Goethe nagyon legyaláztatott, az elsőnek izetlen unalmasság, a másíknak excentricizmus tétetődvén hibául. Én nem szólék a beszédbe, de megvallom, nem kisség botránkoztam. Ha a Goethe tiszta, correct nyelvét elfelejtjük, ha az ő protheusi különböző, de mindig eleven színekben való megjelenését nem tekintjük is, de az emberi sziv belső sejtekeinek a mindennapi külszin már megszokott leplei félrehuzásával való felfedezése s a szépre s a jóra nem fellengezve, de szépen s nyájasan való vezetése nem teszi e nevét tiszteltté, áldottá? Schiller férfias, erős hanggal azt írja s festi többnyire, amit nemzetek tettek s mult időkben történt, ha ezen nagy s nemes tetteknek csak festését is excentricizmusnak tartjuk, nem pasquillus-e fajult századunkra?

Délután Széchenyi, Károlyi, Döry s én 23 minuta alatt felmentünk a Gellért hegyére a Churförsttől. A fenn levő astronomus Pasquits az observatorium szép s jól conservált instrumentumait igen nyájasan megmutogatta, magyarázta, de az astronomiához igen keveset tudván, nem sokat interessáltak. Igaz, hogy fájlaltam ehhez is nem érteni, de megindulván, hogy ezen a földön magam előtt, magam körül s magamba mennyi van, amit nem tudok, nem értek, hamar elfelejtkezém a csillagokról. A Dunának a két város közt csendes méltósággal való folyása, a távol levő szigetek, a budai kastély s az egyfelől hegyekbe, tul a síkságba végződő környék igen szép képet formálnak.

5-én. Széchenyi Brudernel kiment Gödöllőre. Az egyik szekeret bagázsiánkkal s a Széchenyi jágerével s Luigivel egyenesen Czenkre küldöttük, mi előbb Hunyadihoz Pélbe menvén. - Ma reggel A. F. egy nyomtatott levelét, a Pannonia (Zeitschrift) 1821-diki Jahrgangját s a prenumeratorról való quitantiát küldé hozzám, akivel soha nem is beszéltem. A koldulásnak ezen szemtelen nemére kedvem lett volna egy illendő válasszal visszautasítani a küldötteket, de

résszerint resteltem egy ilyen emberrel levelezni, résszerint elgondoltam szomorú állapotját, melyben ily aljas lépésekre kényszerítették, hogy élelmét kereshesse s a 48 frt-ot elküldém. - Se Széchenyi, se Brudern itt nem lévén s minthogy egész nap (Károlyival) együtt voltam, nem olvashatván, kimondhatatlan unalmasan telt az idő. Pest szép fekvésű s máris szépen épült város, de talán Európában a legunalmasabb. Rossz theatruma, pajkos jurátusoktól telefüstölt kávéházai, kimondhatatlan rossz flasterje. Sétáló helye - ámbár ahhoz kivált a Duna mellett igen szép fekvések vagynak - nincs. Szép ékipage-okat, kivált most, teljességgel látni nem lehet s asszonyai többnyire rutak. Hogy a Dunán állóhid nincsen, kár s szégyen hazánknak.

6-án. Brudernél ebédeltünk. Ürményi, kivel azelőtt öt esztendeje ismerkedtem meg, tudakozta tőlem, hogy egy jó barátját, Wesselényi Miklóst nem ismerem-e? Valójában nagyon meg kellett vénülnöm. Ürményi egy mindennapi izetlen ember.

D. u. $\frac{3}{4}$ az 5-re elindultunk s $7\frac{1}{4}$ -kor Dorogra érkeztünk.

7-én. Estére Ürménybe Hunyadihoz.

8-án. Az Ürmény s Készi szép terén agarásztunk. 17-en voltunk s a hat véres Jockey-ruhába öltözött agarász mind jó lovakon s a sok agár igen jól néztek ki. Nyulat felesen kaptunk, de az érmelléki kis veres nyulak másként forgatták volna meg ezeket a kutyákat. Bántam, hogy nem ülhettem a Corneliamon. - Délután érkezett a Hunyadi leánya, Gr. S-né, egy a legszebb növésű asszonyok közül való s nyájassága s esze kettőzötti szépségét. Nagyon örvendek, hogy megismerkedhettem vele, de ha sensu biblico ismerhetném nem adnám egy orszáért.

9-én. Az istállóbeli lovakat, a csődöröket, ménest s csikókat néztük meg. Rettentő sok ló. Ha nézésükkor a már erre a ménesre tett rettentő költségek felgondolatnak, igen sokat vesztenek. Igen hamar kellett látásommal ily sok lovat átfutnom, hogy róluik ítélhessek, de remélem, hogy nemsokára újra látván, mind az egészről, mind egyenként, jobb ismeretet vehetek magamnak. Nagy kérdés, hogy Hunyadiiban a sok megcsalatkozott reménységek s nagy károkkal füstbe ment calculusok után is ugyanazon principium s systemának való követése állhatatosság-e, vagy makacsság. - Ürmény igen szép hely, a kastély egy természetes szép kert közepében vagyon igen jó izléssel építve, szép fákkal s főként fenyvesekkel az egész tájék kivált a készi kert, ahol vagyon a fácános, igen kellemetessé vagyon téve. Hunyadi igen jó s okos gazda s mindenben a pallérozott gazdaság látszik ki.

10-én. Reggel $7\frac{1}{4}$ -kor elindultunk Szeret felé. Pozsonyban ebédeltünk s este 10 órakor Bécsben voltunk.

11-én. Csak ma maradván itt ezuttal, a Széchenyi szállásán maradtam jobb izléssel s nem fénylő pompával, de szebb csinosaggal egybekészített lakást egy ifju legény számára ennél sohasem láttam. Cs. F.-et kerestem s egy igen piszkos félreeső helyen kapám. Hogy valaki egy magának formált levegői képzeményhez oly makacssággal ragaszkodik, hogy onnan a legérezhetőbb szükség ónterhe se ránthassa le, nem gondoltam. Még mind nemcsak reméli, de bizonyosan hiszi, hogy Isten tudja mily csodás canálisokon jövő pénzforrás elaszott finantiáját fel fogja eleveníteni, itt pedig mindennek adós s otthon mindenit pusztába hagyja s az executiok egymásra jönnek. Hogy Cs. F. tanult s okos ember, az tagadhatatlan, de ha szép esze s kiterjedt ösmeretei ily balgatag lépésektől nem védik, nem tudom, az ész praxissal egybe nem kötött csupa teoriáját; vagy az *akarát* hajladozó erőtlenségét okozzam-e?

12-én. Reggel mintegy 8-kor kiindultunk, Sopronban ebédeltünk s onnan Széchenyi Pállal együtt Czenkre. Megérkezésünkkel mindjárt a lovakat, istállókat, házakat, szobákat futva megnéztük.

13-án. Hajtókkal vadászni mentünk nyulra, fácánra, szalonkára. Vad igen kevés vagyon, a hajtások nagyon sűrűk s helyenként tövisesek is lévén, a hajtók igen bajosan mehettek által.

Egy nagy csoport embernek kedvetlen s kelletlen fáradozását, avégre, hogy néhány nyomoru nyulak lövésével nagyuri unalmakat üzhessék, örökké szégyenelve untam szemlélni, ámbár a vadászatot nálam ritka ember szereti inkább, de itt annyival visszasabban tetszett, midőn a tövises sűrűségből mezitelen, egybekarcolt lábakkal nemcsak férfiukat, de gyenge leányokat is láttam jönni. Az *asszonyi nem* iránt való *kimélő ügyeletet* a legszegényebb sorsuakra nézve is szeretem fenntartani.

14-én. Itt református templom nem lévén a katolikus kápolnába mentem. A Sibón utolsó templomba való létem jutott eszembe. Ezen visszaemlékezés jó anyám előttem lebegő képe, az elmúltaknak fájdalmas, édes elgondolása s a jövendőnek bizonytalan, homályos formája igen tiszta bizonyosságra s elérzékenyedésre emeltek.

15-én. Itt lévén Széchenyi mindkét bátyja, Louis s Pál, Eszterházi George s Ferenc, Kapt Daun s többen hódákra vadásztunk. Az ugynevezett Gatyás-tón lövődött vagy tiz darab.

16-án. Széchenyi Niclauba ment Zichy Károlyhoz, ahova hiva volt vadászni, én pedig Vizkeletyvel Apátiba Széchenyi Pálhoz, aki igen barátságosan fogadott. Ő itt egy régi, már szinte romladozó félbe való kastélyban lakik, de a helyet a Gyöngyös vizének a kastély mellett való folyása, egy szép malomnak zugása, igen jól rendelt rét s fapartie-k széppé, kedvessé teszik. Egy igen csinos, - csak 12 tehénből álló Schweitzerei - a vagyon.

18-án. Vizslával szalonkázni mentünk, de itt tilalmas vadászat nem lévén, igen kevés vad vagyon. - Széchenyi Pál igen becsületes, jó ember, de koránt sincs characterében az az erő, ami az Istvánéban. Főpassziói a lovak és a vadászat. Az elsőnek kevéssé veszi hasznát, mert nem lovagol, de a lóhoz valójában ért. Lövőnek igen jónak mondják, de együtt való vadásza-tainkban csak igen úgy produkálta nekem magát, mint én neki, mert egymásra hibáztunk, hanem puskái s vizslái igen jók vagynak. Kertje építésével sokat foglalatoskodik, amelyben tiszta izlést mutat, csak az egy tóját nem szeretem. Kár volt azt a szép fácsoportokkal diszitett szépen viritó rétet egy ilyen mesterséges állópocsojával elrutítani. A még csak most állított gyümölcsiskolájában igen szép gyümölcsnek vagynak, kivált a reinettekben s az őszi barackokban igen szép gyűjtemény. Nem gondolom, hogy valahol kisebb határu helységek lennének, mint itten; ezer lépést menve három falu határán is áthaladni. A földeket jól művelik, de még jobban trágyázzák. Itt a környékben a lakósok közt is szokásban van valamennyire a Stallfütterung. A Széchenyi inspektora, Ernest, egy azon izetlen, magába szerel-mes, gögös bolondok közül való, akiket ha a sors egy gályára láncolna, az első 24 óra alatt megvernék, a másodikba agyonütnék. A legnevetségesebb auctoritással dissertál s decidál mindenről, mein Schatz Frater minden harmadik szava, a teremtetteket még az asztalnál is szórja, egy szóval, egy disznó, goromba juratusból s egy féltudós pedántból componált tót. - Itt látám *D' Altonis Anatomie der Pferde*-t, főként a rajzolatokra nézve a legjobb, amit a fachból láttam. Itt vagynak helységek, melyek csak 300-200, de sőt 100 holdból is alig állanak.

19-én. Sz. P-t. mentől inkább kezdem ismerni, annál gyengébb embernek látom. Egy azon gyenge characterek közül való, melyeken uralkodni kell és lehet. Szive, hiszem igen jó vagyon, de nagyon sok pujaságot gondolok benne lenni. Hogy az angol ménlovaihoz kancákat küldjek, ajánlotta, de azt tartom, hogy csak egy véletlen felébredt szivességnek következése volt ez az ajánlás, amelyet, úgy lehet, hamar megbánna.

20-án. Vizkeletivel (akivel mentem Apátiba) együtt visszajövénk Czenkre 4 óra alatt. Vizkeleti jó magyar embernek látszik, csakhogy a legszorosabb ismerőseiről is nékem, akit oly kevéssé ismer, igen sokat s ha rosszat nem is, de oly apró házi dolgokat beszél, amelyek tudása - határinak örökké csak a ház körének kell lenni. - Vizkeleti jó s talán a legszerencsés-sebb puskás, akit láttam. Este schachoztunk s egy-másra nyert, ámbár jól éppen nem játszik. Valójában bosszankodtam magamban, mert a schachjátékra helyes combinatio kelletvén, arról

igen sokat s azt némely tekintetben a reális ész próbájának tartom. Nagyon buta eszemnek kell lenni, mert teljességgel nem tudok ebben a játékban előmenetelt tenni, hanem egész vigasztalásom J. I., aki egy a legostobább halandók közül, nálánál sok tizszer okosabb embernél jobban játszik.

21-én. A Széchenyi directora, Liebenberg egy igen tanult ügyes ember. Első tekintetre ebből a puderes fejü, veres orru, harcsaszájú, karikalábu, félpuja emberecskéből ugyan nem látszik ki, hogy mi lakik benne. Ritkán láttam valakit oly különböző dolgokról oly helyesen s oly kevés superficialitással szólni. Az oeconomiát fundamentaliter érti, a lovakhoz tud, angolul ért, jó historikus, jó izlése van. Milyen boldogság ily embert birni.

22-én. A Széchenyi Kammerdienerje, Zimmermann s Luigi Bécsbe előreindultak. Az itt lévő familia-criptáját néztük meg. Mind kívül, mind belül izléssel van építve, szinte oly formára, amilyent Sibón rég akarok építeni. Az öreg Széchenyi, aki a haza javára oly sok szépet tett, itt nyugvó porait szent megilletődéssel tiszteltem.

Este Széchenyi Vizkeletivel schachozván, játékokba nem szóllottam belé, hanem egész illendőséggel egy lépés iránt kérdést tettem. Széchenyi egy durva s dictatori hangon mondott „Na nem kell most itt izélni”-vel fizetett ki. Nem tudom a gazdag ember a szegénynek, vagy a magában észbeli preponderatiát érző a subordinátusának akarta-e ezt mondani? Akárhogy, de a dictatori felülről le szóló hangot se beszélni, se érteni nem szokván, mi volt természetesebb, mint hogy egy szót sem szólva, őket odahagytam s magamat szobámba vontam. Ha Széchenyit, amint Erdélyben, Lőrincor Debrecenben, Diószegen hozzám magát mondotta s amilyen most, elgondolom, minden kívánságom s igyekezetem ellen is nagy különbséget vagyok kénytelen látni. Barátságát én sohasem, hanem ő kereste az enyémet, utazási plánumainkat én távolról is proponálni kerültem, ő tett minden ajánlást, persuadeált, ő vett reá, szövetségünket a barátság egyedül való talpkövén a kölcsönös becsülésen (gegenseitige Achtung) építette. Most elméskedéseinek szerfelett gyakran választ céljául; én ugyan a tréfát értem, de a Witz éles fegyvere oly barátok közt, kik közül az egyik azt forgatni se nem tudja, se nem akarja, játékviadalra nem használható, hanem sért. Vélekedéseimet nem disputálja, hanem letácsolja, elmebeli preponderantiáját mindenben s mindenek előtt nyersséggel kívánja megmutatni. Mindezeket kimagyarázni nem tudván, nehogy félre - s igazságtalanul magyarazzam, inkább ezuttal ítéletemet felfüggesztem. Egyenesen, magyarán fogok eziránt vele szólni: ez illik mint hozzám, mint hozzá. - Ha valahogy csalatkoztam volna benne, rettenetes volna, - nem azért, hogy szép reményeim füstbe menének, mert a sors csapásai akármi vesztés elbirására is megedzettek, hanem azért, mivel az emberekbe való bizodalmam utolsó maradványát is kiirtaná, ha ezt is, akit ugy szeretek, ugy tisztelek, mint az elaljasodott nemből egy ritka exceptiót, csak közönséges emberré kellenék szemem előtt lealázva látnom. - Nem, az lehetetlen, vagy meg kénék hamisítva lenni azon szent bélyegnek, mellyel a nagy természet jobb, kedveltebb gyermekeit jegyezni szokta. Nagy Isten engeddd, hogy szívünk egymás iránt való bizodalmas kiöntésiben mindezen kétségeim eltűnjenek.

23-án. 10 óra tájban elindultunk Bécs felé. Sopronban megállapodánk, Széchenyi holmi dolgait igazította, én pedig superintendens Kis Jánost kerestem fel, remélvén, hogy Döbrenteiről és Berzsényiről kibról eddig itt a környékben mindhiába kérdezősködtem, valami bizonyosat tudhatok. Csudálkozással s botránkozva kellett látnom, hogy ezen a tájékon, amelyik pedig ugyszólván születési helye, senki semmit sem tud Berzsényiről, erről a felszentelt lelkes hazai lyricusunkról, aki minden magyartól tiszteletet érdemel. Nála ugyan bételik, hogy „nemo domi propheta”. Kis Jánostól értém, hogy Döbrentei Sopronhoz 4 órányira Ujfaluban lakik, Berzsényi pedig Somogyban, Miklán vagyon. Sopronból Bécs felé való jövetelünkben Széchenyivel a tegnapi kétségeskedéseimről nyílt szívvel kezdék beszélni. A tegnapi szavának hangejtése részéről vigyázatlanság volt, melyen én, megvallom, ok nélkül fennakadtam.

Szive s érzése irántam nem változott, apróságokra s külszinre férfiasabb és nemesebb célzásu szövetségünk, hogysesem oly aggódva ügyeljünk.

Este, mintugy nyolc órakor érkezék Bécsbe. Én a Jägerzeilba nro 535, Pigay, a Széchenyi secretariususa által Czenken létünkben fogadott szállásomba költöztem. Széchenyi még Sibón nékem a maga szállásán lakást ígért. Hogy mégis nem adott, csudásnak tetszhetik, kivált tudván azt, hogy vagyon vagy tiz szobája és hogy a nékem ígért három szobában egy francia szakácsot (aki a télen neki nem is fog főzni) szállított. Nékem az, hogy minden *sok szobái mellett* szállást *nem adott*, teljességgel nem tetszik helytelennek, mert az ő sorsa és környüllállásai megkivánják, hogy nagyon csinos s egészen az elegáns világ törvényeihez alkalmaztatott lakása légyen. Egy szobát sem lehetett nekem adni, de hogy *ígért s még sem adott*, azt én nem tettem volna. Igaz, hogy a barátság elementuma az *egyik a másiknak nem genirozása s a magát a másért való nem genirozás*, mert ennek az *egymáshoz való kölcsönös bizodalom* a kutfeje, de nagyon kölcsönösnek kell ezen *nem genirozásnak* lenni, mert Széchenyibe ugyan hozzám való nagy bizodalmának jele, hogy még ígérete megszeghetéséig sem genirozta magát értem, de hogy engem az ezért valamennyire előreccsinált calculusom ellen kiadandó 4-500 ft. éppen ne genirozná, azt nem mondhatom. Az efféle magunk nemgenirozása hamar barátunk genirozásává válhatván, s aközt s az indifferentizmus közt igen szük határ lévén, én részemről félvén ezen keskeny linea általlépésétől, szeretem barátomat semmibe sem, de magamat iránta sokakba genirozni.

24-én. Ma vagyon azon elfelejthetetlen gyászos napom, melyen 12 esztendeje, hogy szeretett jó Apámnak reszkető kezeimmel szemeit befogtam, melyen legjobb barátomat a halál hideg karjai tölem elragadták s e véletlen eset által, az erős tölgynek kidölésével a magát hozzákapcsolt gyenge plánta gyámol nélkül maradvá, egész éltére növésében ellenkező, más directiót kapott. Most is látom, a halál halvány színében, tüzet szikrázó szemeit örökre bezárva előttem fekünni, most is borzadva hallom a gyászos harangot s a bus halotti éneket, most is érzem azon hideg csókot, melyet utoljára nyomtam sáppadt ajakira. Minden inaimat megrázkódtatva hangzanak fülembé vissza kedves jó Anyám keserves zokogási s a koporsó bezárásának irtóztató hangja. - Nyugszik ő az irigység, a rágalmas, az üldözés fullánkjitól, nem szagatja már nemesen érző szivét édes hazája haldokló szenvedése, nem az elnyomott Igazság s a vétek dölyfös kevélysége - nem háborítja fel többé tiszta lelkét az emberi szent Jussok letiprása s a Szabadság mennyei lelkének vad üldöztetése - nem érzi többé ezen pokoltól teréhbe esett, ördögökkel teljes földi menyországunknak tobzódó örömeit s epesztő gondjait. - Ah, de a szép természetnek vidító melege sem fogja meghidegedett szemeit többé éleszteni s elfagyott érzéseit olvadó örömeire heviteni. Hideg, mély s talán örökös álmat aluszik, melyből sem a Szeretet édes szava, sem az öröm mennyei hangja többé soha, soha sem fogja felkölteni. Akárhogy légyen a bizonytalanság áthathatlan kárpitja alatt elrejtve a kétes jövőndő, de szivemben örökre fog élni áldott emlékezete s óh, tisztelt, szeretett Lélek, ha a rólunk való tudásodat a sir néma boltjain tul magaddal általragadtad, tekints le reám s erősíts, hogy éltemben örökké hozzád érdemes lehessenek.

25-én Cs. T.-t felkerestem. Mostan hallgat a császártól kapandó pénzéről, hanem már házassági projectumi vagynak. Nem tudja *öt* közül magát elhatározni, hogy melyiket vegye. Igaz, hogy bajos is a választás, mert még egyiket sem látta. Ő, akinek a házasságról oly tiszta, nemes s talán még igen is kényes ideái s vallomásai voltak, mostan kész egy ismeretlen, idegen, német leányt, csupán csak a vagyonért, pénzért elvenni. Minő változásokat nem elégséges a pénzbeli megszükülés, a *res angusta domi* bennünk előhozni. - Uram, add meg a mi mindennapi kenyérünket s szabadíts meg a gonosztól.

26-án. Széchenyi ma legelőbb adott órát az angol nyelvben. Ezen barátsága annál becsesebb, hogy itt ideje, sok dolgai, ismeretségei s a nagyvilág által annyira el vagyon foglalva, hogy

csak áldozattal szentelheti ezen magában ugyan kedvetlen foglalatossággal a barátságnak ezen órákat. Együtt mentünk el a Ball-Hausba. Megvallom, eddig ezen igen szép s nagyon egészséges játékról tiszta ideám sem volt. Széchenyi jól játszik. Ma megpróbálám, hogy milyen olcsón lehetséges ebédelni s az Igelnél 59 kr.-ért jóllaktam, de persze csak Dunavíz mellett.

27-én. A Ball-Hausban első órát vettem, de erre a játékra úgy látom nehezezske vagyok, hanem a főcéloom benne a mozgás lévén, azt bővön elérhetem. - Ma itt nagy dér volt.

28-án. Nagyobb részét a napnak itthon, az angol grammatica s dictionariummal töltöttem. Nehéz nyelv s az én eszem talán még nehezebb, de férfias akarattal s állhatatossággal győzőm kell minden akadályokon.

29-én. Az öreg Széchenyiné anélkül, hogy még udvarlására lehettem volna, ebédre hivatott. Egy már nagyon öreg, de még igen eleven eszű s francia fáinságu dáma. Délután Justinusnál voltam, a lovakról való discursusba, disertatióba úgy elmerültünk, hogy szinte három óráig kellett nála ülnöm. Róla meg kell vallani, hogy nagy teoreticus, hogy in praxi mért csalatkozik oly gyakran ítéleteiben, annak úgy tartom az az oka, hogy ő ugyan már talán 40 s talán több esztendőktől fogva forog lovak körül, de mind másoké körül s magának soha sem is lévén, úgy hiszem, jó lova, csak látástól s nem tulajdon próbából itél a lovakról, azonkívül az első tekintet gyakran úgy elbájolja, hogy az egész ítélete az által megvesztegetődik. Egész ideájában nagyon paradoxumnak látom azt, hogy megismerni ugyan a hozzánk jövő arabs lovak igaz arabs voltuknak bizonytalanságát, sőt igen kétes voltát s hogy vagy egy originalisnak kapása csak oly ritka szerencse, mint egy ezer numerusból álló lotteryán egy numerussal való nyerhetés (mely igen világosan megtetszik abból is, hogy az anglusok elejétől fogva annyi arabs lovat hoztak s abban főként az ostindiai compagnia által a legjobb módjok s reá a legtöbb pénzük lévén, hozhattak is országukba, mégis alig kaptak vagy nyolcat s a közt is főként csak hármat, *Darley Araber*, *Godolphin Araber* s *Davarley Turk*, amelyek a célnak megfeleltek s azóta, ami bár minden esztendőben hozzák az arabs lovakat, de egy sem találkozott, melynek vére a szaporításra érdemesnek találtatott volna) mégis inkább akar ezekkel az ugynevezett arabsokkal, a csupa próbára igen drága voltak meg nem gondolva, próbálni s magát azon lovak származását nem tudván, az oly tehetséges rossz visszaütésekre (Rückschläge) kitenni, mintsem *próbált jóságu s eredetü* angolus ménlovakkal, ezen a sokkal bizonyosabb uton a lovakat nemesíteni. Az anglus egész tiszta vérű ló, nem egyéb, hanem egy jó tartás által nagyra nevelt arabs ló. Hogy az arabs lónak némely főtulajdona, mint a *pattanóság*, az *ügyesség*, (Schicklichkeiten) s a *forgósság* miért nincsenek meg sok, különben nagyon jó s nagyra becsült, egész vérű anglus lovakban, annak úgy tartom, az az oka, hogy az anglusoknak ezen tulajdonságukra nem igen lévén szükségük, az apa - s anyalovaiknak változtatásában erre nem ügyeltek. Abban Justinusnak igaza van, hogy nekünk nemcsak futós, hanem forgós lóra is lévén szükségünk, a hozzánk hasonló anglus ménlovakban, vagy kancákban nagyon kell arra ügyelni, hogy olyak hozattassanak, melyek arabs eredetüktől a nagy erő mellett nemcsak a végtelen sebességet, hanem az ügyességet s forgósságot, vagyis a sebes foroghatásra való kapacitást is megtartották.

Ma mondta nekem Széchenyi, hogy Bellegarde úgy nyilatkozott, miszerint engedély az Egyesült-Államokba való utazásunkhoz nehezen lesz kapható s hogy Széchenyi őrnaggyá való kinevezése majdnem bizonyos lévén, így angliai utunk is valószínűleg elmarad. Mily mennykőcsapás ez nekem! Minden szép reményem és kilátásaim a megsemmisülés előtt állanak! Mily sokat ígérő jövő, mily rég sóvárgott élvezés nyílt volna fel előttem és most - e gyönyörű virág bimbójában enyészzen el? Sötét komor sejtelveim már elejétől fogva megrontották örömet ezen boldogító tervre nézve, mely igen váratlan, igen szép vala, minthogy az engem állandóan ellenségesen üldöző balsorsról feltételezhettem volna, hogy kezével megsemmisítőleg rá ne sujtson. Széchenyi természetesen azt mondja, hogy ha nem most, de

később vagy legalább is valamikor a jövőben utunk bizonyára megvalósítható. Hanem egy elodázott terv, már megsemmisült terv! Oly rabszolga módra függünk a körülmények szeszélyes uralmától, hogy csak egy előnyös perc hatalmában, erős elhatározással s gyors cselekvéssel tudjuk feltételeinket a sorstól kierőszakolni; az elhalasztással pedig szabad kezet engedünk körülményeknek és életviszonyoknak ez ezer karu óriásoknak - magunk felett. Elhatározásunk lángja önmagát emészti meg és kialszik vagy sok előre nem látott, de bizonytalannal elkövetkező modificatio által másképpen alakul vagy eltorzul. A dolog most még nincs végleg elhatározva s csak pár nap múlva tudom meg biztosan, hogy utazunk-e vagy nem. Addig tehát reményeim szegényes maradványain rágódva még szép kilátásaim existenciáját tovább nyújthatnám. De ez minden elvem ellen való; inkább szenvedek a nekem mindenekfelett álló függetlenségemben, mintsem hogy a reménytől - e puha női vigasztalótól - ha csekély enyhülést is kolduljak. Ha jobban üt ki a dolog - mint ahogy - most már a legrosszabbra is felfegyverzett kebellem várom - nos akkor enyém a meglepetés öröme, s ha a legrosszabb teljesedik, úgy megkíméltem magam a csalatkozott remény fájdalmas és megszügyenítő érzésétől. - Gyermekkoromtól fogva már élt bennem a vágy utazások által magamat javítani, erősíteni, idegen, művelt népek ismeretével önmagamat erkölcsileg és észbelileg tovább fejleszteni s a természet változatos szépségeit, a dolgozó emberek merész alkotásait szemlélni és élvezni. A körülmények mindeme terveimet meghiusíták. Erőmegfeszítéssel küzdöttem, ki akarván erőszakolni azokat s a lehetetlenség vaskeze mindig visszavetett. A ki nem elégitett vágyak hatalmas lánggal lobogtak ifjui keblemben. Sok álmatlan éj után, sok elhullatott könny után lecsöndesült a vihar, lemondtam álmaimról s gazda lettem és csendes, de meg nem szünő munkával teltek napjain békében és nem örömtelenül. Ekkor jött Széchenyi! Hatalmas szava, éltető barátsága, bensőmből a rég szunnyadó szellemet újra napvilágra tudta hívni és félek! újra szunnyadásra birni nem tudná! Bár hagyta volna örökre pihenni. - Tervünknek előttünk álló meghiusulása kettőnkre nézve nagyon különböző benyomással van. Ő igen könnyen veszi az egészet és nagyon jókedvű amellet s én mélyen érzem a dolgot, de nem vagyok szomorú csak külsőleg rideg. Mindkettőt nagyon természetesnek tartom. Nála a jókedv nem annyira philosophia - mert hiszen Debrecenben, mikor minden tüzes vágya Amerika felé fordult, ha e hirt hallja, bizonyára egészen más arcot vág, de itt, hol annyi váratlan örömet talál, hol a jóktól és nagyoktól annyira szeretve, értékelve, védve látja magát, a módos világban, a szép hölgyek között oly sok szórakozást - mondhatnám azonnali kárpótlást talál, hogy physicaliter meggátlódik abban, a dolgot mélyebben érzni. Nekem azonban, elrejtett, sötét magányomban, van időm elég, veszteségemet egész teljében felmérni. Hogy én határozott és rideg vagyok, csak természetes következménye ama fájdalmas korai veszteségeknek és sokféle szenvedésnek, melyek oly reményteljesen megnyitott pályámon legszebb virágaimat letiprák és keblemet minden ész ellen megacélozzák. Mert cselekvésre szomjas szellemmel és magasabb elvek után törekvő szívvvel léptem a szépnek álmódott világba. Kedveskedve enyelgett körültem a *jelen* magasztos égi fényben tündöklött a jövő, égék a vágytól szívemet a barátság és szerelem, értelmemet és karomat a hazának áldozni. A csalódás hullá-hideg keze rázott fel először ifjonti szép álmomból. A barátság s szerelem a haza és becsület isteni képeit hiu dőreséggé látám alacsonyítani... „Nélkülözni és lemondani” ez volt a jelszó, melyet minden csalódott érzés, minden hiu remény felém menydörgött. Jó, hogy komor, rideg sorsom korán már megtanított e rettentő igazságra: sem boldogságot, sem élvezetet nem reményleni egyedüli boldogság itt e földön. Most még arra is képes vagyok már helyzetem nevetséges voltát önmagam is látni és nevetni rajta. Igazán különös lesz, hogy miután oly hosszú időre oly tragikus bucsut vettem otthonról és más semmi egyébről, mint lordokról, parlamentekről, futtatásról, rókavadászatról, tengeri utakról és Amerika szabadságot lehelő földjéről nem álmodék - nemsokára a nagy ut befejezése után. Bécsből haza fogok érkezni s a korondi rétet máléval újra bevettetni.

30-án. Reggel újra 1 és fél órát játszám a Ball-házban, mentől tovább, annál szebbnek, de annál nehezebbnek is tanáлом ezt a játékot. Csereynél egy Amár nevű szerecsen Fechtmeisterrel assaut csináltam. Már olyan rég nem fechtiroztam, hogy ugyan gyalázatos rosszul ment a viaskodás. Szinte semmi dőfés nem akart eszembe jutni. Annyira „Steif” valék és dőféseim oly gyengék, hogy a néger többször legyőzött, mint az velem megtörtént, a mióta fechtierozom. Nem hozott volt maskokat s azt proponálá, viaskodjunk anélkül. Ez eléggé genieroza s szinte rosszul ütött ki, mert egy rossz védőmozdulatom által arcba kapám dőfését s szemem csak hogy nem kifolyt. Fechtirozó modora kemény és keze erős, gorombán markiroz s pozíciója rossz! Nem lehet jó fechtirozónak nevezni. Ily erős mozgás után jól ebédelék s nem takarékoskodva többet költék egy forintnál.

31-én. Nyolc órakor a csász. belső lóiskolába mentem. Weyrotter Maximilián, akit kinn az udvaron találtam, első tekintetre megismert, ámbár már hatodik esztendeje, hogy nem látott. Egész 11 óráig valék a Reitschulban, minden lovat rendre mutatott s jártattatott. Egy régi jó ismerősömet örömmel látám újra, a szegény vén Dalit. Lehet csodálkozni, hogy ez, a már husz esztendőn sokkal felül lévő, oly sokat kinzott, kicsiny macskáló most is milyen erővel s lélekkel csinálja az oskolákat. Ha kivált hátulsó siklajinak képtelen hosszúsága s meghajlottsága, hátulsó lábainak majd minden szegelet nélkül való egyenessége s hátulsó térdeinek (Sprunggellenk) tetsző gyengesége tekintetbe vétetődik, még annál különösebbnek kell látszani ezen tartósságának s valóságos bizonyosága, hogy csontjainak, inainak s véreinek belső értéke jó. Még most sincs egy ilyen iskolába termelt ló. Valójában ennyi rossz dögöt egy massába, csak a császári Reitschulba kell jönni, hogy láthasson az ember. Egy császárnak, kinek birodalmában oly sok jó lovak tenyésztődnek, szégyen ily felséges lóiskolában ilyen csekély lovakat tartani.

Csak ma találkozhatám Kornis Misivel legelőbb, ámbár már nagyon gyakran kerestem. Külseje egy keveset ügyesedett, de úgy látszik, hogy a sedetus et bene moratus ifju, amit a kis korhelységnek szentelhető évében t. i. 18-24 esztendős koráig otthon elmulasztott, itt jócskán pótolgatja s ezen csemegét mohón habzsólván, amint veszem észre, a bécsi Laísok egy kevéssé kivették erejéből. Minden embernek életében egy korhelység periodusa van, ebben ki kell zabolájokat rágó indulatainak magukat fűvni; ha ez, amidőn a férfiségbe lépett ifju vére leghevesebben buzog s inait erő dagasztja, akkor meg nem történik, későbbre kell kiállani a paroxizmust, mely mint a vereshimlő, mentől későbbre jön, annál veszedelmesebb. Én, hála az egeknek, testemre nem igen s lelkemre nézt elég jókor általestem ezen a cryzisen, vérem felette való ingere kifűtta magát s remélem (ámbár mégsem mernék jótállani) nem fogok többé recidivázni. Kornis Misi most futja ezen pályáját első tüzzel s kora már érettebb dolgokra való s inai e játszai futásra már felette meredtek lévén rosszacska figurát csinál. De mit mondjak Cs.-ről, akiből ezelőtt morál predicatorból most már ősz fővel *libertain* lett.

Turpus senilis amor. - Még szegény apámtól hallottam, hogy a legnevetségesebb állat, amit életében látott, egy ősz szerelmes majom volt.

Nov. 1-én. Széchenyi Lajosnál vacsoráltam. Egy igen tiszta, kellemetes s erős hangu pozitívvel egybekötött clavierje van, melynek tökéletes ura. Kétségeskedem: mesterséges, pontos sebességét, vagy lélekkel s érzéssel teljes kellemetes játékát csodáljam-e inkább? Széchenyinnél vacsorált a testvére, Zichyné s Batthyániné született Marie Esterházy is. Ez egy igen kellemetes s már nem nagyon ifju, de még is szép s elegáns módú asszony.

2-án. Széchenyivel reggel 9½ órakor Czenkre kiindultunk. Mely különbség a minapi bejövételünk s mostani kimenetelünk közt. *Akkor* mind csak utunkról, Amerikáról, elindulásunkról beszéltünk, lelkesítve lehellet reánk a szabadság azon dicső hazájának a szolgaság által még meg nem fertőztetett levegője szép képzetinkbe. *Most* mindazokról egy szót sem. Mindazon kitételek helyett, melyeket Széchenyi egy órában tizszer is mondott: „Du wirst schon in

England sehen” „Auf unserer Reise nach Amerika” most egy-egy fagyos „Solltest Du jemals nach England kommen” „Sollten wir je zusammen eine Reise machen” vet ki számomra.

3-án. Az igen szép s tavaszi meleg időben a czenki kertben gyönyörködtem, mely itt nem létünkől fogva egy falka idétlen s a legszebb kilátásokat bezáró sűrűségek kivágásával igen sokat épült.

4-én. Sopron vármegye ispánja, Nitzki, egy igen reális ember itt ebédelt s a vármegye fiscalisa, Molnár. Délután Holling, vagy Boznál hajóra ültünk s jó mélyen beveztünk a Fertőbe.

5-én. A tegnapi s tegnapelőtti szép meleg napok az estvétől fogva egyszerre nagyon komor s hideg időre váltak. Széchenyi a lovait kordáztatta. Valójában egy néhány derék csikója van. Ő a lovakra sokat költött s egy néhány esztendeje sok kárt vallott, mert talán nyolc, Angliából hozott drága kancáját kellett agyonszuradni. Most a kancái ezek: *Marája*, pej, csillaggal; úgy tartom 16 markon felül, egész vérű ló, igen nemes, tagjai nagyon kijegyzettek, a vállai s a hátulja különös szép, lábai egy kevésbé hosszacsák s talán csontjai igen subtilisek, mindazonáltal a legelső. - *Lodona*, pej, az előbbinél kevésbé kisebb, de talán még nemesebb, feje a legorientálisabb képű, marja felséges, fara igen szép, de háta kevésbé hajlott s keresztjének egybekötése nem a legjobb; hanem ami nagy kár ebben a kancában, hogy az első bal szárán két csontkinövés van, amelyért én nem tartom fajra valónak. - *Restless*, pej, 15-16 marok közt sok erő s ügyesség látszik belőle ki, vére nagyon nemes, lábai szépek, csontjai igen jók; sok fundamentuma, keresztje nem az a nagyon becsült, de semmitérő ökör-far, hanem concentrált erejű; hátulsó combjai nagyon inasok, hanem háta egy kevésbé hajlott s ábrázata nem igen orientális. - *Snapp*, félvérű ló, de csontjai igen jók s erősök; pej 16 markos. - *Sophia*, szürke, 16 markos, egészvérű, amint tudom a Delphin leánya, de mindegyik közt legalább való, sarlóhátú, lábai, felső combjai vékonyak, alsó szárai felette hosszúak. - *Fanny*, almás pej, úgy hiszem 15 mar. 3 Zoll. Werlautól való; amint mondják, egész vérű, de bajosan hiszem! Tüdőjét nem gondolom egészségesnek. - Most adta hozzájuk a *Helén*-t, sárga 16 m., amelyet eddig lovagolt, de megsántult; félvérű ló, nemesség nem sok van benne, de erő szörnyű sok, vállai felette terheltek, de hátulja óriási. - Ezek mind Angliából jöttek. - Hágócsödöre most nincsen, hanem a Grimmalkinnál, Sledmernél több kancákat hágattathat minden esztendőben. 3-1 és ½ esztendőt töltött csikója mindössze vagyon 10. Ezek közt egy 3½ esztendő csödörcsikója a Marájának a Grimalkintól igen jó, nem gondolom, hogy az országban jobb lenne. 1 zoll hijján 16 markos, barna pej, nagyon sok vér, erő s jó proportio van benne, csontjai s inai egyformán jók s kemények, hanem a hátulsó lábainak mozgása a siklajából kevésbé befele jár s az első térde egy parányig hátra van hajolva. Nem kevésbé jó produktum a Lodona s Jackmillar ugyanannyi idős 15 m. 3 z. sárga kanca csikója. A Snapptól van egy 16 m. 3 z. pej metszett negyedfü csikója; ennél szélesebb első s hosszabb s keményebb hátulsó combú, ennyi idős csikót nem láttam; dereka igen hosszú, marja nincs eléggé a gerincébe hátranöve, de egy valódi vadászlovakat lehet belőle remélni.

6-án. Visszaindulván Bécsbe, Sopronban a viceispán Nitzkynél ebédeltünk. Nagyon örvendtettem, hogy ott megismerkedhetém *Nagy Palival*. Egy valóságos tüzeszü ember, kinek feltalálásai s kitételei örökké teljes hatalmában vagynak. Ott volt gr. *Festetits Ignác* is Sopronban gyűlés volt a Tyrok adásáért. Ez a Bécs szomszédságában csodálatra méltó magyarsággal bíró vármegye, törvény ellen való lévén az ilyen kérés s adás módja, nem adott. Magyarország úgy van éppeg ezzel a tárggyal, mint Erdély az Urbáriummal: nem lévén közegyetértés, némelyek hajolnak, mások nem. A következő is ugyanaz lesz, ami ott, hogy ezen gyengeségéért az egy résznek a mások nemes s férfias maguktartásának is semmi foganatja sem lesz. - Délután 5 óra alatt behoza Mihály, elfázva s a hideg, igaz - novemberi szélből egészen általjárva.

7.-én. A Ball-házban Georges Károlyi is a héten játszodni kezdvén, egész megnyugvásom vala, mert látom, hogy még nálam is lehet e dologban valaki ügyetlenebb. Ma két órát játszám.

8-án. Ma ment Széchenyi a császárhoz audentiára; ettől függ nékem is közelebbi jövődöm. - Megvállik, lesz-e utazásunkból valami, vagy nem. Valójában úgy várom visszajövetelét, mint egy fogoly végső sentenciájának meghallását. - Mindenható Isten, ki a legálthatatlanabb körülmények akadályait egy pillanattal eloszlatod, engedd, hogy utazásunk szép plánuma füstbe ne menjen! Te látod szívemet, hogy nem hiu indulatokból, hanem a legnemesebb célból kívánom azt.

Széchenyi visszajött az audentiáról, de délután Kis-Martomba vadászatra menvén s addig is sok dolgai lévén, nem beszélhettem voltaképen vele a dologról - s így még mindig gyötrő bizonytalanságban vagyok.

Már ittlétemtől fogvást a két Brillant solitairemet mind árulom s alig tudám ma a nagyobbikat 600 frt. pénzen eladni. Én ezt vettem volt 2400 frt. pénzen; Kendeffy vette volt Spitzertől s tőle én. Hogy kettőnk közül melyiknek volt több esze, nem bajos megfejteni, hanem elég lesz az tőlem, hogy most, ha ilyen olcsón is, de eladtam. Mert mire fizessem én, akit az adósságok terhelnek, ezen 600 frt.-nak is tovább ingyen az interesét. - Ma irtam kedves jó anyámnak sub nro 5.

9-én. Reggel jöve hozzám Scheineman és Fischer. Ezen régi két jó ismerősöm látása különös jól esett s visszaálmodtata azon csendes, ártatlan vigórákra, melyeket 810 és 811-ben gyermeki tiszta örömmel töltöttem szegény Patakymmal az ő társaságukban. Fischer, aki igen szépen fest, ajánlotta, hogy nékem a rajzolásban órákat ad s ezt oly tiszta nyíltszívűséggel ajánlá, hogy barátságával való visszaélés nélkül gondolám azt elfogadhatni. - Somjaival találkozám.

Este Wass Imrével menénk a Wiedenre. A *Molinará*-t adák és jól. Mde Schütz (à Molinara) igen jól nézett ki s jól énekelt; hangja szép s teljes s nagy kiterjedésű. Spitzeder igen derék comicus.

Wass Imre nagyon boldognak érzi magát, hogy Bécsben lehet s valójában nem boldog-e, midőn egy bécsi-lakhatás boldoggá teheti? Hazája dolga nem marcangolja szívét, - a szent ügy kétes viadala nem lebegtetí remény s félelem közt. Utazásra nem vágyik, nemes tettek szomja, lelkét nem gyötri. Itt ismeretségei vagynak, musikai passzióját üzheti s tökéletesíti s mindezekhez a nagy város szép leányai boldogságát tökéletessé teszik. Nem irigylem ezen léha boldogságot. Én boldog nem vagyok, de nem is akarok lenni; jó szívvel leszek örökké szerencsétlen, nem bánom, ha a csendes nyugalom nyájas kezei soha is nem illetnek, csak óh, hatalmas Sors, adj egy férfias, munkásan használható, tettekkel gazdag életet!

Eszterháznénál látám unokáját, Jacinthe Ruspolit. Nagyon szép és elbájoló alakja van. Eszterházné beszélí, hogy egész Erdély tele van az én, Széchenyivel Angliába teendő utamról. Ha tehát ebből semmi sem lesz, nem elég, hogy én rettentőt vesztek, de még ki is nevettem. Wass Imre megismerkedete Grillparzerrel. Külseje nagyon igénytelen, mondhatni jelentőség nélküli, csak komoran fénylő szeme árulja el a merészen alkotó költőt.

10-én. Ma délután kezdém Fischerrel a rajzolásít. - Este a Burg-theatrumban Goethe Tasso-ját adák. Bom (Tasso) lelkesen játszott, declamatiója jó volt; a könnyen felhevülő, csupa érzésből álló költőt jól eltalálta, de formája nem Tassonnak való, ahhoz igen seren-hizott német figura. Schutz *Antoniot* jól adta, a hideg, minden szavát fontolva mérő, azonban hiu, büszke férfúnak magatartása s beszéde mesteri volt. Roberwein (Alphons) csendes méltóságot öntött játékába, melyre szép formája nagyon kedvező. Kár, hogy declamatiója, lehet, hogy csupa affectatióból sok félszeg hangokkal elrutitódott. - Md. Löwe nem felelt meg várakozásomnak.

11-én. Nemes Ádámnál ebédeltem. Nemest örökké egy becsületes embernek tartottam, de jószágát inkább bohémiának s negativumnak néztem, hanem csodálkozva s örömmel hallom igen hiteles kutfőkből, hogy mint interimalis National Bank gubernatora, a legnemesebben viselte magát. Ezen Banknak megbuktatására egy néhány gazdag házak egybeállottak s minekutánna a Bank a conv. pénz cursusát 250-re határozta, ők 275-re hágtatták, mely alkalmatossággal sokan igyekeztén nyerni, a Nationál banknál képtelen volt a tódulás. Minden ember legelébb igyekeztén váltani, mert azon 400 ft. c. pénzért, melyet itt ezer forint váltóért kapott, amott azon egybebeszélt kereskedő-házak 1100 ft.-ot adtak, csaknem ostromolták a bankot. - Nemesnek a leggazdagabb kereskedők, nagyurak, hercegek a legfényesebb ígéreteket, ajándékokat ajánlották, csakhogy auctoritásánál fogva váltasson számukra, de sőt azt erősítik, hogy anyák ifju szép lányakkal kínálták, csakhogy rajtok segítsen s ő hajthatatlan maradt. Ki nézte volna ki azon hajladozó lépes-méz édességü udvari emberből ezen characteri erőt s scipiói heroismust. Este a Kärntner Thor theatrumban a *Ninát* (Ballett) adták. Rosier s Mme Rosier igen jól játszottak, kivált az utolsó a megtébolyodottság igen bajos Rollját igen elevenen s nagyon jó mimikával vitte.

12-én. Ma egész nap nem mentem bé a városba. Rajzolásal s olvasással tölt el a nap. Egy igen interesant könyvet olvasék: *Les chagrins domestiques de B. Napoleon à St. Hélene*. Ezen általa irt memoirjainak fragmentumai igen sok fontos dolgokra uj világot vetnek, de a hang igen sok helyt nem olyan, milyet a Napoleon szájából várhatni. Bajosan hiszem, hogy ő irta volna.

N. B. Kedves Anyámnak irtam nro. 6.

13-án. Tegnap Széchenyivel utunkról beszélvén látám, hogy még ő sem tud semmi bizonyost. A minapi audentia után való rettentő rossz launéja s intractabilitása, amint veszem észre, résszerént magával való megnemelégedettségéből származott, mert a császár éppen nem úgy beszéllett, amint magába feltette volt.

A Ball-házban egy hirtelen fordulásban a sarkommal keményen megütöttem a lábom szárán levő régi sebhelyet. Éppen ezen kényes részt kellettvén megütnöm, esmént seb lett rajta. Egy uj jele, hogy minden csapás, mint lelkünkben, mint szivünkben, mint testünkön, örökké éppen a legérzékenyebb részt szokta érni.

Ma érkezék Erdélyből a posta s én evvel sem kapék levelet. Eljövetelemtől fogva még csak egyet kaptam. Nem kevésbé nyughatatlanit s ez valójában s nagyon fájdalmas, hogy jó Anyámtól való távollétemben még csak gyakori tudósítások által sem vigasztaltatom. - Itt, Bécsben való mulatásról meg kell vallanom, hogy nem a legmulatságosabb. Elindulásomkor sokkal kellemetesebben gondoltam, hogy fogom ezt az őszet s a telet tölteni. Szép ismeretéseket, jó vadászatokat, lovaglásokat etc. etc. ígértem magamnak. Mindezek nem történtek meg. Az elsőt magam nem akarom, mert az anglus nyelv tanulását, a rajzolás s fechtierozást oly szükségesnek tartom, hogy azt elhagyni teljességgel nem szeretném, ha pedig most a nagyvilágba lépek, az mindentől el fog tartóztatni. De hogy itt lovaglás, vadászat, s ami a legtöbb, az asszonyok bájoló társasága nélkül napjaim nagyon fényes gyönyörűséggel folydogálnának, azt nem mondhatnám. Ide feljönni sétálóhelyeket, Redouttokat, kávéházakat s theatrumokat örökké bujni s egy bujaság-leánya öléből egy másikba rohanni, ezt minden tudja tenni s teszi, aki ide feljön. Én igen egyebeket szeretvén mivelní, mint amit közönségesen tesznek, mindezeknek ellenkezőjét cselekszem. Többet ülök a házban íróasztalom mellett s többet irok, olvasok s tanulok, mint Sibón, vagy akárhol.

14-én. Udvari agens *Szüts*-öt kerestem fel, itten folyandó ügyeink folytatására kérvén meg. Igen ügyes embernek s valóságos epicurusnak (a név jó értelmében) látszik. Ő igen jól birja magát s gazdagnak lehet mondani annyival is inkább, hogy nemcsak sorsával tökéletesen meg van elégedve, de sőt azt vallja, hogy semmit sem tudna csak gondolni is, ami boldogságából

hibáznék. Szeretném tudni, hogy vajjon meddig fog tartani ennek a Polycratesnek tökéletes boldogsága. Mert ez felette *ritka*, de hogy *tartós* is legyen, az éppen példátlan volna.

Ma Wass Imrével ebédeltem 2 frt-ra igen jól és csinosan, de bor nélkül. Cons. Wajnánál valék. Udvarlásomat tevém, pedig utálok ezt az embert. Én az independentiámról sokat tartok s mégis magamon erőszakot teszek s egy ilyen szemétembernek complimentirozok. Hiába, mert pereink kezén forognak. Valóságos independens (ha lehet valaki), csak vagy egy nagyon gazdag, vagy egy ugynevezett nagyon szegény, akinek semmije sincs és semmire sincs szüksége, - lehet. Szinte legrosszabb, midőn az embernek vagyon is s még sincs annyija, amennyire valóságos s sorsához képest való szüksége volna.

Én azt képzeltem s hittem magam felől, hogy a rajzolásra valóságos talentumom vagyon, de most rajta kapám magam azon gyengeségen, hogy ezt csak hiuságból gondoltam. Fischerrel szorgalmasan rajzolván, minden nap látom, hogy mint kezem, mint szemeim igen nehezek. Kedvem s patientiám, igaz, hogy elég van reá. 4 s 5 órát is elülök egyfolytában anélkül, hogy az idő telését észre is venném.

Kemény Pepi egy nem a legjobb hirü, alávaló sorsu leányt feleségül vett. Az anyja, Eszterházyné, etc. etc. mindent fellármáztak, s mozgásba hoztak ellene. A cancellárián kivitték, hogy negyednap alatt az Erdélybe való lemenetelre kényszerítették, sőt felvigyázás alatt lekisértetik azon praetextus alatt, hogy itt adósságai vagynak. Ez nagy oktalanság, mert ő 27 esztendő s házasodni hatalmában volt, az a személy pedig már törvényes felesége. Az efféle üldözés által a megtörténtet nem változtatják, őt még inkább compromittálják s még bolondabbá teszik; a cancelláriának pedig szégyen, hogy magát effélére használtja.

15-én. Tegnap alig fekvém le, hogy a hideg borzogatni kezd s egy valódi seb-hideg egész éjjel nagyon kinzott s a forróság estig ki nem állott, a lábom a tegnapelőtt kapott sebtől felette s egész fel inflámálódott s az inakban szörnyü nyillalásokat szenvedtem. Az ifju Dr. Szötsöt (aki a Sotin tanítványa s talán jövődöbeli veje) hivatam el.

16-án. Az éjjel nagyon izzadván, ma könnyebbecskén voltam, de a lábomra még teljességgel nem állhattam. Cserey ma is, tegnap is egész nap nálam volt. A többi erdélyiek is, mint Székely M., Eszterházy L, Kornis, Bethlen Elek meglátogattak. Ma irván édes anyámnak, betegségemről említést nem tettem, azt remélvén, hogy amíg a levél lemégyen, semmi bajom sem lesz. - F. Sándornak az uditorságra való planuma dolgában Cs. minden lépéseket a legszebb baráti buzgósággal megtévén, s arra már minden el lévén készítve, ma irék neki, hogy haladék nélkül siessen ide. - Most, este a fejem oly kábult, hogy ezt is alig irhatom.

17-én. Az éjjel meglehetősen nyugodtam, hanem a fejem kábultsága egy érzékeny fájdalommá változott, a nyakamba húzódván. Dr. Szöts (a Sotin tanítványa) mind a lábom, mind egyéb bajaimat igen gyanusaknak s régibb szenvedések következményeinek lenni állítja. Az meg nem zavart, mert semmivel sem is kecsegtetem magam. - Ma tudám meg, hogy Gabrielle *Saurau* tegnap Ürményben meghalt. A halál mindig komor képe soha sem jelenik meg rezzentőbb erejében, mint midőn a szépen viritó korból ragadja prédáját. Az a deli növésü szép asszony, kinek vidám elevenségét ezelőtt kevéssel örömmel csodáltam, nincs többé. Azon lilium arc rózsái elhervadtak s azon szelid tüzzel égő szemek örökre bé vagynak hát záródva? - Itt egy hir nagyon elterjedt, mely ha igaz, tökéletesen a Sz. Inquisitio bélyegét hordja, t. i. hogy a napokban éjjel 1 órakor hat ember policey escorttal a Brygittenauba kivitetett s felakasztatott.

18-án. Ma egy kevéssé felkelék s fölöltözém. Ujra érzem a jobbulás leirhatatlan kedves érzését. Semmi inkább nem erősíti s függetlenebbé a lelket nem teszi, mint a testi szenvedések férfias türe. A szenvedés *állhatatos* kiállása után lehet csak a gyógyulás örömét is egészen érezni, mert ha azt *elcsüggedés* gyalázta meg, ugy ezt egy kedvetlen *szégyenérzés* keseríti. -

Luigi ma, mint ittlététől fogva mindig, a mise óráján szívszakadva siet a templomba. Már imádságos könyvet, olvasót, mindent vett s a mig egészséges volt, eszébe sem jutott. Ő is csak azt műveli, amit majd minden. Érezniök kell az Isten csapásait, hogy egy hatalmas Ur léte eszükbe jusson. - Weitzel írásai között olvasék egy Denkschriftet, melyet, hogy Napoleon Elbában irt volna, praetendáltak. Ez már a harmadik ezen nemből, amit olvastam, de meg vagyok győződve, hogy egyik sem Napoleontól való s hiszem, legalább 60 esztendőnek kék akkor lennem, midőn az ő valóságos munkáját kezemhez kaphatnám. - Dercsényi nálam vala. A politicát, amint látom, szegre függesztette s kard helyett lantra kapott, mégpedig tüze nem is alattabb kereskedik, hanem a severa Musa tragoedia heviti érzéseit.

19-én. Ma kezdém az anglus nyelvmesterrel (Dignom) óráimat. - Édes anyámtól levelem jött, hála a mindenhatónak, egészséges. - Tegnap rajzolatomat ma Fischer megnézte s a proportiot egészen hibásnak találja. Magam is tekintem s meredt szemmel bámulom a kiáltó nagy hibát. Be gyakran vagyunk így cselekedeteinkkel; csak az baj, hogy ezekben nem oly könnyű az eltörölés, jobbitás, mint a créta vonásain s egy-egy ily disproportionált vonás cselekedeteinkben gyakran egész életünk phisiognomiáját vagy komorrá, vagy nevetségessé teheti. - A rajzolás oly rosszul megy, hogy bajosan remélem soha is valamire mehetni.

20-án. A mai igen szép időben én is már felöltözhetvén 15-től fogva legelőbb kimenék a házból s ebbeli örömben elfelejtkezém, hogy ma volt a postanap Erdély felé s édes jó Anyámnak nem irék, de pénteken ezen hibámat kipótolom.

21-én. Este Gudenus és még sok tisztekkal vacsorálék. Ingieneuri s mathematicai dolgokról dissertáltak, melyekből igen sokat, p. o. az *integral* és *differential* Rechnungot éppen nem értettem, pedig én is tanultam volt a mathezist, mégpedig maxima cum eminentia, de hiába, a sok korhelység már rég kigőzölögtette a fejemből. - E három nap igen szép s meleg idő járt.

22-én. Egész estig a házban maradtam, rajzoltam és angl. tanultam. - Nem tudom, csak a honi levegő szivásából származó gyermeki érzés, vagy micsoda, de nagyon sokszor fájdalmasan s elkeseredve emlékezem vissza Sibóra, minden apróságnak elgondolása oly kimondhatatlanul jól esik. - Ma jó anyámnak egyedülvalóságát, szomorú óráit képzelvén s áldott képét a leg-elevenebben látván magam előtt, könnyeim hullottak s sirtam.

Itt egy publicatio van mindenüvé kifüggesztve s circulál mindenfelé, hogy aki a carbonarikról valamit tud vagy egyet ismer és fel nem adja, hazaárulónak bélyegeztetik. - Éppen ehhez hasonló, amit beszélnek, hogy tavaly a Hofkriegsrath részéről minden katonai statuson levők egy *Hiradás* által emlékeztettek, hogy, az 5. kádó art. szerint, aki titkos társaságba elegyedik, hazaáruló és kötélt általi halálra ítéltetik és annak bizonyosságául, hogy ezt látta, kiki köteles volt a *Strang* szó alá becsületes nevét aláírni.

23-án. Ma édes anyámnak hosszasan irék a bécsi, nem geniusom szerént való időtöltésekről, szélesen kiterjeszkedém a fényes társaságok hideg, a férfi-circulusok lelketlen s a dámacotteriák hiu s izetlen voltokról. Hogy mindazt úgy érzem, amint irám, az bizonyos, de ha a fényes kerületekben rollét játszhatnék s ha a dámák között tetszhetném s szerencsét tehetnék, úgy lehet, hogy se nem gondolnék, se nem irnék így; valójában egy-két elegante szép asszony kellene s tartok tőle, hogy az egész catoi philosophiám hajótörést szenvedne.

Kemény Pepi dolga megváltozott s kérésére megengedettett az itt való maradás. - Ezen egész dolognak kezdete, folyása, vége egyformán sületlen.

24-én. Künn járék Burgnál az Acker geräthschaftok fabricanusánál. Főként a Heuwende Maschine nagyon tetszik. Ha csak lehet, meg kell, hogy szerezzem. - A csász. külső campagnei lóiskolájában voltam. Az öreg Weyrotter mutogatta a végetlen sok lovat, mely közt ugyan kevés jó vagyon. Weyrotter mondá, hogy a szegény öreg *Dali*, minekutánna még utoljára magát nékem producálta, vagy két napra meghalt. - Taraunál ebéden találkozám Zombori

Imre, Tisza Lajos, Klobusitzki s más bihariakkal. Ugyan jól champagnereztünk. Ezen Bihar vmegyeiek, kik közt van Csáky Sándor, Domokos Lőrincz, a v. ispán s az oláh püspök is Rhedey Lajos ellen jöttek fel deputatioba. - A Kärntner Thorban a *Freyschütz*. A theatrum nagyon teli. Igaz bécsieknek való darab, mint *ördög, pokol, lelkek*; minden van benne.

25-én. Reggel jókor menék ki Burghoz s szinte egész délig ott mulattam; egy igaz kedvem szerént való délelőttöt tölték. - Mely hátra van még nálunk a gazdaság. Mennyi hasznos s a kézi munkát véghetetlen kimélő Maschina van már másutt s itt Austriában is szinte közönségesen felvéve, melyekről nálunk semmit nem is tudnak. A mi szegény Erdélyünk sok szerencsétlenségének s oly sokban való hátramaradottságának a nagyon félre való geographiai fekvése is egy nagy oka. Sokszor békételenkedem magamban, hogy miért kell éppen az én hazámnak az egész civilizált világtól oly messzire fekünni, de az a gondolat megvigasztalt, hogy születhettem volna Grönland vagy Uj Hollandiában is. - Burgra még a törökbuza mivre oly szükséges *3 vasú lóekét, a könnyű feltöltő ekét* a krumplihoz elkerülhetetlen *Liniator*-t s ezeken kívül még egy uj ekét biztam reá, hogy csináljon nékem. Ez az eke az én tulajdon gondolatom. Váltóeke lesz, azon nagy különbséggel minden más ily ekétől, - mely becsét kimondhatatlan növeli, - hogy a váltható kormányja éppen oly jó lesz, amint csak egy Bayley ekéjénél lehet. Nagyon örvendek, hogy ezen gondolatom Burgtól helybenhagyást nyert, hiúságomnak is nem kevésbé hizelkedett, alig várom, hogy már próbálhassam. - Taraunál a bihariakkal együtt ebédelek. Miskoltzi (kamarás) darabosocska ember s a gyalulhatásra már szijjasocska is s igen okosnak is képzi magát. - Klobusitzki Jani egy valóságos nagyszájú Transhybiscanus. Egészen uj, rosszul csinált köntösben s ócska kalapban a szállásáról kiindulván, a fél singnyire önként kicsüngni hagyott zsebkendőjét alig tudám vele bedugatni. - Csáky Sándor barátságos jó ember. - Tisza Lajos jó gyerek; fogadom, hogy örökké szerelmes.

A vasárnapi bálba felmenék s ugyan nem bántam meg az ott töltött fertályórámat. A minuettek, melyeket ott a legkomischabb testsrófolásokkal s meredt hajlódozásokkal csipnek s a *deutschok*, melyeket a muzsikától való tökéletes independentiában rugnak, egyetlenek a magok nemében.

26-án. Az eddig való szállásomat a Széchenyitől általengedettel felcserélvén, ma amant kifizettem. A Kärnthnerthorban Alfred ballett a Rosier Einnahmja. Nagyon okosan tette, hogy a két braziliai vadembernek logiet adott, mert ezeknek ungratieuse figurájuk több nézőt gyűjtött, mint az ő gratieuse figurái. A ballett különben egy fegyveres tánc s egy Terzetten (Rosier, Md. Bretet, s Dlle Heberlei) kívül csekélyecske volt. - 11 órakor kerülvén haza, édes anyámtól, Kelemenőtől s Pölnitztől levelet kapék asztalomon, melyekre való válaszok s egyéb szükséges irások miatt asztalom mellett ülék egész

27-én reggel hat óráig. Dercsényi elhozá a dramatisch magzatját, melyről a minap szólott s egészen elolvasta. (Alphons, Schauspiel, ugy tetszik 5 felv.) Sokkal jobb, mint reméltem. Nem köszirtekről hatalommal lezuhogó folyam, de egy termékeny viritó réten, haszonnal áztatva, átfolydogáló csermely. Sem a dolog menete, sem a személyek caractere nem serkent, nem is bájol, de hódol a mindkettőben fényel uralkodó morál. A kép nem rembrandti hell-dunkellel, de nem is a niederlandi iskola félelmes pontosságával van dolgozva, inkább egy Worney esteli darabja s a Carlo Dolce Ceciliája közt áll. Természetesen, hogy a hasonlóságban *azon mesterek* gyakorlott kezek praecisióját s ezen kezdőnek még némelykor határozatlan vonásait sem kell belészámlálni. Minden esetre kezdetnek sok, főként, ha ki nem meritette volna magát, melytől azért tartok, hogy ezen szüleményét épen azon ragaszkodó, megalégedett hévvel imádjá, mint egy már a nemzésre elégtelen apa utolsó egyetlen gyermekét. - Dercsényi magyar s mégis németül irt, - mert magyarul nem tudott. Hogy ez *kár*, azt érzem, hogy pedig *hiba* és *szégyen* az bizonyos, akárhogy igyekezem is Dercsényi cosmopolitisch sophismáival az ellenkezőjét megbizonyítani.

Taraultnál kapt. Sebessel, Wass Imrével s vagy két biharival együtt ebédelék. Szó lévén arról, hogy itt sok dolog olcsó, ami nálunk drága s viceversa Sebes mondá „hiába, egy kéz mossa a másikat”. - Ha illő lett vala csak szerettem volna néki megmondani, hogy „igaz, biz’a, de csak úgy mossa, mint az ő nyomorék keze az épet.” - A theatrumokról beszélénk s kiki mondá itéletét. Wass, szokott decidáló Vornehm hangján: „Ti, messzevaló provinciából jöttök, mindent csodálhattok, de aki a Residentiában már régen lakik, csak az tehet erről itéletet” s ezt olyanoknak mondta, akiknek egy részét ma látta legelőbb - s ő, aki az Austria ködös határát még soha át nem lépte. Wass annyival még izetlenebb most, mint Erdélyben, hogy ott természetes korhely volt, itt pedig egy elegantiát bután majmoló suffisant bolond.

Missileurnél valék, felséges fegyverei vagynak, annyira kisértettek, hogy határozásom tétovázni s szédelegni kezde (bizonyos előpostái egy gondolatlan lépésnek) s 3 kétsövü puskát Bestellálék. Az áruk 1050 frt. Látom a cselekedet helytelen voltát s ha csak anélkül, hogy becsületem költségén történjen, megeshetik, meg fogom változtatni.

Wildemannál vacsoráztam. Woyna (Moritz) Astern s Fed. Karatsayval egész éjjélután két óráig beszélgeténk. A Karatsay édesded bőbeszédősége rendesen ellenkezett a más kettő anglus hidegségével. - Ma már az új szállásomon háltam.

28-án. A Burgtheatherben a „Bild”-et (Homrold) adák, nékem igen tetszett. A versezés ’s némely festések benne igen szépek. A cselekvés kicsit elnyújtott és erőltetett, a characterek jól kidolgozottak. *Anschütz* (a marquis) mesterien játszott. Korn (Spinarosa) kinek rolleját nagyon nehéznek tartom, jól belétalála magát. Kár, hogy jelentéktelen kis kövér alakja oly sokszor ellentétbe ütközik rollejával. Ma is komisch vala, midőn Camilla a Bühnen magas, karcsu termetét dicsérte. *Me Löwe* (Camilla) nagyszerűen játszott, csak szebb volna! *Koberwein* (Gr. Nord) nem jól adta a fellengősségig becsületes férfit, declamatioja igen affektált. *Mlle Weber* (Leonard) a két utolsó felvonásban, nagyon izetlen vala.

Dec. 1-én. Elegendő időm lévén reá az Allg. Zeitungot kezdém olvasni. A Termopyléknél győztek a görögök. Ezen nem csodálkozom, mert egy ilyen hely classicus volta a félelmeseket is lehetlen, hogy herosokká ne változtassa. Kassandraban (egy promontoriumon Macedoniában) is keményen tartják magukat. A békességet ajánló törököknek, ha nem régi görög erővel is, de szépen feleltek s a békefeltételül kéri megfertéztetett feleségeik s gyermekeik ártatlanságát s meggyilkolt véreik életét. - Most meteorologica observatiokra is érkeztén, csak fel kell jegyezmem, hogy itt még az idén egy szál hó sem esett, sőt eső is csak alig pernyedezett az egész mult hónapban vagy kétszer. Éjjel is nagyon keveset fagyott, úgy hogy valóságosan szinte meleg napok jártak. Ma délig esett az eső, de újra feltisztult s szép idő lett egész estig, midőn újra esni kezde. - Tegnap beszélé Somjai, hogy az udvari camaránál dolgozván, ott látta *Sauraunak* egy jelentését, melybe, mint császári költséget felteszi a grádicsainak 4000 frt-ra menő posztóval való behuzását. Ugyanő az Aerarium költségén 10.000 frt-tal möblirozza új szállását. Képtelen, hogy ezen ittlévő nagy uraknak mennyire megy a fizetésük. Hertz, Metterniché felül van a 100.000 frt. conv. pénzen, Sauraué 40.000 ft. c. pénzre megy. Borzasztó dolog elgondolni, hogy az örökké növekedő adók által azért sajtoltatik a népek utolsó nedvessége ki, hogy ilyen vérszipók hivatalkodjanak. Hány elkoldusodott becsületes ember nem vánszorgatta le könnyeivel áztatva azon grádicsokat méltó vigasztalás nélkül, melyeket az a nagy ur ezekkel vonatott bé. Hogy a status szolgái jól és gond nélkül éljenek az igen helyes sőt reprezentativ statusokban, hogy fénnel éljenek, az is szükséges, mert személyes befolyásokkal, a köztetszés megnyerésével kell munkálkodniok, de oly országban, mint a miénk, ahol minden csak rescriptumok, mandatumok következtésül történik s ahol a ministerek által majd minden oly rejtekből mivelletik, hogy az országok az újabb meg újabb csapások eredetit se tudják, az ily országban valóságos rablás az eféle rettentő költség. Mire azon nagy uraknak oly pompás határtalan fényű háztartások, hiszen csillamló társa-

ságukban majd sohasem jelenik meg egy is azok közül, akikkel valójában dolguk s hivatalbeli összeköttetései vagynak.

2-án. (Allg. Zeitung) Spanyolországban csak mind folynak a nyugtalanságok. A szabadság habzó spiritusa ömledez ki edényéből, - adja Isten, hogy széjjel ne pattantsa. - Franciaországban hasonlólag zavar van, csak egészen másnemű. Itt a deputatusok számtalan hasonlásokban vagynak, s örökös egymással ellenkező igyekezetek kívánják ezeket egyrésztől egybeférkesztetni, másfelől elválasztani s így faktiók játéka az egész ország boldogsága. A régi noblesse hajdani állapotjára s ráadására akarna ismét mindent húzni s nem akarja copialni, hogy chapeau-bas s bon mot-kal már nem lehet az óriási módon nevedő idő lelkét lecsillapítani. - Berry hercegné egy vak lármáért nem engedi, hogy a bordeauxi herceg kiszekerezése elmaradjon, azt mondván: „*A bordeauxi herceg soha sem fog még első esztendejében is visszatérni.*” Nem nevetséges-e ezt egy oly familia tagjának szájából hallani, amely 20 esztendőnél tovább tért és tévelygett egy udvartól a másikhoz? Neapolisban van reménység, hogy még három esztendeig 40.000 austriai fog maradni. A törökök valóságos vaksággal vagynak megverve. A diván a muszkák kívánságát (hogy Moldova és Oláhországból truppjait kivigye s a görögök állapotját jobbitsa) megtagadta. A portánál levő követekben mind, még az anglusban is kétségeskedik. Így a háborút a muszkával, úgy szólván, el nem kerülheti, másfelől a persák (hihető muszka ingerlésből) Armeniát elfoglalták s ő rosszacska állapotban léssen, de az Austria kinézései sem a legrózsaszinebbek. Ha a muszkát segíti, vagy csak csendesen nézi is ezen óriásnak új, óriási felemelkedését, ezen rettentő praeponderantia a leggonoszabb következésü lehet reá nézve s lesz is. Ha beleköt a Muszkába, bajosan lehet jó kimenetele. O. országot strázsálni kell. L. ország a birodalmaiban levő relegiojuk s nemzetiségüknél fogva muszkához szító görögök s mások és az igaz ügy ellene fog lenni. - Nem tudom mi lehet az oka, de nagy vigyázatok, puhatolódások folynak a policia részéről a carbonarik ellen. A mindennek okát tudni akaró publikum azt praetendálja, hogy Olasz-Tyrolban a katonaságban s itt is tudja Isten micsoda complottok delegáltattak volna. - A Postwagens Amt-tól egy Erdélyből hozzám küldött paquet s egy levélről jött aviso s recepisse. Sietve küldék utána s bosszankodva kelle azt a választ kapnom, hogy holnapig semmi ki nem adható, mert ma vasárnap vagyom.

3-án. Az éjjel nagyon esett az eső s ma még is oly szép idő leve, hogy a thermometer az ablakon kívül a napra kitéve délben 20 és $\frac{1}{4}$ gr. (R)-ra hágott. - Tegnap este jöve haza jószágiból Széchenyi. Nagyon örvendettem látásán. A mult héten kaptam a postán egy levelet, melyet Széchenyi még sept. 15-én Váradról irt nekem. Oly dolgokat találék ezen levélben, melyeket már a nyártól fogva számtalanszor gondoltam s fontolgattam. A *csalódás* és *való* közt érzéseinkre nézve oly kicsiny lévén a különbség (ugymond) sokat kétségeskedett, hogy vajjon nemcsak az egyedülvalóság, unalom, minden barátjaitól való távolléte hevítette-e irántam barátságra, mely hamar gerjedő érzésinek s talán magyar spiritusának lehetővén fellobbanása, nem fog-é előbb-utóbb kialunni, elhülni? de úgy érzi, hogy irántam való indulatja nem csalódás, hanem való s maradandó ect. etc. Hogy ő bennem sokat és oly sokat tanált, ami nincs is, az igaz, hogy sokáig mese s megfeythetetlen volt előttem - hogy egy elragadtatást gerjesztettem volna benne, arra ő már igen sok embert látott s igen sok emberismerete vagyom; hogy characteremnek némely nem mindenben található, igaz, természetes, erős vonásai - hogy az Igaz és Jó iránt való, semmi által meg nem bénított érzésem s hív munkáságra igyekező hazafiságom ötet irántam egy csak ellobbanó s a mások elmés s fényes társasága által könnyen kitörölhető érzésre s barátságra hevítette volna, arra igen realis férfinak tartottam s tartom most is; büszkébbnek s a maga becsét érzőbbnek is ismertem, hogy sem valakinek barátságát keresni s a legszebb érzések festésével megnyerni elég gyáva legyen, akit nemsokára hidegséggel akarna nézni; de, hogy azon környülállások, melyeket ő említ levelében, mint okok sokat munkálódtak a mi baráti szövetségünk kötésében, azt én jól láttam

s az bizonyos. Bécsben, ismerőseinek fényes körében a pénzére s elmésségére nézve oly nagyon szegény Wesselényi soha is elfoglalt szívében helyt nem kapott volna. De ez sem az ő változatosságát, sem a mi barátságunk kötélműködését nem jelenti, csak azon szinte határtalan hatalomnak bizonyosága, mellyel a környülmények érzéseinket, tetteinket, sorsunkat igazgatják. Hogy több elmét, eszet s nagyobb lelki tehetségeket gondolt bennem lenni, mint amennyi van (amiben, hiszem már jórészt tisztába jött) az természetes. Egy fényes ésszel bíró, midőn valakit oly igazságok s ideák birtokában lát, melyekre ő erőlködéssel jutott, könnyen tulajdonít annak is sok lelki tulajdonságokat. Ő bajosan tudott oly igazságokra s principiumokra visszatérni, amelyek mellett én felnevekedvén örökre megmaradtam. Éppen ezeket írom, midőn szobámba lépe Széchenyi tegnap. Jóságának állapotja s a Liebenberg tanácsa arra határozta, hogy az amerikai utról most le hagyjon s egy esztendei szabadságot vévén a tavasszal induljunk lovak után Angliába. Ezen való tiszta s eleven örömben áldám Liebenberget s az elragadtatástól azon kétségeskedő fohászzkodással tartóztatám el magam, hogy adja az Isten ezen sok változáson már keresztül ment planumban, hogy ez az utolsó változás legyen.

4.-én. Széchenyinek most utolsó utjában Mihály engem közel érezvén, több ízben megitta magát. Ide megérkezvén rettentő lármát tett, a fogadóban minden németet agyon akart verni s finálénak az udvaron egy solot táncolt. Ezért is valamennyire, de főként az angliai utért Széchenyi eladta a cugot, azaz a Dalit, Tarkát, Macit, George Károlynak hámostól együtt 1300 ft.-on Mihállyal egyetemben. Ma kezdém újra az anglus leckéket. Ma vevék Sibórol újra leveleket. Kelemen küldi a conspectusokat, édes anyám nevem napját köszönti. Elérzékenyedve áztatám könnyeimmel áldott keze vonásait.

5.-én. Tegnapelőtt óta újra hozzákezdtem a rajzoláshoz. Ez s az anglus nyelv annyira elfoglalt, hogy nem csak nem hosszúak, de ha lehetne még megnyujtanám a napokat s estéket.

Most, tudom, hogy Sibón jó anyám egy buzgó fohászzkodást bocsát anyai tiszta szívéből értem az egekre. Óh, mindenható, engedd, hogy napjai, mint egy meleg, munkás nyári napnak szép estéje, csendesen sokáig folydogáljanak, önts a megnyugvás és bizó remény által vigasztalást most lelkébe s óh, kegyelemnek s szeretetnek Ura, add, hogy karjai közé visszatérhetvén, soha fájdalmat s but szelid anyai érzésének ne okozzak.

6.-án. Ámbár a névnapok megünneplése egymagában száraz s sokszor unalmas szokás, de eltöltött esztendeimből oly sok kedves emlékezeteket varázsol ez vissza emlékezetembe, hogy most, midőn ezen napot életemben legelőbb töltöm idegen országban honomtól, barátim nagy részétől s jó anyámtól távol, egy fájdalmas érzésre olvasztja lelkemet. Az itt levő erdélyiek s más ismerőseim sokan meglátogattak s általuk úgy elfoglaltattam, hogy egész nap majd semmit sem dolgozhattam.

Széchenyi újra egész tüzzel s reménységgel van nemcsak az angliai, de az amerikai utunk iránt is. Ujra kinézéseim legszebb formájukba öltöznek; - vajjon nemcsak azért-e, hogy a megcsalódás annál fájdalmasabb legyen? Én örökké a legrosszabbra el vagyok készülve, tehát minden jó következés nekem kedves meglepetés. A mostani planum az, hogy Angliába menet Berlint s jövet Párizst vegyük utunkba. Még mind nem hiszem, hogy utazzunk „non futuri temporis exitum calliginosa nocte nocte praemit Deus.”

7.-én. Az éjjel esett itt a legelső hó, de ma elolvadt, hanem estére fagyni kezdett. Ma vevék két Taschenbuchot (Taschenbuch für die Nat. Gesch. v. Normayer és Penelopei) egyiket édes anyám, a másikat Degenfeldné számára.

9.-én. Egész napomat rajzolással s az anglus nyelvvel töltém ma is. A napokban az volt szándékom, hogy az ujságból a nevezetesebbeket feljegyezzem, de úgy találom, hogy sokkal inkább el vagyok foglalva, mintsem erre érkezhettém s különben is nem akarom napi

jegyzéseimet politikai vélekedésekkel megtölteni, mert nem szeretném, hogy valami uton, mint a burkus tanulóké, valaha az ujságokba paradirozzon. Hogy az embernek valami *gondolatjáért* baja legyen, elég keserves, de, hogy annak talán rosszul való kifejezéséért, amit csak önön magunknak irtunk, még a publikumtól ki is nevetessen, az még keservesebb volna. Azt mégis lehetetlen meg nem jegyezmem, hogy szomorú dolog oly országban lakni, amelyben az, ami csupán magunk és senkit nem interessáló tulajdon jegyzésünk nincs bátorságban attól, hogy igaz birtokosa kezéből ki ne raboltasson.

10.-én. Az ifjú Bara hozzám folyamodott, hogy pénzből kifogyván, amíg hazunna kap, kölcsönözzen neki. Nékem éppen kiadni való pénzem nincs, de főképp az utazás előttem lévén, oktalanság lenne pénzemet most valakinek adni, akitől ugye lehet oly könnyen vissza nem kapom. Barának igaz okomat ki nem jelenthettem, kénytelen voltam azt mondani, hogy nincs pénzem, hogy itt pénzemet csak hónaponként kapom s több effélét, tehát hazudtam - szégyellem magamtól - átallottam néki azt a kedvetlen igazságot megmondani, hogy nem bizom benne s így, hogy valamiképp vele durvaságot ne tegyek, inkább rosszat cselekedtem. Midőn kötelességeink ellenkezésbe jönnek, be gyakran vétjük el az azok közt való, magában pedig oly félreismeretlenül kijegyzett elsőégi rendet.

12.-én. Dignom, az angol nyelvmesterem, a kiszabott leckében valamit hibáztatva, lenevetett. Én megharagudtam s kikértem magamnak. Van egy néhány hónapja hogy indulatom ki nem tört; hogy ma történt, szégyellem s bánom, lehet a nervusaim ingerelhetőbbé lettek. Akárhogy, de annyi igaz, hogy vagy testi, vagy lelki gyengeség volt s talán mind a kettő. - Ma rajzoltam legelőbb straffirozussal egy vén kapucinus főt, melyet Cserey elvitt. - Cserey a szegény apánk fogsága történetéből két környüállást beszél. Egyik, hogy midőn a magyar határon átvitték, F. Gy., aki akkor mint obstr. ott feküdt, a megszabadításra ajánlást tett, de amelyet megköszönvén éppen oly férfias resignatióval és nemes érzéssel el nem fogadott, mint azt, mely neki W. László által Kraszna és Perecsen közt tétetett. A másik, hogy husznál több magyarországi vmegyék tették a gravamenek orvoslásai iránt való kívánságukba József cs.-hoz a szegény apám szabadon való bocsájtatását. Ha ezek igazak, csodálkozom, hogy ma hallom legelőbb.

13.-án. Jusztinus ma újra nálam volt s ismét invitála a főlovászmester Trautmansdorf nevében karácsonyra Kopcsánba a császári ménés megnézésére.

A Pesten felállítandó versfutás dolgában említettem a minap Justinusnak azon gondolatomat, hogy a teendő praemiumok között olyanoknak is kellenék lenni, amelyekért egészvérü anglus apától s anyától való első származású lovak ne futhassanak, mert ha a császárnak, Széchenyinek, vagy még két-háromnak ilyen lova futhat, úgy minden bért csak ezek nyernek el s az ilyen lovak producúlása oly sokakra nézve lehetetlen lévén, a lovas és ménés gazdag többsége a dologtól egészen el fog ijedni. Mivel az országban levő jó lovaink is háromfélék: 1-ör. *Első származású egész vérűek* t. i. amelyek orig. egészvérü anglus vagy arabs apától és anyától valók (rein gezogene vollblut Pferde). 2-ör. Csak apáról vagy anyáról orig. egészvérü arabs vagy anglustól nemzettek, azaz *félíg hazai vérűek* (Halbgezogene von inländischen und arab. oder englischen Vollblut). 3-ör *egészen hazai vérűek* (ganz inländ), hogy ezek közt is vagyon egész, $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{4}$ etc, vérűek is, azt senki is, aki azokat igazán ismeri, nem tagadhatja, - erre nézve a praemiumoknak is háromféléknek kéik lenni. Az 1. szám alatt való lovak csak csupán az első classisu praemiumért futhatnak, a második számba levőknek lenne a második s a harmadik szám alatt levőknek a harmadik classisu praemium határozva, azaz a harmadikok a 3., 2. és 1. praemiumért futhatnának, mivel a 2. és főként az 1. praem. megnyerésében ezekre nézve nem igen lévén lehetőség, amazoknak jobb voltuk egy mindeneket serkentő módon tetszenék ki; a másodikok csak a 2. és 1. az elsőik pedig csak az 1. praem.-ért futhatnának. - Justinus ezen gondolatomat Hunyadyval, Hardeggel s többekkel közölte s mind jónak látják.

Nagyon szeretném, ha kivívódnék, mert ezt látom azon egyetlen módnak, mely által azon institutum állandóvá s közhasznúvá tétetődhetik.

Egy Kolozsvárt megtelepedett francia valami dolgaiba ide feljött, pénzéből egészen kifogyott s holnap kellenék indulni haza. Hozzám folyamoda 20 ft.-ért. Belé gondolám magamat sorsába s ámbár a ritkaságáért különben is oly becses pénz nálam most kettős becsü, mégis teljesítém kérését.

Tegnap hallám, hogy K. M.-nek a pénze még fel nem érkezett s egészen anélkül van. Megtudakozván, hogy acceptálja-e 250 ft.-ot küldék. Nagyon jól esett, hogy e kicsiségben szolgálhattam neki. Igaz, hogy ha nagyot segitenék is evvel rajta, de ezen barátsági szolgálatomnak a jó indulaton kívül semmi belső értéke nincsen, mert tökéletesen egyenlő reám nézve, hogy egy néhány nap az a pénz nálam heverjen-e vagy nekiadjam. Egy barátsági tettnek, mint minden cselekedetnek is, csak akkor van igaz érdeme, midőn áldozattal tevődik.

15-én. Éppen rajzolásom mellett ülve egy honi éneket danolgatek, midőn a levélhordó két jó nagy levéllel belépett. Szinte megöleltem örömben, mert 4-től fogva nem kaptam hazunna tudósítást. Bezárkóztam s örömmnek, kedves s fájdalmas emlékezetimnek egész szabad folyást engedék, a több darabokból álló leveleket kényemre olvasván. Kedves jó anyám, hála Istennek, frissen vagyon, megnyugtatásomra ennél több nem kell. A panasz, hogy pénz nincs s a kinézések sem akarnak ígérni, magában elég szomorú, de már oly rég hallom s érzem, hogy nekifásodtam. - Kelemen tudósításait igen kielégítő tisztasággal s renddel teszi. Nagyon örvendek ezen ember birtokán. Ő írja, hogy ott a köznép közt az a hír cirkulál, hogy itt engem az urb. dolgokért bezártak s a sententiám 6 esztendei rabság.

17-én. Ismét leveleket kapék hazunna s egyet Lamberttől Chimayból, melyben írja, hogy Kendeffyné a fia mellé meghivta s lehetséges Erdélybe való jövedele. Ha ez megtörténik kimondhatatlan fogok örvendeni. Lambertnél becsületesebb embert, nem hiszem, hogy ismerjek. Sorsa nagyon érdekel.

19-én. Az utazásunk kezd bizonyosodni. Széchenyi egy esztendei szabadságot nyer, pénzt már kapott s a planum megszűnt titok lenni. Én is a cancellariához holnap adom a oeconomiai s lóismereti tapasztalások céljából leendő utamra való passusért az instantiámat. De alig hajnallik kinézéseim szép reggele egyfelől s már ismét más fellegek kezdik fenyegetni. Nagyon beszélük a török császár megölettetését s valaminek kell is a dologban lenni, mert itt a status cancellarián szokatlan mozgás van. Ha ez megbizonyosodik, a háboru jórészt elkerülhetetlen lesz s Széchenyi természetesen nem mehet. Még capax leszek, mint volontair elmenni, hogy ebbeli bosszumot vagy két-három törökön tölthessem, vagy a nyakamat a Nyebojsza alá tegyem.

Justinustól kapám ma a *Hochstätter prakt. Pferdkenntniss*-ét, mely most nem rég jött ki, olvasni. Ebben az anatomia igen rövid és jó. Ez annyival hasznosabb lesz nékem, hogy azon célra melyért Angliába megyünk, ezen ismereteim szélesítése nagyon szükséges. - Széchenyi szándékozik egy néhány kancát s vagy 6 ménlovat, az én kívánságom, de úgylehet csak pium desideriumom: 1 ménló s két kanca, egészen tiszta vérből.

20-án. Ahogy az elutazásunk ideje közelget, mindinkább érzem, hogy mely sok szükséges előre való készülétek hibáznak nálam. Az idő is rövid, de az anglus nyelv annyira is elfoglalt, hogy semmit is nem olvashatok. - A rajzolást, nagyon sajnálom, hogy nemsokára félbe kell hagynom.

21-én. A napomnak egy részét a levelezés vevé el. - A B. G. dolgában. - Újesztendei köszöntések, - a deligeancon is ma menvén le az édes anyám számára vett fonókerék s Almanachok, - annyi írivalóm volt, hogy a levelek mindössze 38 pag.-ra mentek. Kelemennek valami olyast irván, amit mástól olvastatni teljességgel nem akarnék, már vagy kétszer az affélet

deákul irván, - igen nagy csodálkozásomra jobbacskán ment, mint ahogy gondoltam, mert már legalább öt esztendő óta deákul nem irván szinte elmondhatom, mint egy valaki, hogy olaszul nagyon keveset tudott, de már sokat elfelejtett. - Este Sz. Gy.-vel sokat disputálánk. Gondolkozása módja épen jó, de ritkán látni pedansabb forma embert.

23-án. Tegnap Somjai úgy nyilatkozta, hogy soha semmi némü Studiumnál nem erőltette meg magát. Ez résszerint azt jelenti, hogy minden fáradság nélkül tudott mindig mindent megtanulni. Valójában nagy szerencse, de nem irigylek senkit sem érte. Annak, amit küzdés, fáradság és erőmegfeszítés által érünk el, dupla értéke van. A bírás örömet megnemesíti az önérzet. Éppen olyan kevésbé vágyom a férfias érdem rovására menő könnyen való tanulás adományára, mint amilyen kevésbé nélkülözöm a kéjes érzését egy fáradságos munkában töltött nap után. Még októberben hallottam egy úgy tetszik regensburgi astronomusnak azon jövendölését, hogy a tél kezdete igen engedelmes lesz s hogy dec. 20-25-én meleg napok lesznek s valójában beteljesedett, mert még fagy igen kevés s hó teljességgel nem volt s ma a therm. az ablaknál a napon 21 gradusra ment, sőt az árnyékban d. u. 2 órakor sem szállott 10-nél lejjebb.

24-én. Ma Burg nálam volt s valami ½ kupányit adott egy igen derék buzaszemből, amelyet nevezni ő sem tud, de termése csodálkozásra méltó. Ő ágyakba veti, mint a veteményt s még kikélese után meg is kapálja s eresztésének medius proportionalisa 400 szem egy szem után, de felment 800 szemre is. Ez valójában képtelen. A vele való kerti bánásmódja igaz, hogy egy főoka ezen szinte hihetetlen szaporaságnak, mindazonáltal egyedülvaló oka nem lehet. Ebben való megbizonyosodásért kértem Burgot, hogy jövőben vessen s miveljen közönséges buzát éppen úgy, mint eztet. Abból hogy az, ezen bánásmódjával hányszorosan fog sokasodni *ratione inversa* meg lehet tudni, hogy ez az ő buzája künn vetve mennyit fog eresztetni.

25-én. A szörnyü szélnek az ablakon való dörömbözése nem hagyta alunni. 4 óra tájt felkeltem. Visszagondolkoztam ezen szent napnak gyermekségemtől fogva oly különböző érzésekkel, gondolatokkal s állapotokban való eltöltésére. Elöttem állottak gyermeki esztendeim, mikor repkedő örömmel vártam a karácsonyt, előre örülvén a 3 napi vacaciónak s talán méginkább a jó ünnepi kalácsoknak. Egy ártatlan, tiszta szivből jövő *boldog felvirradást* mondtam jó apámnak s kedves anyámnak s gond nélkül szunnyadtam előre elgondolt kedves játékaim édes álmai közt karácsony reggeléig, midőn egy egészen más, jobb, dicsőbb mivoltu napba képzeltem belépni. - Óh, a gyermeki korról örökre elrepülő legtisztább örömeink, - idvezlem emlékezeteiket. - A férfi az örömeiket gonddal teljes lételétől csak rabolja, véletlen ragadja, vagy szoros alku után vásárolja; csak félig örvend s gyakran alig teheti a Nectár poharat ajkaihoz s már ellenséges sorsának hideg keze azt újra eltaszítja. Csak bennetek, óh szép éveik első tavaszunknak, vagy az örömeinek minden tartalék nélkül való érzése, csak akkor adjuk a mennyei érzésnek egész önönünket által. - Elgondolám ezen napnak tavalyi környülményeit, - egy kinos, veszedelmes betegségből a gyógyulás édes karján feléledve még halavány arccal elgyengülve, mely igaz buzgósággal állottam az Ur szent asztala előtt, mely leirhatatlan érzések közt hömpölyögtek szemeimből a hálaadás könnycseppjei. - Ezen képektől körülbevegve asztalomhoz ülék dolgozni. A rettentő szélnek süvöltése s a közt az egész város minden harangjai sokféle hangjának a széltől való olykori el-elkapása s hatalommal való meg-megbődülése egy valódi borzasztó szép melodiája volt a haragvó elementumoknak, oly atyafias volt ez belső érzésemhez, hogy sokáig nem dolgozhattam.

27-én. Oly rosszul valék reggel, hogy szinte egészen meggyözetettnek ismerém magamat lenni a testi szenvedésektől. Egész desperatióban a doctornál gorombáskodtam, de Hála Istennek vereségem nem vala általános és csakhamar összeszedve még megmaradt erőmet, egész nap fennmaradtam és dolgoztam. -

Igaz hogy nem sok nyulat fog az agár, melyet bottal kell a vad után hajtani. Egész napomat egy-két rajzolást kivéve az angl. nyelvre fordítom s mégsem tanulok annyit, mint egy-két óra alatt lehetne. Hogy holnap hogy fog menni a munkásság, nem tudom. Aligha a gyenge ember az erős férfin győzni nem fog.

29-én. Teendő utamban megtörténhető halálomnak meggondolásánál nagyon érzékenyül marcangolja szívemet az a képzelet, hogy vajjon atyámfiak nem fogják-e szegény jó anyámat birtokaiban háborgatni s avval, ugyis abban az esetben elég gyászos sorsát még súlyosabbá tenni? Sokat gondolkoztam, hogy mi módon tehessem anyámat az effélék ellen bátorságba. A nyiltszívű bizodalmasság egyenes utjait örökké leginkább szeretem. Ezen kezdék tehát most is e célra menni s igaz atyafias s barátságos hangon irék Wess. Farkasnak, hogy fiui szívemet kinzo minden kétségeim elhárítására tegyenek ők testvérekül engem törvényes erejű irásokkal az édes anyám nyugodalomban való hagyása iránt bizonyossá. Vágyom látni, mi lesz a felelet. - Az öreg Bánffy Lászlónét nevenapjára köszöntöttem volt, ma vevém köszönő levelét, nagyon jól esett, hogy messze földről is megemlékeztem róla. - Az öreg dr. Zoványi haláláról vevék tudósítást. Egy igen tanult, de éppen oly csodálatos emberrel kevesebb van a világon. Kár érte, főként egy néhány emberre nézve; de olyan ember volt, aki nem a publicumnak élt, tehát az nem is sokat vesztett benne. Szegény nagyon verlegen szokott lenni, mikor valakivel előbb találkozott, de a másvilágon sok emberrel való találkozásakor még, hiszem, verlegenebb fog lenni.

30-án. Mely fájdalmas, édes emlékezet! Éppen ma 11 esztendeje szegény Patakym születésem napjára ágyam elébe egy transparent általa festett lantot helyeztetett, melyen felébredő szemeim ezen szókat olvasták: A XIV-dik esztendő jutalma. Éltemnek legszebb évei s a barátságnak boldog órái, be hamar s örökre eltűntetek. A barátság olyan, mint a szerelem. A legelső a legigazabb, legállandóbb s csak az foglalhatja gazdag birtokába egész önönnünket. Üres szívemben azt a helyet, melyet Patakym birt s oly egészen birt, soha senki sem is fogja azt kipótolni. Elfelejthetetlen, egyetlen Barátom! Óh, bár egyszer láthatnálak még újra, nézhetnék még szelid, lelkes szemedbe. Hiszem, remélem, hogy túl a siron a te hiv melleden fogom e kinok s örömök közt átrepült életnek jajjait kisírni s újra élni örömeit. - Bétöltvén hát 25-ik esztendőmet és visszatekintek. Békétlenség, szégyen, megbánások lepnek meg. Mely keveset éltem s mely semmit sem tettem s pedig az életnek fele szinte elrepült. „Magna pars vitae dilabatur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus.”

31-én. Már harmadik napja, hogy testi szenvedéseim előtt letettem a fegyvert. Eléggé igyekszem magasztos okok s philosophiai és stoikus igazságok által lelkenem erejét érvényre juttatni s néha azon a ponton is vagyok, hogy szellemi preponderentiám győzzön, de néhány éles szúrás fogamban s hivalkodva hirdeti testem győzedelmét. A fájdalmak megvetésének s a szenvedések lenézésének nagyrésze csak szemfényvesztés. Egy jóltáplált Philosophus nagyhangu phrasisokban dissertál a lélek magasztos győzelméről minden testi szenvedés fölött. S ha ő maga podagras lesz, éppen úgy jajgat és kinlódik, mint más ember.

1822.

Jan. 1. Az időre nézve igen csodálatos újesztendő vala ma. A therm. árnyékban 11 gr. A szép tavasziforma Nap egy özön embert csalt a Prater felé. Vagy két órámulatsággal tölt el a szekéren, lóháton s gyalog sétálóknak tarka csoportjaik nézésében.

2.-án. Tegnap és ma újra tanulhattam s rajzolhattam egy keveset; igaz, hogy nagyon kellelten s vontatva megy, de annál inkább volnék hajlandó a lélekkel a testen nyeretett ezen győzelemmel büszkélkedni, ha nem félnék abba a hibába esni, amelyekben oly sokan vagynak, kik minden efféléket önön érdemüknek tulajdonítanak, amik pedig csak a környülmények következesei. Testi vagy lelki szenvedéstől nem engedjük magunk leveretni s büszkén kérkedünk erőnkkel, de nem gondoljuk meg, hogy vagy szerencsés érzéketlenségünk, vagy a szokás, az idő, vagy az ostromló szenvedéseknek mérgük kifuvása is helyettünk más ellenségeinket meggyengítette volt. Ne legyenek segítségünkre ezen környülmények s rohanjanak a testi fájdalmak s lelki gyötrelmek egész erejükben reánk, nevetségesen morzsálódik egybe rettenhetetlen erősségünk. Egy bizonyos pontig lehet túrni, azon tul nem; hogy ez a pont hol legyen, az résszerént függ kinek-kinek lelki erejétől, de nagyobbára a szenvedések iránt való különböző elfogadhatóságunktól (Empfänglichkeit).

11.-ik. Széchenyinél ebédelék. Ma vala a lófuttatások díjadóinak első összejövetele. L. K.-t nagyon megdolgoztuk. Valójában vétek ennek a tökfilkónak az a felséges vagyon, de ha még szegény is volna, ugyan mivel maradna? Ostobasága igazán még a grönlandiaknál is korszakot alkotó lenne. Justinus szörnyen unalmas volt. Véget nem érő periodusokban dissertalt, nyelve a madeira bortól nehéz vala, de lábai annál könnyebbek, mert Fechtignek és nekem mindig reprodukálá az öreg „Dolly” volé és passage-jait.

13.-án. Ma D’Auvergne-el (Széchenyi Haushofmeister-jével) dissertálék nagyon hosszan politikáról. Egy szakács szájából következőket kelle hallanom: csak is a gazdaság felvirágztatásában s a földműves osztály előnybe részesítésében van az állam igaz ereje. Ott, hol az ipar a manufactura s a kereskedelem az agricultura rovására emelkednek s ez a társadalmi osztály (a földműves) amaz (a kereskedő) alatt áll, tönkre megy a nemzet igaz cselekvő ereje. Az oly ország, mely existenciájának táplálékát nem belsejéből, hanem idegenből veszi, nem independents többé, más natioktól függ s így létele bizonytalan, Róma is csak addig volt igazán nagy, a mig konzuljait is az eke mellől hivta védelmére. Bécs 300.000 kardforgató polgárt tud előállítani s 3000 munka által erőssé vált izmos falusi ember az egész halom susztert és szabót szét tudná kergetni. Róma óriási nagy volt és saját sulya alatt omlott össze, mert voltak jó törvényei *naggyá lenni*, de nem *nagynak maradni*. Anglia is, kulturában és nagyságban tán már igen magasra hágott, de törvényhozói elég bölcsek valának neki oly törvényeket adni, melyek nemcsak erőteljesen növekvő ifjuságához, de hatalmas férfikorához is mérten elegendők valának. Az ő szemében - úgy mond - legméltóbb existencia az önérzet által megédesített birása és jó felhasználása, egy saját munkával, becsületesen megszerzett vagyonnak, azért is nem cserélné fel sorsát egyikkel sem azon nagyméltoságu fecsérőlkével, kik nagyobb részt, egy érdem nélkül kapott vagyont gondtalanul elpredálnak. Ez az ember szakács és K. herceg szolgálatában volt. Ott, hol a rangsorozat nem pénz s nem egy néhány rongyos kutyabőr szerint megy, a *moralis világban*, d’Auvergne bizonyára inkább a herceg és K. még kuptájának is igen rossz lenne.

15.-én. Mely fájdalmasan rezzente meg az a váratlan hír, hogy szegény Hunyady az éjjel meghalt. A Gabrielle halála annyira földhöz sujtotta egész lételét, hogy azóta mind betegeskedvén áldozata leve fájdalmának. Igaz, barátságos magyar, nyílt szív, cifraság s rejtékek nélkül való egyenes lélek, parolásság, a becsületességről való igaz s el nem facsart hévzés

szép vonásai voltak, bizodalmat s szeretetet ébresztő természetes képének. Én egy igen jó s kedves barátomat vesztém el benne. Mely sok jó órákat álmodoztam még társaságában tölteni. Emlékezete legyen áldott s porai csendesen nyugodjanak!!

17.-én. Fischert, aki betegségem alatt minden este meglátogatott a Calcul bureaujában meglátogatám s vele együtt az ujonnan erigált csász. Kunsthandlungba mentünk. Itt sok szép vagyon. A Kupferstichek nagyon drágák, a gips Abguszoknak áruk is elég nagy p. o. Egy haldokló görög Nusspamertől 150 fl. egy Venus med. 50 fl. egy térdeplő Venus 49 fl. Kép sok vagyon, de kevés jó. Egy csász. jutalmat nyert Haldokló Ábrahám s fiai igen szép, de Ábrahámnak teste, izmai igen elevenek, erősök s nem a haldokló, elaggó öreghez illők. A Corregio Magdalenája igen szép, még két Tájék s egy Hajótörés foglalták el figyelmemet. Az egésznek localéja s elrendezése igen csinos és szép. - Wittmannál ebédeltem Nagy Palival s feleségével. Onnan eljőve a rút zivataros időben ők gyalog voltak, reám pedig fiacker várt. Ajánlanám nekik szekeremet, de rövid excusatiojukra a meghüléstől félve csak hirtelen beülék s elhajtatték. Későbbre vevém észre, hogy gorombaság volt ajánlásomat megújítva őket szállásokra nem vinni.

18.-án. Bethlen Elek olvasá némely jegyzéseit Erdélyről, melyeket ki fog nyomtattatni. Jól vagynak írva, nagyon igazak, de mind olyan szép teoriák, melyeknek ő egész életében in praxi az ellenkezőjét mívelte. Sokkal könnyebb egy lételünk magunkat felülmuló ünnepi állapotjában jól s szépen írni, mint környülállásaink ezerféle ingerein keresztül kitántorodás nélkül egy egyformaságú okos, consequens életet folytatni.

Ma vala a versfutás iránt való második gyűlés. Protocollum, Jena Book, minden németül kezdődött s fog folyni. Magyarok állítják fel s ut dicitur a hazáért, a maradékért s mégis minden németül - hát mindent az idegentől kell-e kölcsönöznünk? A magunk jó s elég gazdag nyelvünket megvetve éppen ezt a reánk nézve eleitől fogva oly gyászost kell-e választani? Hát minden nemzeti emlékből ki akarjuk-e a maradékot tagadni? Próbáltam ebben változást tenni, - hidegvérre, oppositoria találtam s elszomorodva kelle felhagynom azon, hogy ezt az oly természetes helyességü s szükséges voltú dolgot a magyar mágnásság legjeleltebb tagjai közt kivihessem!! Széchenyi nem akarja a dolgot most vitatni, mert úgy mond „ha a hungarizmust látják a dologban fennforogni, felülről akadályoztatni fog.” Hogy ettől tartani lehet, - szomorú dolog, de ha Széchenyi volnék, mégis kivinném.

19.-én. Széchenyinéél Nagy Palival ebédelék. Lángeszü ember. Tegnap a gyűlésben is jelen volt, a lóhoz semmit sem ért, mégis igen helyesen és jól szólott. Széchenyi persze mind földhöz beszélt, szóhoz sem hagyott egyet is jönni, de N. Paliban emberére kapott. Széchenyi ma újra több versen s formában fejezte ki, amit már százszor is csodálva hallék tőle, hogy nincs út s alkalmatosság a hazának használni, hogy elléhásodott s elfajult hazánkfiak közt a legjobbak s legvilágosabb látásuak is ily félszeg képzelettel vagynak és így egyoldalúak. Nálunk az akarat' és pénzzel gazdagok a nyelvre, a tudományokra, nevelésre, kereskedésre s gazdasági culturára nézve mit sem tehetnének. A nyelv az az egyetlen kötés, mely alkalmas s elégséges egy nemzetet együtt tartani s melynek virágzása s közönséges volta, ha egy országnak nemzeti létet nem adhat is, de abba az állapotba helyezheti, hogy belső, vagy külső kedvező környülmények használásával nemzeti létele s virágzásra juthat. Midőn egy nemzetnek nyelve elszűnik, nemcsak nemzeti létele, de neve is elenyész. Constitutiót egy két hónap alatt nyerhet egy nemzet, de ha akármi constitutio mellett is nyelve elholt, megszűnik nemzet lenni. - Magyarországon 1600 aranyat fog nyerhetni a legjobban futó ló s a leglelkesebb író 400 ft. váltócédulát. - Óh örökös Inconsequentia! Ha egy egy gazdag s befolyásos mágnás tudna, akarna s merne példájával s pénzzel a nyelvre, a tudományokra nézve munkálódni, mely virágzó haszon nem következne belőle. A kereskedés, a gazdasági cultura, mely origini s alsó polcon vagyon nálunk, mely sokat, mely könnyen lehetne ezeken jobbitani? pedig ezek

a való talpkövei a nemzeti erőnek s mégis Széchenyi panaszol azon, hogy nincs mező a haza javára munkálódni. Barathrumok nem nyílnak, hogy a bámuló nép előtt a haza szabadítására beleugrassunk. Fényes s exaltáló esetekben könnyű, ha csak hiuságból is, valamit tenni: „there is nothing magnanimous, when the whole world is looking on men in such circumstances will act bravely even from motives of vanity,” egy ármáda szeme láttára tündöklő kimenetelt ígérő pillanatban nem nehéz vitézül a halált megvetve bevágni, de midőn senki példája nem ösztönöz a maga kijelentése nem ingerel, senkitől nem láttatva egy elhagyatott poston, valaki anélkül, hogy nemes áldozatjának tündöklő hasznát remélhetné, kötelessége teljesítéséért a halállal bátran szembemegy, az a való belső érdemü vitéz „who is truly great and should be held up for our imitation and respect.” Nincsen semmi nagyszerű abban, ha az egész világ láttára történik, ily esetekben, ha csak hiuságból is, bátran cselekszenek az emberek. Széchenyi fájlalja, hogy nem egy férfiui vagy ifjui évében virágzó hazának lehet gyermeke, hogy nem anglusnak, vagy americanusnak született. Természetes, hogy kívánatosabb egy győzedelmesen előnyomuló sereg babérral fedezett tagjának lenni, de szabad-e, midőn az elementumokkal s a hatalmasabb ellenséggel küzködve a jó kimenetel reménysége is tűnik, kiszabott helyünkről elfutni, vagy azon tehetetlenül állani? Széchenyi egyszer magát ein moralischer Polluciantnak nevezte - nem egészen hibásan. Azon ezekkel, amit ő most fénnel elfecsérel, az ő *eszével* s az én *akaratommal* mennyit nem lehetne szegény hazánkért tenni, aminek felséges gyümölcseit a maradék áldva használná.

Örömmel s önnön meglepődéssel hallék N. Palitól egy ideát, mely bennem már ezelőtt 9 esztendővel született volt hogy egy társaságnak kéne egybeállani, mely minden régi jó szavainkat, szokásból kijött kitételeinket egybeszedné, a még el nem nevezett s eddig nem ismert dolgokra jó magyar kifejezéseket találna s az efféle helyesnek talált szókat auctoritásánál fogva civitate donálná, mely mód által egy tökéletes szótárja formálódna meggazdagodott nyelvünknek. Minő haszon, minő nyereség lenne ez! De hiába, pium desideriumnak marad, mert jutalmak kellenének, egyetértés, közérzés s buzgóság volna reá szükséges. Ha a legkönnyebb lábú lovaknak áldozott 1600 arany erre s a legszükségesebb tárgyakban megjelenendő legfontosabb munkákra szánódnék, mely megmérhetetlen hosszú előmenetel lenne következése.

20.-án. Dignum már három nap óta nem jön, bizonyosan beteg. Az anglus nyelv tanulása előmenetellel foly; újra egész munkássággal igyekszem.

Széchenyi tegnap N. Pali előtt bámulással dicsérte serény progressusaimat, - én pedig örökké a lassú előhaladásért teszek magamnak - azt hiszem, nem méltatlan - szemrehányásokat. Hogy jut az ember olykor a dicsérethez, - de gyakran éppen ily méltatlanul gyaláztatunk s plus minus sese tollunt.

Az esős, lágy, hó és fagy nélkül való idők még mind tartanak. Lehet mondani, hogy még tél teljességgel nem volt.

21.-én. Széchenyi azt mondta, hogy talán a bátyja, Pál is jön Angliába. Ezt szeretném. Széchenyi most újra a pénzét keveseli a kívánt célra s útra. Ezt már több ízben hallám tőle, de az ellenkezőjét még többször. A minapában hasonló kinyilatkoztatására nyílt szívvel tevék nála kérdést, hogy magának szükségéhez képest ha elegendő pénze nem fog lenni, hogy fog nekem adhatni? én pedig genierozni teljességgel nem szeretném. Feleletje az volt, hogy az az egynehány ezer forint néki bizonyosan nem fog különbséget csinálni. De az a kérdés előttem most is fennmaradt. Majd midőn sok szükséges s százszor több szükségtelen költségei s vásárlásaira minden pénze is alig fog jutni, hogy fog nekem adhatni? A nála levő 10 m. forintom hamar elfogy, utazás, lóvásárlás abból ki nem telik. Ő hozzám való barátságából s régen s sokszor adott szaváért vagy maga megszorításával is teljesíti ígétét, vagy nem. Az első esetben genieroznám, az utolsóban egy idegen országban pénz nélkül gutta módra

genierozódnám; egyiket oly kevéssé akarom, min a másikat. - Ő Sibón, minekelőtte még az utazásunkról szó is lett volna, azt ajánlotta, hogy nékem helybe Sibóra küldve egy anglus ménlovat szerez 400 #ért s ha kell kancát is, az árát csak 4-5 eszt. mulva kívánván. Midőn az utazásra reábeszél, ajánlása az volt, hogy semmi pénzt is magammal nem vivén, amibe az én magam költségei fognak kerülni, avval néki leszek adós. Ezt Debrecenben s Diószegen is több ízben mondotta s minden ellenvetéseimet finantialis s jövedelmi állapotjának (azokat írásból is megmutatván) jó lábon való lételeből avval rontotta le, hogy ez, amit értem teend, neki legkisebb áldozatába sem kerül. - Diószegről irt levelében ez a kifejezése: „Du brauchst keinen Kreutzer mit zunehmen, wir können schon auch mehrere Jahre zusamme reisen.” Feljövő útunkban is ő maga calculálta az én költségeimet a summát véve 30.000 frtra, melyből 10 m. az enyém nála van, 20 m.-t ő vorstreckol. - Ha mindezek után most, vagy majd másként gondolkozna gyenge, ha másként cselekedne nyomorult ember lenne. - Nem tudom s nem akarom csak meg is gondolni.

22.-én. Széchenyi Pált ma sokat persuadeáltam, hogy Angliába jöjjön. Kedve nagy van reá, de azt mondja, hogy öreg anyja mindegyiknek elutazását (mert Lajos a fiával Olaszországba ment) felette fájdalmasan venné s ezért nem jöhet. Ha igazán ez az oka s nem egyéb, sajnálom érte s becsülöm.

23.-án. Ma 9 órát tanultam angolul s meg vagyok elégedve türelmemmel és kitartásommal. Nyelvmesterem már több mint egy hete nem vala nálam s mégis ez idő alatt többet haladtam, mint az előtt 2 hét alatt. Fogfájása miatt nem jött Dignom, de holnap újra kezdi a leckéket. Ma Széchenyinél ebédelék testvéreivel Pállal és Fechtiggel. Sokat beszélénk a tervezett lovar-egyletről s a vers. futásokról. A vélemények nagyon különbözők, mindenki beszél róla, de ez a minden bizonyjal consequentiáiban is oly hasznos dolog, annyi oppositoria talál, hogy nagyon féltő, soha sem fog létre jöhetni. Mi eredmény várható más nehezebb s komolyabb dolgokban Magyarországon, ha ez a hasznos és kellemes terv nem tud prosperálni?

24.-én. Ma valék Jelineknél (a császár Kammerdienerjénél), kit a híres erdélyi út óta ismerek.¹ Mivel az ilyen fajta ember, néha inkább hat a nagyok kedélyére, mint bármelyik miniszter, tegnap elhatározók, hogy informálni fogjuk intencioinkról s én lettem kiszemelve e kellemes feladatra. Eleinte nagyon ellenkező véleménnyel volt, de hosszú és fáradságos conversatio után, annyira átformálám nézeteit, hogy megígéré a lovar-egyletről még ma estig szólni fog a császárnak.

25.-én. Újra nagygyűlése a lótenyésztő társaságnak, 10 órára volt az egybegyűlés, de 12 s 1-kor is alig szállingózott vagy hat egybe, pedig sokan a mult pénteken becsületükre fogadták a pontos megjelenést. Ebédre elegen jöttek. Széchenyi praesidált. Nem praesesnek való, se illő tekintete, se hidegvére hozzá. Ő soha olyas dolgot reábeszéléssel s az emberek megnyerésével nem tudna kivinni. Hogy az ember másokat valamire birjon, velek magát aequilibrumba kell tenni; az ő vére könnyebben, sebesebben foly, gondolatai hamarább s többfelé repülnek, mint a másoké. Ahol mások fontolni, ő ott már cselekedni, ahol azok kezdeni, ő már végezni akar; ez sokaknak hiuságát, ezt a mindennek leggyengébb s azért leginkább ostromlandó részét sérti. Minden vágyik az önön feltalálás, cselekvés s munkásság hacsak külszinére is; ha valakinek gondolatait, s munkásságát sokkal a magoké előtt látják járnai, bosszankodva szemlélik önön állópontjuk törpeségeit s az irigység idegenséget szül. Széchenyi - egy pályáját gyorsfutásban végző planeta gyermeke. Rendkívüli szellemi vegetatioja (termékenysége) nem a mi földünkhöz s nem a mi climánkhoz mért. Itt ebédelének: Trautmansdorf, Hardegg, Batthyáni W. és B., Tettenborn, Esterházy K., Pálffy Ferd., Lichnowsky, Károlyi L. és I., Széchenyi P., Brudern, Nagy Pali, Fechtig, Alberti, Fejérváry, Hengemüller. Széchenyi

---

¹ 1817 nyarán Ferenc császár s Carolina Augustza császárnő meglátogatták Erdélyt.

tegnap volt a császárnál, ki mindent megígért s a magyar udvari kancelláriát jelölé meg a kérények, planumok etc. benyújtására. Mivel most egyelőre több gyűlés nem tartatik Szech. I. Szech. P. és én lettünk kinevezve és meghatalmazva a folyó ügyek vezetésére és kivitelére. Délután eljőve Parish. Széch. megmutatá az általam neki tegnap este angolul irt billett-et, mint egy rendkívüli példáját a gyors haladásnak. Igazán még utoljára valami nagyot is fogok képzelni saját szorgalmamról!

27-én. Tegnap vevém Wesselényi Farkasnak válaszát dec. 29.-én irt levelemre. Tiszta atyafiság és nyugtató barátság hangzik belőle. Mindenesetre a jó anyám iránt való részvételt, védelmet fogadja. Könnyezve olvasám. Tiszta háládatosságom s tiszteiletem legyen bére nemes érzésének. - Liebenberg beszélt Széchenyivel. Ő a 65 ezerrel teljességgel meg nem elégszik, hanem az Arensteintől kapandó 10 m. aranyról szóló creditivet egészen fel akarja venni. Így lesz, hogy miből adjon nekem is s a fekete fellegek jórészt eloszlottak, de nem tudom örvendjek-e ezen, mert Széchenyi nagyon meg fogja magát terhelni. Lehet, hogy ami tegnap még egyedül való kilátásom volt, ugyancsak kiviszem t. i. hogy Széchenyi azon pénzén kívül az én számomra kezessége mellett vegyen fel 10 m. ftot.

Széchenyi Pállal a Fechtig arabs lovait néztük. 8 ménlő vagyon itt, a kancák künn vagynak Schönauban. Várakozásomnak éppen nem felelnek meg. A legjobbak: a *Sámhán* (pej, 15½ m. 4½ eszt. 2000 #) de nem nagyon nemes; *Hám-Hád* pej, 1800 # jól megy, de hosszú, lecsapott farú. A többit nem hogy nem venném ménlónak, de vigasztalhatatlan volnék, ha vagy egy kancámat megtalálnák paráznítani. - Székelynél ebédelék. Nagy Paliról beszélék, hogy politzeyspion. Felforrott vérem ezen rút rágalmazásra. Rágalmazás, azt hiszem - s azt akarom hinni.

28.-án. Tegnapelőtt éjjel hulla az első hó, mely estig el nem olvadt. Tegnap sok elment belőle, de még maradt. Eszterházy Laci hozá hozzám Szirmait, az Erdélyben levőnek testvérét. Jó gyermeknek látszik, nagy lószereető, de a dominiumairól beszél; nem Alsómagyarországi füst-e? Miskolc körül lakik. A sperativus angl. ménlovaimnál két kancára praenumerált. Ezt a minap Péchy is tette, de azt hiszem, csak abban marad, mert ő igen rossz fizető.

29.-én. Széchenyinek érkezék Angliából egy training groomja s egy jockeyja. Ő nem lévén itthon, senki nem tudá velök beszélni, hozzám hozák. Mely örööm volt, hogy egy nyelvben, melyen ezelőtt 2½ hónappal még egy szót sem tudtam, most tolmács lehetek.

30.-án. Ma éjjel olvasám Ld. Byronnak Kainját, de nagyon sietve, mert csak egy néhány órára adhatta által Széchenyi. Hatalmas, velős költemény. Valakit, aki a paradicsomi dolgokat nem csak mint mythost tekinti s akiben a vallási kétségek gyötrelmet csirázó magvai el vagynak hintve, ez a könyv ártalmasan, veszélyesen érdekelhet. Kaint az buktatja meg, ami Faustot. Lucifer a meg nem elégedés, lelki vágyások s a tudás epesztő szomjánál fogva ragadja el s fedí fel előtte a veszélyes tudást fedező leplet. A végetlen üregben repülőnek szemei előtt az ezer világok megjelenése s a föld tűnése szépen, elevenen van festve. Lucifer választást ad Kainnak a *szereetet* és *tudás* közt, mely szerelmet lehelve kéri Addah „*choose love*”.

31.-én. Széchenyi azt mondja, hogy nem keveset köszönhetek neki, mert egész más existenciám van most s más ember vagyok, mint mikor mint vad csikót a hegyek között kifoga. Ez elmésségnek megjár, dehát nyertem-e valamit? Javultam-e? vagy nem vagyok-e rosszabb talán még, mint a természethez hív s nemesebb önnönömet szorosán őrző egyedülvalóságomban? - N. P. Széch. P.-tól pénzt kért kölcsön. Ennek hallására Széch. I. heves részvétellel volt. Széch. P. adott is neki s fog szerezni. Örvendek, hogy N. P. ennyi részvételt nyert azért; mert jó hazafi. Aki másban a jót becsüli, maga is jó. - Ebédnél Sz. édes anyámért ivott; leirhatatlanul jól esett ez nekem.

Febr. 1-én. Széchenyinél ebédelttem. Ott volt a négy Parish, Bettmann, Astern, Brudern, N. Pali et etc. Ma d'Auvergne főzött; finomabb ízlésű ételeket talán soha nem ettem. Lucullus s Alcinous lehetett volna ma Széchenyinek vendége. Széché. igen szép házat tart. Lakása sok izléssel van meublirozva és arrangierozva. Kifogástalan cselédsége van, kitűnően főzet, s a legjobb borai vannak. Mindannak dacára, hogy kevés az ideje utánna nézni, házatája rendes, néha azonban egy-egy vonás a Gil-Blas-beli fiatal gazdag mágnás háztartására emlékeztet. De igazsága van, az efajta élet örömet szerez neki s pénze van hozzá, hogy így éljen. A napokban gyönyörű márvány buste-öt vett Canovától. Milyen jó dolog is gazdagnak lenni! - A mai asztaltársaság nagyon heterogen elementumokból áll. Bettman és a 4 Parish minden rang és titulus nélkül, de nagyon sok pénzzel, meglehetősen elütének a társaság félig tönkrement vagy tönkremenendő grófjaitól és báróitól, névleg: Esterházy V. Wartensleben, N. Palitól és tőlem.

2-án. Széchenyi P.-vel az ang. Smithnél voltunk. Rzevuszktyól egy szürke or. arabs faj ménlova van, - rettentő husos „superfluity of flesh”. Gyalog jöttem haza, a hidnál egyet pipáztam s a Praterbe menő csapatokat nézegettem. A szép tavaszi melegségű napfény igen jól esett. Este Brudernél voltam, Fayt, Q. Tisch-t ismerém meg. Brudernek Schönbergertől igen szép 3 Landschaftja van; a távol való tárgyak, a világosítás (Beleuchtung) felséges szép, de nagyon az effektust keresi, a közelebb fekvő tárgyak merevek. Úgy hallom Schönberger Londonban, hol pedig annyira értékeli művészetét, teljesen felhagyott a festéssel és Juwelier lett.

Brudern egy hazai ifju festőt, akitől nála az aggteleki barlangnak igen szép látási (Aussichten) vagynak, Széché. P.-al s még nem tudom ki harmadikkal Német, Francia s Olaszországban fog több esztendőig útaztatni. - Bár több efféle történe nálunk.

3-án. Széchenyi Pállal egy numidiai ménlovat néztük meg egy mr. Roux nevű kereskedőnek. *Dongola* fekete holdas 4 l. b. Kevéssé kosfeje, kicsiny szeme, a tekintetében semmi originalitas, csekély marja, igen szép lapockái, hosszacska dereka, rossz forrása, hosszú lesuhanó keresztje, keskeny melle, igen keskeny fara s csipői, semmi combja, vékony csontjai, hosszú inatlan szőrös lábai, hajlott siklója. Drága pénzért sem engedném meg, hogy kancáimat meghágja. - Ma igen tiszta szép nap lévén, gyalog kísétálék a Praterbe Sz. Pállal. Nagyon teli volt, rettentő sok rossz lovat látánk. Legjobb volt Eszterházy Vincének egy jó forrású pej hunterje. Ha ilyen csontú s növésű egész vérű lovakat hozhatnék Angliából, nagyon meg volnék elégedve.

4-én. A Fechtig Sámhánjának hólyagja lévén az ő kérésére a gubicsos ecettel felgyurt agyagot aplicáltam a lábára s compressel bekötöttem. Nagyon örvidenek, ha használna. A Hámánt lovagoltam. Sokkal több rugó s erő van menetelésben, mint formájából s kivált lesuhadt farából lehetne itélni. - Széché. Pállal a juhakról igen sokat beszélünk. Barátsága s ismerete a selyemjuhra való verekedésbeli célomban remélem, nagyon fog segíteni.

Egy borzasztó történet nyilvánodott most itten ki. Egy uraság kocsisa a lotterián 400 ft.-ot nyer, hogy el ne költödjön félreteszi s feleségének is arról semmit sem szól, de egy biztos barátjával közli a titkot. Ez amazok hon nem létében a házba megy a három bennlevő gyermekét a házigazdának, hogy tette tanui ne legyenek, egy nagy üresen álló ládába bujtatja s a nehéz fedelet rájuk zárja. Keresni kezdi az elrejtett pénzt, megkapja, de nyughatatlan félelme rebegteti, nehogy valaki jöjjön, kimegy az ajtón széjjelnézni s az ajtó önként pattanó kilincse belőlről utánna bezáródik. A három gyermek a ládába zárva. Akarna bémenni, de a becsukott ajtón dörömbözni elárulta volna. A lelkiismeret borzasztó hangja s a vétek sulya rémülésbe hozza, haboz s a pokol győz, ő zavarodva elfut. - A néhány órák mulva hazajövő anyja a három szerencsétlen gyermekét nem kapja, sok keresés után a ládában megfulva találja. Földre sujtja a rettentő eset s apa, anyja egy hosszas, veszedelmes nyavalyába esnek, melyből felgyógyulva, de szolgálat és minden pénz nélkül lévén a férj utolsó segítséghez, az elrejtett

pénzéhez siet, - sehol nincs. A szerencsétlen új betegségbe esik. A dolog vizsgáltatik, a pénzről csak az az egy tudván, ámbár reá a legtávolabb gyanu sem volt, elővétetődik. A pol. tiszt kemény hangon a pénzt s a három gyermek halálát tőle kéri számba. Ez elsárgul s egybe-rogyik. Feleszmélkedve elbeszéli az egész rettentő borzasztó esetet.

Hazunnan kapék, este hazajöven, leveleket. Kelemen írja, hogy a sibói v. d. mgtrnek a nagyobbik leánya meghalt s még kettő nagyon beteg. A meghaltat nem akarja eltemettetni, amíg a másik kettő betegsége el nem válik s akkor nem is fog külön koporsókat csináltatni, hanem egybe akarja tenni, mert úgymond, életükben is olyan nagyon szerették egymást. - A fősvénységnek classisch példája. Ugyanő egykor szemfájásba lévén, a szemére sülttojáást tettek. Hogy ez kárba ne menjen, a szeméről levevén, megette, de gazdaskodásáért egy jó csömör derekasan meglakoltatta. - Édes anyám kérésemre küldi az adósságaink lajstromát, nemkülönb a bevétel és kiadások jegyzését. A bevétel pro 821 22 m. egynehány száz. Az adósságok listájában nincsen minden feltéve. Ez már a második conspectus, amit édes anyám velem közöl s egyik nem egyezik egészen a másikkal. Csodálatos, hogy ezt előttem titkolni kívánja s a status passivusunkat nem akarja előttem nyilván felfedezni. Egy megvétett kimélés ennek az oka. Az volt a célja, reménysége és büszkesége, hogy a tenger adósságokból kivergődve engem egészen rendelt állapotba helyeztessen. Most a viszontagos környülményektől ettől egészen eltartoztatva, felette való delicatessesből átalja nekem voltaképen megmutatni, hogy még mennyi teher nyom. - Az adósságok sulya igaz, hogy terhes, de soha is el nem csüggesztett, csak azáltal válik keservessé, hogy látom, mennyire fáj jó anyámnak is, hogy aggódik miatta. Nemesen érző anyai szive pedig a legmegnyugodtabban lehetne, mert az általvett adósságokból sokat s vagyunkhoz mérsékelve szörnyü nagy summát fizetett le. Érzem, s hálaadó szivvel ismerem meg forró anyai törekvéseit s áldom kegyességét. Ha maga által csinált adósságok akármicsoda terhe alatt hagyna is, zúgolódás nélkül s örömmel hordanám egy ily jó anyáért, de minden adósságok vagy régiek, vagy édes anyám által értem csináltak.

5-én. Tegnapelőtt invitált Trautmansdorf mára a csász. Reitschulba, ahol a mecklenburgi herceg előtt productio volt. Ilyen rossz dögöket, nem tudom megfogni, hogy nem szégyelik producálni. Egy b. pej *Neapolitanot* lovagolt M. Weyhrotter, melyre sok mesterség van vesztegelve, de sem formája, sem inai, sem csontjai nem arra valók, hogy jó és szép oskolás ló lehessen. Egy fakó springer *Maestuos* szabadon meglehetősen, lovassal igen rosszul ugrik. A parádé szekereket, régi aranyos gála branquardokat s cifra szánokat mutatták az equipage-okat Trautmansdorf valósággal császári módra állította helyre. A külső istállóban a hámos lovak jók. A paripák csekélyek. A 40 vagy 50 klepperen a lovagló lovászok egyszerre be-lovaglottak, 4 Bereiter vezérlése alatt együtt jól néztek ki. Egy jó huszárnak való kis szürke *Lippen* kívül majd mind rossz. A kopcsányi, Grimalkin, Antonio s arabsok csikóit többnyire vagy a *long limbering and spider leggedség* vagy a *superfluity of flesh* karakterizálja.

6.-án. Nemesnél ebédeltem, Fogarasi Cristóf volt ott s vele egy ugyan szép, de ügyetlenecske húga. Nemes Susa festette a császárt és császárnét olajba s nem rosszul. De hogy éppen ezen tárgyakat választotta, nem nagy dicsérete izlésének. - Este Cs. Sándorral Cs. Tonihoz mentem. Én nagy pipás vagyok, de mégis alig állhattam ezt a várdai dohány füstfelleget ki.

7.-én. A legcsodálatosabb idő jár, tiszta szép, meleg napok, a hónap hire sincs.

8.-án. Sz. P. Nagy Palival s Somsitssal a Praterben sétáltunk. Somsits az unalomig szeret disputálni s gyakran ellentmond önnön állításainak. N. P. előhozta, ami már régen nemcsak kedves ideám, de célom is, hogy jó és szükséges volna egy néhány praemiumot a legjobb magyar eredeti könyvekre egybeszerezni s remélé, hogy talán a Lótenyésztő Egyesülettől lehet későbbre ezt várni. Somsits igen szembetünő s szemetszúró dolognak látja ezt most főként nagyban tenni. Én próbálám mindjárt négyünk közt a kezdetet megtenni, de nem sült

el. N. P. a jövő tavaszon, vagy ha diaeta lesz, akarja a dolgot mozgásba hozni. Adja Isten, hogy megelőzzön, de azt hiszem, hogy bátran nekem fog maradni ez a kezdés szomorú dicsősége. Szomorúnak nevezem, mert csak az a fájdalmas dolog ad egy ilyen magában kicsiny érdemű dolognak nagy külső érdemet, hogy hazánkban senki semmit sem teszen. Céloom, mihelyt környülállásom enged 100 frt. esztendei jutalmat fundálni a legjobb statistico-historicai m. munkára. Remélem, hogy Erdélyben privatusoktól s a vmegyétől egybecsikarhatók egynehány jutalmat más reális tudományokra.

Délután Szegedynél pipázánk. Ez ügyes s jó magyar hazafinak látszik lenni. Ő most Somogy v. megyében v. ispán s valami szabad beszédéért van felcítálva.

9.-én. Cs. Sándor és Eszterházy L.-val künn valék a Fechtig lovainál. A Sámhánra nem aplicálják az én rendelt orvosságomat, mert az öreg Fechtig megtiltotta, mivel fél, hogy rossz hirbe jó a ló. Az ifjú Fechtig most Pesten van. - Justinus is künn vala, egy néhány csodás ítéletet hallék tőle ezen lovakról. A nagy szürkének preciz járását dicsérte, pedig rokkant s első térdeiben löcsös is. Ezt s a sárgát lovagoltam. Most hoztak be Schönauból egy ifju 3 eszt. pejt. Jó forrású, rövid lábú, kemény csontú, de nem nagy ló. A feje s nyaka szép, de nagyobb testhez való. Marja az itt levő arabsokhoz képest nem rossz, lapockái nem rossz állásúak, karja (Arm) szép s elég hosszú, lábszára rövid. Ha szügye, fara még elegendőleg kiszélesedik, jó ló válhatik belőle. Kár, hogy első siklóiból befelé jár. Ez a hiba pedig, mivel mind térdiben, mind siklójában egészen egyenesen áll, csupán az ellenkezőleg munkálkodó, azaz a be- és a kifelé húzó inak (antagonisták) nem egyforma erősségüktől kell, hogy származzon. Mégis Justinus éppen a siklóinak jó musculaturáját dicsérte leginkább. Úgy veszem észre, ő is már úgy van, mint a vén hegedüs.

10.-én. A csász. születése napja lévén a ceremonia nézésére Csáky Sándorhoz mentem. Jól champagnereztünk s ausztrigát s hideg pastetumot ettünk frustukra s ez szinte többet ért, mint amit láhattunk. Mindazonáltal a főlovászmester Einzugja a sok udvari cselédekkel s minden istállói personáléval, a gazdagon felkészített vezetékekkel szép volt. Ő is jól nézett ki, csak-hogy a maga s ura szégyenére egy strupirozott, meredt, toldottfarku anglus tulajdon lovát lovagolta. A sok pompás s éppen oly sok rüdeg equipageok közt igen kevés jó lovat lehetett látni. - Este iránk Feketével egy törvényesen megismerő levelet arról, hogy Kékes tökéletesen az édes anyám zálogos birtoka. Ezt itt illendőleg expediálva el fogom küldeni, hogy azáltal K. az executióktól mentté tétetődjön s történhető halálommal édes anyámra nézve annak birtoka securizáltatódjon.

11.-én. Nagyon hideg szél lévén többnyire itthon ültem, csak délben mentem Széchenyi Pállal egy kevéssé a Jägerzeil végéig sétálni. - Tegnap d. u. hala meg az öreg Hertz Albert. Azt beszélük, hogy most, vége felé mind malagával kristélyezték és hogy a Sz. Dávid melegítő curáját is próbálták rajta. - Ma vevém a pesti proc. Kubinyinek válaszát. Nagyon zugolódik a familia tehetetlenségéért s még inkább fizetésének hátra való maradásáért s tavaszra két, mégpedig hámos lovat kér.

12.-én. A Kékesnek tökéletesen az édes anyám birtokában való lételéről irott recognitionalisomat Székely Mihálllyal s Eszterházy Lacival subscribáltattam. Az öreg cancellariusnak is irt Kubinyi a perekről. Az öreg azt a tanácsot adá, hogy vagy a familia vegyen kölcsön pénzt fel a perek folytatására, vagy valaki egy, vagy többen supportálják a többekért is a költségeket, melyek a remélhető nyereség annak, vagy azoknak, bizonyos zálogul szolgálván, azon a többiért fizetett pénzekért tökéletes bátorságban lehetnek. Én ezen planumot különben is megirtam volna, de az öreg tanácsolván, az ő nevében irtam meg Wess. Istvánnak azon kéréssel, hogy azt a többiekkel közölje, részemről magamat mindenben való megegyezésre ajánlván.

13.-én. Gyulai Lajos a napokban érkezett fel s ma nálam volt. Ő itt a cancellárián fog szolgálni. Délután Nagy Palinál néztem az Albert herceg temetését. Minden pompa nélkül esett meg, hanem képtelen tolongás volt. - Este Zichy Lacinál voltam, Pálffy nemrég jött haza olaszországi útjából, mind arról beszél. Ez jó intés nékem, hogy útamból visszajövén ezt az unalmas gyengeséget a lehetőségig kerüljem.

14.-én. A Dict. of vetrn.-ből egy igen szép skeletet rajzolék egy néhány nap óta. Ma bevégzém. Nem kevés munkámba került, de nagyon örvendék, hogy tettem, mert az olvasásban legjobban azt lehet kimerítve megérteni s megtartani, amit a pennával kezünkben olvasunk s úgy van evvel is; a papirosra rajzolva emlékezetembe is belerajoltam. - Ma egész nap a házban ültem s dolgoztam.

15.-én. Széchenyi Pestről visszajött. Ott a versfutásra mindent tűzbe s lángba hozott. A personalis, judex curiae, Tavernicus et etc. már mind a Jockey Club tagjai. Képzem, hogy s hányféleképen dolgozta s sajtolta ott azokat az urakat. Igaz, hogy Széchenyinek igen jó nemcsak persuadendi, de pervertendi módja vagy, Proteus módjára tud százféle színben megjeleni s az emberekkel jól ért kiki individualitása szerint bánni, kivált mig békességes türese tart s heves vére a színlett erőltetés sorompóin át nem tör. Jó, hogy becsületes ember characterénél s principiumainál fogva, mert a rosszaságot átkozott tökéletességre tudná vinni. Az tagadhatatlan, hogy az ő jósága nem negativum. Ma nála ebédeltem Széch. P., Eszterházy Vince s Károlyi Louis-val. Tutulit addig sajtolá, mig Vincének két sárga paripáját 5000ft.-on rányomta. Az efféle vásárcsinálás ugyan se magam, se más számára nem oly dolog, amit tenni tudnék s akarnék, mert csak az egyenes út egyedül jó, a többi vagy magában rossz, vagy rosszra vezet. Mindazáltal ennek örvendék, mert akinek annyija van, mint Tutulinak, illő, hogy fizessen, Vincének pedig szüksége van a pénzre s azt meg is érdemli. Nem is csalódott meg Louis oly nagyon, mert egy jó kancát kapott. - Széchenyi avancementjéért az anyja által a császárné gyóntató papját s azáltal a császárnét akarja megkörnyékezeni. Kérdé ez iránt vélekedésemet. Én javasoltam. Szolgálván, hogy előmenni igyekezzen avval, magának s házájának tartozik. A cél nemes, tehát minden utat szabad, sőt kell elpróbálni, ami nem nemtelen. Ebben valódi alacsonyosság semmi sincs, azért helybenhagytam azon megjegyzéssel, hogy én, lehet oktalanul s azért helytelenül, igen büszke volnék ilyen lépés tételére.

16.-án. Még ágyamban valék, midőn Haller Feri belépe. Nagyon örvendék látásán. Lelkét bénaság s cifraság nélkül valónak tartom s érzését a méltóbb s valóbb tárgyak elfogadhatására alkalmasnak. Becsülöm, szeretem. - Haller, Cserey, Kornis, Gyulai együtt a Fechtig arabsaihoz mennék, - az öreg Eszterházy is Lacival s Ferencsel künn voltak. Nagyon tetszenek ezek a lovak compatriotáimnak. - A 4 eszt. pej Siglavit Pálffy herceg megvevé 6000 ft. c. pénzen. - Ma Taraultnál Dignum az ifju Kist praesentálta nekem szorgalmatosságát hatalmasan dicsérve s azt téve hozzá, hogy 3 hónap alatt jól megtanult anglusul. Ha tartanék valamit a dicséretre, ez megszurta volna az orromat, mert azt hiszem s érzem, hogy száz Kiss sem volt s nem tudott lenni olyan szorgalmatos, mint én. Lehet, hogy ő könnyebben tanul, mint én, de az nem az ő érdeme. Mindazonáltal nem sokat tud többet anglusul, mint én, csakhogy több gyakorlása volt. Nekem ezen nyelv tanulásában legtöbb bajt s idővesztést okozott az, hogy nem tudok könyv nélkül tanulni, ez pedig a nyelvtanulásra nagyon szükséges. Az én memoriám igaz, hogy csekély, de főoka, az, hogy gyermekkoromban soha nem memorizáltattak, azt mondván, a judiciumot kell csak művelni s az emlékezet tökéletesítése amannak költségein történik. Judiciumomat igaz, hogy annyira kiművelték, hogy most látom, mely kegyetlen botlásokat teszek gyakran ítéletimben.

17.-én. Hiteles kutfőkből tudom, hogy N. P. a camerariusságot kéri. Ezen pujasága bosszant s mint a jobbakon is uralkodó aljas gyávaság új példája szomorít, - de csodálkozásom azon esztelensége által gerjesztődik fel ennek a különben eszes embernek, hogy ha a fénylés szom-

jának daemonia megkönyékezte, miként teheti azt a butaságot, hogy independensségének liberalismusi önnön s tündöklő fényét kioltsa s egy idétlen convertita voltot akarjon eddig való hirneve elvesztésével megvásárolni. - Ma valék november óta előbb theatrumba. - Ma sokat kellettén széjjeljárnom, nem tanulhaték anglusul.

18.-án. A rajzolás s a nyelv annyira elfoglalt, hogy egész nap ki nem mozdultam a házból.

20.-án. Haller Feri 300 ft.-ot adott, hogy Angliából, ha lehet, két lovat hozzak számára.

21.-én. Dignumot tractáltam, Taraultnál megégeték, de főként megitaték vele 25 ft.-ot, de szerencsésen le is ittam.

22.-én. Széch. Pállal az anglus Smith ménlovaikat s kancáikat néztük. A kancák csekélyek, kettő arabsnak mondatik, de úgy gondolom, hogy istenfélő s nem pogány eredetűek. Ménlova kettő van. Az egyik v. pej, circa 15 markos, úgy hiszem, 15 eszt. persa ló, azaz a persa követ hozta volt. Feje originális s tekintete igen jó. Nyaka vastag s rövid, marja igen rossz, véghetetlen húsos, lapos s éppen nincs a testébe benőve, lapockái egyenesen, meredeken állók, melle széles és jó, első lábai egyenesen s jól állanak, karja inas és szép, siklóik jók, dereka hosszacska s kevésbé hajlott, forrása meglehetősen, fara, keresztje, tomporai hatalmasan inasok. Rövidebb s csontosabb orientalis lovat nem igen láttam. Vér s lélek sok van benne, pattanós mozgásai derekak, trappja felséges szép, de nem jó, mert ingó lapockái (lockere Schultern) lévén, nem decidált, hanem hadarászó a menetele. - A másik a Fechtig confiscált lovaik közül való. Szürke, 15¼ m. szép ló, de löcsöslábú elől-hátul s tomporai éppen nincsenek. - A persának van egy 2 eszt. fekete m. ló csikója, amely az apjának nagy becsületére szolgál.

Festetich L. egy ifjú magyarfit utaztat az oecon. és veterinariára nézve Angliában. Ez benne becsület érdemlő tett. Ennek hónapoként küldő relatioját olvasá este Széchenyinél. Jó igyekezettel s vizsgálva látszik utazni, de sokban felesleg s előítélettel nézi a dolgokat. Festetich rendes s figurás embernek látszik, de sok jónak sugara van egy falka zavart ideák fellege közt benne elrejtve. Jó móddal sok jót lehetne vele tétetni.

23.-án. Künn valék Burgnál. Voigtlandernél Kelemennek egy pár pápaszemet vevék szemé conservatiojára. Igen szép tavaszi idő jár már több hónapoktól fogva.

Romberger ma adta utolsó concertjét. Ő bizonyosan most a legelső a violoncellon. Az a tisztaság, érzés, praecisio, olvadó szelidség s még is erő felülmulta várakozásomat, mellyel a legnagyobb sebességgel s kitételrel bájjol s csodálkozást gerjeszt. A legsyrenebb édes hangokat csal ki instrumentumából s elevenen szól a szívre. A leánya énekelt; szép hangja s nem rossz módja van. A fia egy 10 eszt. gyerek egy kis violoncellon bámulatra méltó készséggel s gyermektől nem remélt tisztasággal s kitételrel játszott.

24.-én. Zichy Lacival kilovagoltunk a Fechtig arabsaihoz. Széchenyinél ebédeltem az egész Széchenyi familiával. Marie Széch. igazán szép leány, növése gyönyörű, szemei szelid érzést mutatnak. Este Tóni Csákyhoz menvén a Lóteny.-társ. subscriptios könyvét elvittem magammal, de a dologról beszélni kezdvén, oly absurd állításokat kellett, kivált Erdődítől hallanom, hogy ki sem rukkoltam a subscriptio propositiojával. - Eszterházy Lacinál Kornis Misi örömmel, Laci sok tétovázás után subscribált.

25.-én. Csáky Sándorral Burgnál. Az új ekém még nincs egészen készen, sajnálom, hogy ittlétemben nem próbálhatom meg. A zabroncsoló (de nem daráló) machinája igen jó. Visszajöttemmel fogok csináltatni. Este Eszterházy Lacinál voltam, a szokott whist partie: Ő, Kornis, Szirmay Stefi s Zichy Laci együtt voltak. Örökké csodálkozom, mikor ifju embereket kártyázni s főként whistet játszodni látok. Elöttem ennél unalmasabb idővesztegetés nincsen. Három, négy sőt több órát lelketlen hallgatásban ülnek, melynek ízetlen némaságát csak a

gyakori káromkodás s piszkos kitételek szakítják félbe. Általában igen aljas tonus uralkodik ebben a cotteriában.

Csütörtök éjjelre van határozva indulásunk. Bár már a szekérben látnám magam. Luiginak csak ma adván előbb tudtára, hogy nem fog velem jönni, nagyon megszontyolódott. Merem hinni, hogy nemcsak az utazásbeli reménységének füstbemenése, de főként a tőlem való elválás szomorítja. Meg vagyok győződve, hogy nagy ragaszkodással vagyom hozzám, főként betegsége alatt iránta mutatott igazán szives munkás részvétemet valójába nagy háládatossággal láttatik venni. - Éppen most vevék édes anyámtól egy levelet, amelyben írja, hogy a kir. táblánál valami per fordulván elő, melyre nem voltak elég bírák, három főbírót hívtak a v. megyékről be s három nap folyt a disputatio, hogy ezeket hová ültessék. Végtére meghatározták, hogy - az anyám kitétele szerint - Katzentischhez ültessék. Derék abderitai történet. - Kelemen a W. F. leküldött levelével határozatlanságáért, amint írja, nincs megelégedve, Ő Wess, F.-t más szemmel nézi, mint én s kedvetlenebben ítél róla. Igaz az, hogy ha azon dolognak, melyet neki titokban irtam, Beta s Mányi által, amint hallom, közre való bocsájtatása tőle származik, úgy esnek legalább gyengeség az oka. Mindenesetre nagyon sajnálom, hogy amint látom, édes anyám is W. F. iránt kétségeskedve ítél s gondolkodik. Én őt jó embernek hiszem s akarom hinni.

26.-án. Az ifju Hunyadival Apellel et etc. Széchenyinél ebédeltem. Ma minden búcsuzó vizitáimat megtettem.

27.-én. Útra való pakkolásimhoz kezdtem. Cserey, Gyulai s még egy néhány erdélyiekkel Taraultnál búcsuzó ebédet evénk együtt. A délutánt bent a városon, az estét itthon töltöttem. A lóskelet s exterieurnek, melyet a minap készítettem német-francia s anglus elnevezését minden részeinek még mind nem dolgozhattam volt ki. Ma hozzáfogtam s este 8-tól ennek elkészítése s még egyéb írásaim egész reggel 6-ig az asztalom mellett tartottak.

28.-án. A dolgoknak, látogatásoknak s ami legrosszabb fizetéseknek szokás szerint az utolsó órákban való egybetódulása oly sok s annyiféle tárgyakkal foglalt el, hogy csak délután 3-kor ragadhatám magam ki az unalmas számvételek, rakoskodások s irakodások özönéből. Csáky S. hivatott volt tegnap Witmanhoz ebédre. Váratlan volt ott egy husz személyre terített asztalt találnom. Mind magyarok voltunk. A champagnerezés derekasan folyt, én magamat dicsérettel jeleltem ki, sokat ittam, de az eloquentiám megnagyobbodásán kívül egyéb következése nem volt. - Tegnap a Haller Feri lóvételre adott pénzét s még magamnak 1125 fl.-mat Arensteinnél deponálván, arról credits-briefet vettem, de a Haller Feri pénze 3375 forint n. nem teszen egészen 300 aranyat, mert most az arany 11 ft. 36-40 kr. ő pedig csak 11 ft. 15 kr.-ra számlálta volt. - Délután még Fischert meglátogattam. - Széchenyivel ezen utolsó napokban nagyon sok beszédem lett volna, de annyira elfoglalta s foglaltatta magát, annyi felé nyargal olyan sok heterogen dolgokat egyeztetni, hogy lehetetlen vele semmi okos dologról beszélni. Látom s érzem, hogy sok bajom lesz az úton vele s sok mérget kell nyelnem, de érte belső jóvoltáról meg lévén győződve s céloom eléréséért jó szívvvel megteszem.

Márc. 1-én. Reggel 4.-kor ébredvén fel éppen oly fájdalmat érzettem jobb csipőmben, amilyen ezelőtt 3 eszt. oly sokáig kínozott.² Alázatos s engedelmes szívvvel türok el akármi csapást, de forrón esedezem az egeknek, hogy bár ez egy céloomban tartóztatodjanak el visszás sorsom ellenséges befolyásai, hiszen éltem öröminek, nyilott viráginak nagyobb szebb része úgyis oltárán emésztődött s emelkedett hatalma bizonyítására füstgombolyagokban az egekre.

---

² Ha ez a régi fájdalom ily váratlanul s éppen indulásom napján jön vissza, csudálatos s szomorú eset lesz reám nézve.

Ma d. u. 1-re van indulásunk határozva. Addig még néhány levelet fogok irni. - Ti pedig, itt oly különböző érzések s kinézések közt irt repülő képei napjaimnak, maradatok itt s visszajövetelemkor a többet látott, tanult s tapasztalt, ha szinte remélem is, hogy sok tárgyokban felülről le fog titeátok tekinteni, de mégis örökké testvéri szeretettel s hiv érzéssel fog benneteket ölelni. Hogyha pedig a hiuság maszлага megtalálná érzésemet vesztegetni s mostani tiszta látásomat elhomályosítani, akkor szégyenítve ébresszétek fel a nemtelen ábrándozásokba elmerültet s dorgálva vezessétek az eltévelyedetett vissza természetessége s józan esze egyedül férfihoz méltó útjára.

Márt. 4-én. München. Bécsből elsején indulva, tegnap este ide megérkeztünk. Nagyon kényelmesen utazunk Széchenyi üveges batárjában s így sem hidegről, sem álmatlanságról nem lehet szó. Az idő derüs és kellemes, néha igen is meleg. A vidék úgy a Duna mellett Ems-ig, mint az Inn mellett Ampsing-ig jobbára szép és a síkon fekvő fenyőerdők s facsoportok élénkitik. München közelében azonban zordabb s dombosabb a táj... Ausztriában és Bajorországban a földművelés egyenlő fokon fejlett. A természettől rossz földek erősen trágyáztatnak, sőt még zöldelő vetéseket is láttam szalmatrágyával behinteni. A rétek is jól vannak művelve és gyakran mesterséges öntözéssel ellátva. Mindenből a *földhiány* tűnik ki, melynek rendes következménye a jó megmunkálás. Minden egyes mező be van kerítve, ami itt, Bajorországban az erdőkre nézve még sokkal károsabb módon történik, mint nálunk, mert mind fiatal fenyők használatnak fel e célra. - Az emberek itt egészséges, de nem nagyon erős fajnak látszanak. A férfiak vagy nagyon soványak, vagy tul kövérek, de kevés izmos van köztük. A nők csinosak és tiszták. Az osztrákoktól arctípusban és abban is különböznek, hogy udvariasabbak. Az osztrák tájszólás is csakhamar megszűnik, ahogy bajor területre lép az ember. - Itt (Münchenben) alig kaptunk szállást, mert már késő éjjel volt, mire megérkeztünk. Széchenyi ma egy ismerősét sem találta és így lehetséges, hogy már holnap tovább utazunk. - A dolgok ugyan így állottak színház előtt, de azóta minden tervünk megváltozott. Széchenyi ott egy jó barátjával, Löwenstein herceggel találkozott. Károly kir. herceg felkereste s az udvari páholyba vezetve őt a királytól legkegyelmesebben fogadtatott s holnap udvari ebédhez hivatalos. - Igazán csodálkoznom kellett este, - fényes fogadtatása fölötti gyermekes örömen. Mindig hiunak tartottam és tudom, hogy a hiuság egyik főrugója és serkentője minden cselekedetének, de hogy ily semmit mondó dolgoknak oly nagy értéket tulajdonít - ezt még sem gondoltam. Igaz, minden ember hiu és talán csak azok mentesek e gyöngeségtől, kik sem önmagukban, sem maguk körül nem lelnek táplálékot hiuságuknak. - Hát én?... ugyan hiu vagyok-e? *Válasz:* Valamikor az voltam. Emlékszem még az időre, mikor nagyon szépnek tartottam magamat, mert csinos legény valék. Eszemről és szellemi képességeimről nem tarthattam sokat - akkor főleg azért nem, mert nem is tudtam, mi az igazi képzettség és más ember eszét úgy nem is tudám méltatni. - Hogy most nem kérkedek testi előnyeimmal, az érthető, mert a legelvakultabb ostobaság kellene ahhoz, hogy kövéren, elhizva és elnehezdedve a szépségre még igényt tarthassak. Fájdalmas volt nekem a válás e hizelgő képzelmektől és a reménytől is, a szebbik nemnek tetszhetni; s még most is néha elfojtott dühvel tekintek átkozott térfogatomra - de megalkuvással lemondtam a szépség minden előnyeiről - nem ugyan szabad akaratomból, hanem józan kényszerüségből. Mert az, hogy bizonyos rendszerrel és sok mozgással, nagyon igyekszem azon, nem kövérebb lenni, talán csak köteleesség magam iránt s nem vétkes hiuság.

Értelmemre s eszemre ép oly keveset tartok, mint műveltségemre és ismereteimre, mert hál' Istennek elég belátásom és nyílt tekintetem van most már arra, hogy sok más ember fölényét beismerjem és érezzem: mily kicsiny, mily felületes, mily egyoldalú tudásom.

Miért nem érzém ezt ily igazán és mélyen 18 éves koromba? De mégis jó, hogy 25 évvel és nem ötvennel látom be!

Benső erkölcsi értékekre mindig sokat tarték és most talán többet tartok, mint valaha. Hiszem és érzem, hogy igazam van, de még sok bizonyíték kell a teljes meggyőződésig. Vajjon mindig férfiasan ki fogom állani a próbát? - E kérdésre csak idővel felelhetek - vagy boldogító igent, vagy golyóval fejembe menydörgöm a „nem”-et; mert minden testi és szellemi képesség nélkül, sőt még csunya testtel és korlátolt ismeretekkel és ésszel is eltűrök egy terhes életet - komoly kötelességeim tetterős érzetében, de gyöngé, gyáva, rossz életet élni - nem akarok soha!

Mart. 5-én. A király parancsára Kessling báró, főlovászmester megmutatá nekünk az udvari istállókat, a legmesszebbmenő, de legunalmasabb udvariassággal. A legutolsó szerszám-darabig mindent meg kellett néznünk és minden kis zugba betekintenünk. Az istállók, a lovarda, kocsik, nyergek, hámok és szerszámok mind jók, sőt kitünőek, csak a lovak rosszak. Hogy mindig is a legszükségesebbnek kell hiányoznia és az emberek mindig azzal kezdik, amivel tulajdonképpen végezniök kéne! Egyetlen egy jó lovat sem láttam, csak felhizlalt, felpuffadt állatokat. A királynak három ménese van: Rohrfeld, Bergstädt és NeuhoF, összesen mintegy 400 drb ló. Ezen méneseken kívül még tisztán katonai ménesek is léteznek, a különböző ezredek legjobb lovaiból összeállítva; e ménesek nem a főlovászmester, hanem Wrede generális parancsnoksága alatt állanak. - Azon helyes megértéssel és mondhatni, általános nemzeti szenvedéllyel, mellyel a bajorok a lovak iránt viseltetnek, hamarosan igen jó loállományt lehetne itt teremteni, ha a versenyfutásoknak (melyek nagy népünnepélyek keretében itt Münchenben október hóban tartatnak) célszerűbb szabályai lennének és nemcsak mint multság és játék tekintődnék az egész. - A királyi gala fogatok mindenféle munkára u. m. fa és szénahordásra is felhasználtatnak. Ez talán különösnek tetszhetik, de úgy találom, hogy előítélet nélkül tekintve, alapjában véve jó és okos dolog. A műlovaglásról sem nem láthatám, sem nem tudhatám meg, hogy mily fokon áll itt.

Ma megnéztem a glyptothekát; még nincs egészen befejezve, de építésmodora méltó jó izlést mutat, belseje a célnak megfelelő, - hanem egyetlen kiváló szobor sincs benne. Az egyik terem tetőzetét Cornelius épen „al fresco” festé: „Orpheus Plutonál Eurydike-ért könyörögve.”. A compositio feszesen egymásra halmozott - egyes alakok elrajzolva. - Trauttmannsdorfnál, az osztrák követnél ebédeltem. Felesége született Károlyi; ily unalmas pár emberrel rég nem találkoztam. Mivel a *hallgatás* oly hasznos dolog a diplomatiába, Trauttmannsdorf pályáján bizonyára még sokra viheti. Este, a színházba Löwenstein páholyába valék, felesége nagyon illedelmes és természetes modoru asszony. A színház új, nagy és szépen van építve, de kényelmetlennek tartom, hogy a páholyok csak egyszerű könyöklővel vagynak egymástól elválasztva. „Das Bild”-et adták, sokkal rosszabbul, mint Bécsben. - München csinos város, meglehetősen széles utcákkal, jó kövezéssel: Az „Englische Garten” nagyon szép. - Az udvar nincs ama minden emberi érintkezést elűző rideg pompától és fenségtől körülveve, hanem nagyon népszerű, a királyt, úgy látszik, nagyon szeretik. - A rendek épen össze vannak gyűlve. Nagyon sajnálom, hogy egy ülést sem láthatok, mert ma még nem léssen és holnap annyira kell sietnünk, hogy nem maradhatunk 2 órával tovább itt, e nekünk, magyaroknak oly érdekes dolgot végig hallgatni. Hogy ezen gyülekezet céljának és méltóságának megfelelő-e vagy nem, hogy igaz, vagy igaztalan úton jár-e - egyformán érdekes és tanulságos lenne tudni. Annál is inkább kívántam volna az egybegyűlt rendeket közelebbről látni és hallani, mert itt egészen különös módon tárgyalják működésüket: nevetnek rajtuk. A hibának vagy a megítélő tömegben, vagy a rendek gyülekezetében kell lennie, de mindkét esetben óriási és a jövőre nézve nagyon káros. Úgy hallom, hogy igen szabadon beszélnek, közbe-közbe súlyosan támadják a felelős minisztereket. Különben eddig még egy kiváló szónokuk sincs, de hogy is volna ez - sör és kifőtt gombócok mellett - lehetséges!

Az erkölcsi és szellemi erő - úgy hiszem - e nemzetnek ép oly idegen, mint a tetszetős szép és elegáns. Talán még sohasem jött oly bajor a világra, kit a gratiák mosolyogva üdvözöltek volna!

A katonaság rosszul fegyverzett, de kitünően öltöztetett u. m. jó posztó, bőr, etc. Tartásuk nem elég feszes; csinos szál legények, de kevés energiával s mégis néha mintha kivillanna belőlük a hatalmas szikra, melyet Napoleon egetrázó ereje beléjük mennydörgött.

Mart. 6-án. Délelőtt 10 órakor elindulánk. Különös módon fogják itt a lovakat; a két első ló 2-3 ölnyire (klafter) van a hátulsóktól s a postillonok mégis nagyon jól és biztosan irányítják őket vezetékszáraikkal. Augsburgba ebédeltünk, de az idő igen rövid vala arra, hogy e szép régi városból valamit is láthassunk. Nagyon szépen fekszik a Lech mellett, mely tele van tutajokkal, de nincs akkora, mint az Iser Münchennél. - Ulm-on éjjel utazánk keresztül. Münchentől kezdve a lovak aprók és hitványak. A rétek és mezők kitünően műveltek, sok gyümölcsfa van, kivált az út szélén. Még a fűzfákra is gondot fordítanak, ilyenkor tavasszal helyesen lecsontítják őket.

A sör egész Bajorországban kitünő és nagyon olcsó; ½ kupa (Mass) 2 krajcár.

A királynak oly zergevadászata van, amely a maga nemében páratlan, mert az elmúlt őszön egy napon 100 drb. zergét lőttek. Ha lépten-nyomon nem látszana meg a szorgalmas kezek munkája, a vidék Münchentől Friedberg-ig és Augsburgtól Ulmig nagyon kietlen és barátság-talan lenne.

Márt. 7-én. Ulmnál kezdődik Würtemberg és a félsváb tájszólás. A talaj Stuttgartig kavicsos, Geislingen-ig nagyon érdes, Westerstetten és Geislingen között csunyan, egyenetlenül dombos. Geislingenbe ebédeltünk. Nehány asszony és leány egész csinos itt készült, fából faragott tárgyakkal kínáltak nagyon tolakodva körülöttünk. Blochingennél kezdődik a szőlőművelés. Az igen meredek dombokon nagyon célszerű, kőből készült kötésekkel gátolják meg a vizmosásokat. (A föld oly vörös, mint odahaza Udvarhelynél.) A tőkék karóra vannak nevelve, Geislingentől fogva megszűnnek a fenyőerdők, de a nyárfá igen gyakori. Az erdők általában felségesek, így a vadászat is. A mostani király megszabadítja országát a túlságos vadállomány terhelő súlyától. Nagy része a pusztító károkat okozó vadnak kiirtatott, sőt minden községben van vadász, ki a rétekben és mezőkön kárt tevő vadat lelőheti. Mily szépek lennének e humánus rendszabályok és mily tiszteletre méltóak, ha illusiom nagy részét le nem rontaná az a körülmény, hogy maga a király nem szereti a vadászatot.

Stuttgartba a fának meglehetősen értéke van, öle 16-20 forintba kerül.

A községek sűrűn egymás mellett fekszenek, többnyire szép nagyok és fából, de jól épültek. Az utak kitünőek, majdnem folytonosan gyümölcsfák között halad az ember - alma és körtefa sorok között. Az egész ország oly nagyszerűen művelt, minden talpalatnyi föld oly előrelátással kihasznált, hogy az ember állandóan szép kertben képzele magát. Klosterweil-ben van a királyi ménés. Csak rövid időt tölthettünk ott. A szép épületek, pompás kertrészletek s a lovak annyira eloszták figyelmemet, hogy azt egyikre sem fordíthatám teljesen. A kis pavillon nagyon szép és izléses, állandó otlakásra talán nem, de a király rövid látogatásaira igen célszerűen van berendezve. Az épületek erdőktől koszorúzott hegy tövében fekszenek, szép zöldelő rétektől körülvéve. Az újonnan épült istálló igen jó, világos, széles, magas. Az állások deszkázattal elválasztva egymástól, de kövel kirakva s még a vemhes kancák is szalmaalj nélkül állnak rajtuk. A többi istálló, bár elég tágas, de igen melegen tartatik. A lovakat igen keveset bocsájtják szabadba, keveset mozognak s fülledt melegben állnak. - Két egészen kitünő Orloff-féle sötét pej, nagy és erős kanca van itt, remek marral (Widderrüst) és jó csontokkal; két nagyon jó perzsa kanca, egy kitünő pej angol kanca (Wilson generálisé volt, ezen szökött meg Lavalette) ennek több igen jó csikója van Tajár nevezetű méntől. - Egy

csinos kis istállóba 12 nagyon derék brabanti tehenet láttam, onnan egy üvegajtó hűvös tejkamrába vezet, egy másik ajtó pedig gyönyörű kis szobába, mely a tejfogyasztáshoz szükséges minden kellékkel van ellátva. - A király, úgy látszik, nagyon szereti a tejet.

Késő este volt már, mire Stuttgartba érkezünk és az „Angol király”-ban szállánk meg, de mivel nem volt más szoba, a harmadik emeletre kelle fölmásznunk.

Württembergnek régi, - a kor szelleméhez mérten igen liberalis alkotmánya volt. Frigyes király 1806-ban, trónra lépése alkalmával eltörülte ez alkotmányt s magát korlátlan uralkodónak nyilvánította. A bécsi congressuson azonban kijelenté, hogy új alkotmányt hajlandó adni népének. Ezen buzgón is dolgozának, kivált utódja, Vilmos király ösztökélésére. - Az alkotmány tervezet létrejötte után azonban a rendek nem tudtak megegyezni s a különbözetek 5 főpontban állapították meg. A miniszterek aggodalma, hogy igen szigorú ellenőrzéssel nagyon korlátolt leszen hatalmuk, sok huza-vonára adott alkalmat. A rendeket nem egy és ugyanazon érdek vezette. A régi württembergiek lelkiismeretesen ragaszkodának a régi alkotmányhoz, az újabb (1801-1809-ig) Württemberghez csatolt tartományoknak ez mindegy volt, mivel eddig teljesen alkotmány nélkül valának. Az egység, közérdek és kölcsönös bizalom hiánya meggátálta a különböző vélemények kiegyenlítését, úgy, hogy sok huza-vona után végre maga a király állapította meg a vitás pontokat - habár a rendek kívánságainak megfelelően, de azon kikötéssel, hogy 5 napon belül *igen* vagy *nem*-mel határozzanak. A rendek nem vetették el ugyan egészen az alkotmány-tervezetet, de ellenszegültek a király akaratának. Az országgyűlés így 1817 jun. 5.-én feloszlatott. - A miniszterium felelős. A tanácskozások megkezdésekor maga a király proponálja az újonnan behozandó törvényeket s míg e terveket le nem tárgyalták, a rendek nem tehetnek önálló propositiókat. Ily módon a király csak elegendő munkával kell ellássa a rendeket, és biztos lehet, hogy oppositiora nem kerülhet sor. A törvényeket a király szentesíti; ha a király megtagadja valamely törvény szentesítését, három év múlva újra tárgyalatik e törvény. A rendek minden harmadik évben gyűlnek össze. Szónoki tehetségek itt ép oly kevésbé vannak, mint Bajorországba, de a nyelv (sváb tájszólás) igazán nem szónoklásra való s egy ily sváb Demosthenes bizonyára mulatságos lehet. Maguk a miniszterek is gyakran csak sváb dialektust beszélnek. Az állami bevételek k. b. 10 milliót tesznek ki. Ebből 7 milliót emészt fel a hivatalnokok és katonaság fizetése, a többi 3 millió a civillista és az adósságok fedezésére fordítatik. Az államadóság k. b. 40 millió. Württembergnek kereskedelme csekély. Produktumai saját szükségletére elegendők ugyan, de nem külföldre való szállításra. Gyára is igen kevés van.

Mart. 8.-án. Széchenyi még tegnap megbeszélte a mai kirándulást s így 9-kor reggel Thurn gróf osztrák követtel „Klein Hohenheim”-ba kocsiztunk, hol az állami méncsikók vannak. A legelő ott dombos és helyenként erdős, nem nagyon kövér, a mennyire láthatám. A könnyű korláttal szegélyezett legelő rész igen nagy. 16 egy éves méncsikó van itt. Ezek közül feltűnt nekem 3 sötét pej „Emir” nagyságukkal s erejükkel, egy sárga „Tajár” csikó s egy szürke „Burno” csikó, főleg nemes testalkatuk által.

A szép dombról, melyen Hohenheim fekszik, kies völgyön s erdőkön át Scharenhausenbe hajtottunk. Ez is nagyon magasan fekszik, erdők s hegyektől körülvéve; ez előtt vadaskert volt, de most a vaddisznók a lovaknak kellett, hogy helyet adjanak. E félig deszkázott és a klosterweil-i istállónál célszerűbben nem téglával kirakott, hanem vályoggal tapasztott állásokban vannak itt a kancák mindig szalmaaljon. 16 arabs kancát láttam, névszerint Monaki, Acheverdof (perzsa) Saridan, Hasforan, Abulullu, Mobaref (e három utóbbit Széchenyi még Konstantinápolyból ismeri. Hasforant állítólag Recvuszký 600 piaszterért vette meg ott egy basától, itt pedig 8000 forintért adta el.) Geirang, Bagdadi, Djebesky, Schakra, Seisevan, Kabron, Gilfi. Egy éves kanca csikó 24 van. 4-3 és 2 éves csikó 33. Különösen a Tiflis, Saradon, Scherambasan és Geiron csikói „Tajár”-tól nagyon szépek és nemesek. A 16 kanca mellett

2 ember, az 57 csikó mellett hat ember van. Az állatorvos büszkén állítja, hogy a kancák csak szalmát esznek, az emberek nyilatkozata szerint azonban 1 katonaportio árpát s ½ k. portio zabot is kapnak. Ezen nemes állatok valóban királyi gyűjteményének felületes megsejtelése után, 2 órakor délután már ismét visszasietünk a városba.

Délután Danecker műtermét látogattuk meg. Most éppen egy Krisztus-on dolgozik, mely valószínűleg Pétervárra kerül. Az arc fenséges, isteni nyugalma s a királyi tartás egészben igen jól eltaláltatott. A tekintet tiszteletet s édes bizalmat gerjesztő. A művész benső, mély és igaz érzése hozta létre e művet. - A milyen érdekes volt Danecker ítéletét saját művéről hallani, éppen oly mulatságosak voltak igaz sváb kifejezései. Azt mondja, a belvederi Apollot ki kellett tennie műterméből, amíg Krisztuson dolgozik. „Da sauscht esch und brauscht esch nach Auschen hin, im Krischtusch ischt esch in Ihm drum muschte er hinaus und ich hätte doch nie geglaubt, dasch der Apoll mich stern soll”. („Az Apollban kifelé zúg és tumbol minden, a krisztusi erő önmagában fekszik s azért kellett kitennem a szobrot. És mégis! Sohasem hittem volna, hogy az Apollo zavarjon munkámban”). - Thorwaldsen is látta e Krisztust, de még csak alig megkezdve - s a mintázattal nagyon megvala elégedve, csak a ruharedők célszerű elrendezésének hatásába kételkedett. De - úgy hiszem - ez is jól sikerült. A szabadon leomló öltözetten keresztül egészen, de tiszteletet parancsolón csillan át a remek ifjú-férfi test. Schiller colossalis mellszobra különös hatással volt reám. Csöndes megilletődéssel és lelkesedéssel némultam el az erőteljes, férfias vonások látásán. Több kifejezést, *életet* és erőt soha sem láttam még szoborban. Psyche (Angliába küldetett) nem tetszett annyira és „Ariadne”-t igen húsosnak találom. Daneckernek nagyon szép gipsz öntvényei vannak. Az aegini Patroclus halála - e szobrot Rómában vette a bajor trónörökös - sok erőt és igazságot fejez ki részleteiben. Továbbá a remek „Ilissus” és az ülő „Thesais”; ezekkel, azt hiszem, a „Torso”-n kívül semmit sem lehet összehasonlítani. Laocön és Apolló mellettük csak rideg márványok. Az előbbieken pedig, dacára annak, hogy az időtől annyit szenvedtek, élet van és melegség.

A színház itt elég csinos, de meglehetősen rosszul játszanak.

Mart. 9-én. Münchingen báró főlovászmester a legnagyobb előékenységgel mutatá meg nekünk az udvari istállókat. Az idő különben arra igen rövid vala, hogy mindent láthassunk és megnézhezzünk. Így tehát csak az arabs ménekre fordítám figyelmemet; ezeket ki is vezették nekünk. A legjobbakközülök: *Emir*, sötét pej, 15¾ markos, körül-belül 15 éves. A fej keleties, jól formált, de igen nagy, nyaka igen vastag és rövid, a lapockákból ugyan jól kiemelkedik, de a fejjel nincs szépen összekötve. Melle széles és telt; marja jó és éleesebben körvonalozott, mint a legtöbb keleti lónál. Háta rövid és csipője erőteljes. Járása egyenletes, természetes, de nem könnyed, azonban tekintetbe kell venni a ló korát, múltját és teljesítményeit, dacára ezeknek, csontozata most is hibátlan tiszta.

Tajár világos pej, nem egészen 15 éves. Feje és nyaka igen nemesek, szemének nézése eredeti, de kissé rosszindulatú. Melle keskeny, marja rossz. Háta kissé hosszú és térdei előrehajlottak. Járása trappban meredt, galoppban erőteljes, könnyed és ügyes.

Burno almásszürke, 15 éves, kb. 15 markos, nagyon nemes, remek fejjel. Marja jó, de háta túl hosszú...

Bajractor, 15 markos, szürke, szép fő és nyakkal, de különben sok kívánni való van rajta. Csontjai is jóval erősebbek lehetnének. A gyenge csontozat csikóin is meglátszik.

A két Boisserée testvérnél és Mr. Bertran-nál voltunk ezután. E három különös ember végtelen sok fáradsággal és költséggel összegyűjté a régi és majdnem ismeretlen német festőiskola itt-ott elszórt összes jó festményeit s ez érdekes gyűjteményt mindenkinek a legnagyobb örömmel és ingyen mutogatják. Ez tőlük vagy igen szép hazafias cselekedet, vagy e festményekkel később jó fogást remélnek tenni. Most az egész gyűjtemény képeit Strixner által

lithographáltatják. Jobbat még nem láttam e nemben. Nem tudok eléggé csodálkozni, hogy ez aránylag ifjú művészet ily rövid idő alatt mily óriás lépésekkel haladt a tökély felé. Csak futólag tudánk mindössze néhányat megszemlélni e remek gyűjtemény képei közül, melyek gyakrabban és tüzetesebben tanulmányozást érdemelnének.

A legrégebbi festmények Meister Vilhelmtől és iskolájából valók (a 14-ik század elejéről.) Van Eyck-től (ki 100 évvel Raphael előtt élt s ki először hagyta el a byzanci iskola aranyozott háttérét) itt látható „Krisztus születése” három képben és „Mária és Szent Lukács”. Az arcok, ruhák, draperiák jól kidolgozottak. A tájak és távolabbeső tárgyak legnagyobb gonddal vannak kezelve és még sem vonnak le semmit a főalakok hatásából; sőt ellenkezőleg, a legsötétebb háttérből sem tudnának jobban kiemelkedni. A távlat, a perspectiva helyesen és mesterien eltalált. A háttérben levő tárgyak élesen körvonalazottak és mégis mindenben látszanak a levegő tonusai. Magából a képből a legnagyobb realitással emelkednek ki a főalakok.

Memmlingtól (1430 Van Eyck tanítványától) egy *Kristof*. E festményről jelenti ki Cicognara, (olasz író és műkritikus 1767-1834) hogy úgy compositioban, mint kidolgozásban a legnagyobb, amit valaha látott.

Schönbergert is meglepte az igazán ragyogó színekben tündöklő napfelkelte. - Egy Krisztusfej a legrégebbi hagyományok és Lentulus consul levele után, nagyon hasonló a görög Krisztus fejekhez. „A mannagyűjtők” perspectivája és háttérének tájképe legjobban tetszettek nekem. - „Mária halála” Schoreeltől (van Eyck tanítványától.) Ennek színezése hihetetlenül élénk, a kidolgozás legnagyobb realitással és tökéletes összhanggal keresztül vitt. - Albrecht Dürer-től egy igen szép „Veronica” (1520) van e gyűjteményben; Mobuse-től egy „Keresztrefeszítés”, melyben a krisztusi arc könnyekben olvadó szenvedése s Magdolnának könnytelen, meredt kétségbeesése nagyszerűen van kifejezve. Lawrence is csodálatra méltónak találta e képet. Ugyane mestertől „Szt. Mihály arkangyal”-on az ember szinte hallja vaspáncélzata csattogásait.

Alig tudánk e műkincsektől megválni, hogy Winzingerode grófhhoz, a király miniszteréhez menjünk ebédelni. Gemmingen báró is ott evett; örültem vele megismerkedni. Okosan beszél, egyszerű és természetes.

Három órakor délután indulánk el Stuttgartból. A vidék ugyan nem szép, de a nagyszerű művelés oly érdekessé teszi, hogy igazán sajnálom csak ily futólag érinthetni. Sokat, nagyon sokat tudna és kellene egy gazdának e vidéken látni, ami érettebb megfigyelésre és utánzásra is érdemes volna. Igen csekély, csak a kocsiból útközben megtett észrevételeim nem is lehetnek, csak felületesek.

Karlsruhen éjjel utazánk keresztül; a legélesebb holdfénynél igen szép látványt nyújtja, csinos, széles, egyenes utcáival.

Rastadtban újra kelle kocsinkat igazittatnunk s ezalatt sok mindent beszéltem el magamnak a követek híres történetéről. (Rastadt-ban 1799-ben congressus gyűlt össze franciák, németek, osztrákok részéről, mely azonban Károly főhercegnek a franciákon Stockbach-nál aratott győzelme után feloszlott, amennyiben Lehbach gróf osztrák követ elútaozott. A franciák még ott maradtak, mert szerették volna a német királyságokat Ausztriától különválasztani. E tervet több kisebb német állam készséggel támogatta. A francia követek április 28-án hagyták el Rastadtot és a városon kívül osztrák katonáktól megtámadva kettő, Roberjot és Bonnier halva maradtak ott. Egyik, Debry nevű sulyosan megsebesült. Ez az incidens szolgáltatott okot a további háborúra.)

- Az akkori időben már itt élő, jól értesült egyének nem kételkednek abban, hogy Austria parancsára történt a dolog. Azt beszélnek, hogy Bonnier-nek sejtelve volt a veszedelemről és

semmi áron sem akart utazni s csak a többiek rábeszélésére indult el velük. A város kapujánál feltartóztatták őket és mindenféle ürügyek alatt estig ott tarták. Alig néhány száz ölnyre a várostól 60 székely huszár támadt rájuk. Bonnier elsőnek esett el, Chambertin számtalan szurott sebtől vérezve elmenekült. Egy strázsamester a tettesek közül még Rastadtban eladásra kínálta az egyik halott zsebóráját! Az ezred parancsnokát Burchardt-nak hívták, az escadron kapitányát Barabásinak. Austria részéről Metternich volt Rastadtban.

Délután Strassburgba érkezünk. A Rajna melletti vidék nagyon szép. Strassburg, mint vár, meglehetősen erősnek tetszik. A város szép, jó házakkal és jól berendezett fogadókkal, mint „St. Esprit”, hol mi valánk szállva. A színház igen szép és jó izléssel épített; habár igen nagy, zsufolásig tele volt, de a közönség meglehetősen gyenge.

11-én megnéztük a dómot. Ez épület egyszerű, magasztos méltósága tiszteletet parancsoló. Felmászánk a torony legtetetejére 656 lépcsőfokon. Építésmódja merész és nagyszabású, a kilátás fenntől gyönyörű.

Rastadt és Strassburg között kevés a gyümölcsfa, gyakran már erős nagy fákat láttam két ölnyi magasságban 5-10 és még több ágon beoltva. A váltakozó fenyő és tölgy erdők, a rétek, a távolban fekvő szép hegyek, a közeli folyók (Rajna és Ill) e vidéket élénk és barátságossá teszik. A talaj homokos, többnyire jó, az alsó réteg kavicsos.

Mart. 11-én. Amint francia földre lép az ember, minden barátságosabban mosolyog. Az emberek udvariasak, szivélyesek. Életet és mozgékonytágot árul el minden cselekvésük. A vér szabadabban, erősebben csörgedez ereikben és azt hiszem, egy népben sincs annyi „race”, a testnek annyi acélos rugékonysága, mint ebben. Elzassban természetesen még nincs meg egészen a franciának sajátos jellege, a nyelv nem tiszta és különben is a vegyülék jelei mutatkoznak rajta; itt sem németek, sem franciák, csak Nancynál érkezik az ember igazán Franciaországba.

Strassburgból délután 3 órakor indulánk tovább. Saverne-t még napvilágnál értük, Saarburg-ot meg kelle kerülnünk, mert mint erődítmény, éjjelre lezárják.

12-én. Nancy-ban reggelizünk. Nagyon szép város. Este Barsur-Ormain-ben ebédeltünk.

13-án. Reggel Chalons-ba érkezünk. Kocsink utközben ismét eltörött és Széchenyivel egy „Pattage”-t vagy u. n. „Tappe cue”-t vettünk. Zimmermann és Salender a kocsival jövének utánunk. Még délelőtt Épernay-be érkezünk. A fogadóba reggeliztünk és aztán Mr. Moët vejétől kísérve (Mr. Moët maga nem vala otthon) megtekintettük óriási labirintyszerű pincéjét. Nagyon célszerű, mert sem magassága, sem szélessége nem nagyobb a szükségesnél. 800.000 palack bor van benne; jövő évben remélik ezen számot 900.000-re felvinni.

Egy sétát tevének Ay-be és megnéztük a szépfekvésű szőlőket. Sok helyen épen kapáltak. Fekvés és talaj páratlanul jók. A vidék Épernay körül sem romantikusnak, sem elbájolónak nem mondható, de a remek szőlőkertek, a jól megművelt szelid dombok, szép mezők s a kanyargó folyam kedves, kellemes képet alkotnak. - Sétánk alatt Mr. Moët hazaérkezve nála ebédelünk. Nagyon jól ettünk, de inni, még sokkal jobban ittunk. A tüzes „Silléri sec”-et, a vidító „Ay créman”-t, az édes „Rosé”-t s a csinytalan „mousseux”-t élvezettel hajtogattuk le. Az egész asztaltársaság vidám vala, de a két magyar nemes leginkább nekihevéle és legfőbb ideje volt hazamenni, mert odaérkezve, Széchenyi lábai még az állásra sem valának alkalmasak.

A szőlőművelésben itt olyan különös semmi sincs s nem ebben, sem a szőlőnemnek különös voltában kell a champegne-i bor jóságát, originalitását keresni, hanem a hely fekvése s a föld mivolta olyan felülmulhatatlan jó, hogy nevetséges dolognak látom akár az idevaló szőlőfajták szaporításával, akár a borral való bánás által ezen bort akárhol is produkálni akarni. - A

nagyon sok, de mind igen apró darabban osztott szőlőhegyeknek jobb része egy egészen délre fekvő öblösségben van, minden hideg szelektől tökéletesen oltalmazva. A hegyek nem nagyon meredek s egészen csupa cretaból állnak; az evvel elegyedett föld ritka helyt van egy lábnyi vastagságra. A meleg ezt hamar átjárja s nagyon sokáig marad benne. - A szőlőnemek közül itt sok féle van, de a jobban conservált szőlőkben főként kétféle: az egy sötétfekete, apró, sűrű szemű, a másik fehér.

A művelése eképen van. Ősszel, szüret után a karók kiszedődnek s rakásba rakattatnak; (amit jónak épen nem látok itt, ahol a hely oly kevés és drága, mivel sok szőlőtőnek foglalja el a helyét,) se kapálás, se elfedés nem történik. Tavasszal febr. végén, vagy mart. elején metszenek; a szükségtelen fa levetődik s csupán 2 vagy 3, ritkán 4 csap hagyódik 3 szemre, a vesszőt egészen kereken vágván el. Egész fa, azaz tavalyi csapról nőtt vessző, csak ahol homlítani kell, ott hagyódik. A metszés után jön az első kapálás, igen apróra s mélyen, minden szőlőnek a töve s gyökere körül a föld felvágódik s ezáltal megmozgatott szőlőtő a lábnek egy nyomása által a felvágott földben annyira nyomódik be, hogy a tavaszi csapok körül a tőkének meghagyatott magja marad csak kinn s az az előtt való pedig betemetődik; ezáltal a szőlő örökös ifjúságban konserválódik. - Az első kapálás után jön a homlítás, melyet annyival nagyobb mértékben tesznek, mivel a szőlőnek rendben, vagy sorban való létre nemcsak, hogy nem ügyelnek, de nem is szeretik. A homlítás úgy történik többnyire, mint nálunk. Örökké trágyával homlitanak, amelyet e végre külön készítenek; nagy halmokat raknak egy sor cretás földből s egy sor ganéjból, egy-egy stratumot csak $\frac{1}{2}$ lábnyi vastagságban tévén. Ezt egy télen vagy tovább is érni hagyják s ezután hordják a homlítások tövére. Ez az egyedül való trágyázás módja. Másféle trágyát és más móddal sohasem adnak a szőlőnek. - A már felnőtt vesszőket szalmával a karóhoz kötik, melyek 2 $\frac{1}{2}$ schuchosok. Kapát még nyáron kétszer adnak, de a mely csak daraszolás. A második kapálás után a haszontalan növények s vesszők etc. lehányatnak s fenn a karó magasságánál megcsonkítatják az egész tő.

Nagyon sűrűk a tőkék egyáltalában, sok helyt csak egy-egy jó arasz distantia van köztük. A szegényebb emberek több bort akarván természetni, annyira estek ezen hibába, hogy boruk jósága nagyon szenvedett általa. Nagyon kicsiny pászmákra van a hegy feldarabolva. Moëtnek van a legnagyobb táblája. - A termésre nézve egy arpentra számlálnak 400 butteliányi (mintegy $\frac{3}{4}$ l.) bort, de ennek örökké csak felénél kevesebb olyan jóságú, hogy üvegre vevődhetik. - A szüret történik oct. közepe táján, ritkán későbbben. Az idevaló bor kétféle: *ordinair*, mely hordóban adatik, vagy onnan költődik el, ez veres, jó ízű, könnyű bor; a másikféle az, ami butteliára vevődik.

Az evvel való bánás ez. A legépebb gerezdek nagy gonddal s csinossággal megszedődnek szárástól együtt, a sajtóba tétetődnek s csak három, nem felette nagy nyomás tétetődik rajta. Ami ebből lesz, az a nemes qualitasú bor. Ami ezután, a szőlőt egészen kinyomván, jön, az a feljebb említett *ordinair* bor, amely veres azért, mivel a kádban hagyódik a szárán egy darabig. A háromszori gyenge nyomás által kifolyt must apró hordókba töltetődik, amelyek épen nem különös erősek, nem folytódik be egészen, valameddig forni kezd. Akkor befolytják azt, melyet *mousseux*-nek akarnak csinálni s úgy hagyják *martiusig*, midőn a bornak új forrása kezdődik. Ekkor butteliára töltik. A mit nem akarnak habzónak csinálni, azt tovább hagyják szüret után, - szelelővel - s azután nem tavasszal, hanem ősszel veszik üvegbe. A butteliára való töltés és beszurkolás után, vagy két hétig fektetve hagyják. Ekkor gyengén megmozgatván, a fenekét feljebb emelik. Egy néhány nap mulva ismét megrázkódtatván újra feljebb emelik, mindaddig continuálván ezt apródonként, a mig egészen a szájára fordítódik. Ezáltal a sepreje mind a dugóhoz gyűl s akkor kibontván, egy különös, ügyes kézfördítés által a sepreje kiöntődik, más ugyanolyan borral megtöltődik s becsináltatik. De ezáltal nincs még örökre megtisztulva. Egy-két hónap mulva újra ezt kell vele tenni és sokszor 4-6-szor is általtisztulva megyen némely bor ezen a manipulation. - A lefektetett butteliák egymáson fekszenek,

vékony lécecskéket rakván közeikbe. A lassanként való felemelésekre a butteliáknak, deszka állványok vannak lyukakkal, melybe tétetődnek. Nagyon ügyelnek arra, hogy a buttelia soha is talpra ne álltassék, mivel a már egyszer megázott dugó, ha kiszárad, a bornak dugóizt is ad s különben is megrontja.

Mind ezen sok manipulatióra, lehet képzelni, hogy Moët mennyi embert tart, mivel minden buttelia legalább tíz versen kézbe jön. Szüntelen foly a tisztítás munkája, nagy sebességgel s ügyességgel bontja az egyik az üvegeket s önti ki a seprőt, a másik tölti, a harmadik befojtja. (A dugók különös maschinában preparáltatnak reá s mind a MOËT nevével meg vagynak jegyezve.) A negyedik s ötödik duplásan köti vékony dróttal, a hatodik a szurokba mártja (de, hogy ez a veres materia miből van, nem tudom.) A pince egészen cretába van vágva, nagyon hideg s felette jónak mondják, ámbár annyira vizes, hogy csepeg; cug is sok részében vagon. Moëtnek, mind a maga természetete, mind a vett borának butteliája nem igen áll többé 30 sousnál; de az e végre való sok épületjei, nagyon sok emberei s főként a miatt, hogy sokszor a butteliáknak felénél több elpattan, azt teszi, hogy olcsón valójában nem adhatja. Butteliája 2-3-4-5 s a legdrágább 6 frank. Nagyon régi borai nincsenek, de a felette ó-champagner nem is jó; legderekkab a 2-3 esztendő. A Sillery-i (Épernay-tól nem messze) többnyire nem mousseux-nek van csinálva, hanem secnek; ez a legdrágább. A doux és mousseux-k közül az *Ay cremant* a legjobb, a Rosé a legkellemesebb. A vin de *Tisanne*, a mely csak ordinair bor, de mégis butteliára vevődik, vízzel a legkedvesebb ital. A fehér champagner mind veres szőlőből csinálódik. Moët nemcsak Európába, de Indiákra és Amerikába is adja borait s a legnagyobb urak, mint az anglus király etc. tőle veszik.

14-én. Reggel 7-kor elindulva este 9-re Párisba érkezünk. A vidék, melyen keresztül utazánk, jobbára sziklás, hegyes és csak fáradhatatlan erőmegfeszítéssel lehet e szegényes talajból jövedelmező termést kieroszakolni. Passy-sur-Marne-nál, hol a Champagne cretával kevert földje megszűnik, festőien szép a vidék, erdők és mezők között kanyarog a Marne és egyik helység a másikat éri.

Páris este igazán tündérvároshoz hasonló s első látásra meglepő és elvakító. A remek világitás, az izléses fényes boltok a széles, szabad utcák, két oldalán meseszerű, ragyogó látványt nyújtanak. „L’hotel des Princes”-be szállottunk meg. Széchenyi nagyon szép lakosztályban, én egy kis szobácskában. - Mindjárt uti ruháinkban a Palais Royal-ba menénk. Itt az első pillantás a velencei Márkus-térre emlékeztet, de több fényvel, izléssel és étellel. A legneme-sebb szellemi termékektől s a legszükségesebb használati cikkektől a leghiubb élvek s a legkeresettebb divatárukig minden található itt. Tudományos egyletek, olvasótermek, kávéházak, melyekben kizárólag politizálnak, játéklarlangok, kétes híru korcsmák, a legelőkelőbb emberek s a legaljasabb csöcselék rikitó ellentétben vannak itt együtt.

15-én. Már korán kimenénk s olyan sokat jártunk és láttunk, anélkül, hogy valamit is figyelmesebben megnézzünk, hogy alig vettük észre s az egész nap eltele. - Este az Académie Royale de musique-ben valánk. Mr. Paul és Ferdinand remekül táncolnak. Madame Bigottini erősen megfogyott. Különben az „Aladdin” címü opera meglehetősen untatott. Nourit, mint Aladdin, jól énekelt és játszott.

Midőn az akadémia szép és az előkelő világ által népes lépcsőjén Széchenyivel kart karba-öltve felhaladánk, én egy könnyed, szökdécselő lépést akarván tenni, megbotlék - s a kövér erdélyi medve hasra terült. Széchenyi egészen consternálva volt, sem bosszankodni, sem nevetni nem tudott. Én szégyelhettem volna magamat, de a helyzet igen komikus vala arra, hogy ne kacagjak.

16-án. Az első uszóleckét vevém a téli uszódában. Aztán a Hotel des Invalides-ot néztem meg. Ezen öreg, dicsőségtől övezett s hazájukért többnyire megcsonkított harcosokat, jól-megérdemelt nyugalmukat élvezve s a magasztos mult emlékeiben élve, - szemlélni - valóban

a világ legtiszteletgerjesztőbb látványa. - A hadi tropheak, melyek e templomot díszíték, Serrurier marsall parancsára a szövetségesek bevonulása előtt való estén (1814. ápr. 12.) az udvar közepén mind elégettettek.

A Corp legislatif (törvényhozó testület) előtt 3 órát kelle várnom, míg bebocsájtának. E tiszteletre méltó gyülekezet magasztos látvány, de gyakrabban kellene meglátogatni és hallani, hogy mindent megértsen és élvezzen az ember. Az épület kívül-belül nagy, rendeltetésének megfelelő s az ó-kor fenkölt formái a jelen igényeinek célszerűségével nagyon jól vannak egybekötve.

17-én. Délig otthon valék és édes jó anyámnak irtam, mivel épen egy kurir indula el Bécsbe. - Végig jártam a Tuilerie-k és Champs Élysée tarka tömegetől élénk terraszait és kertjeit. A legszebb idő vala s legenyhébb tavaszi lég. Mivel épen vasárnap volt, végtelen sokaságú szépen öltözött ember özönlött az utcákon. E gyönyörű látványtól mily messze hátra van szépség tekintetében a bécsi Graben, Prater és Bastei. A Tuilerie-k kertjében a hullámzó és ezer meg ezer cél felé siető tömeg közé épen a fákra szállának a tavasszal odaszokott galambrajok. Ezen egészen falusias vonás és a ragyogó nagyvárosi élet különös ellentétet nyujta.

A franciák szellemi élénksége már gyermekeik játékában is mutatkozik. Ügyesség, tűz, fürgeség van minden mozdulatukban. A francia általában nem izmos, de a belsejéből kiáradó erő feszíti musculusait és az agg korban is több race és élet van bennük, mint más nemzet fiataljainál.

18-án. Ma vevék Gomard-nál (rue du Chantre Nro. 18 prés la place du Palais Royal) előbbször leckét a fechtierozásból. Tanítványai között annyi jó fechtierozó van, hogy legjobbnak tartám magamat, mint kezdőt bemutatni. De egy cseppet sem találá feltűnőnek, hogy az ő hite szerint először - minden magyarázatot gyorsan megérték a nekem jól ismert szabályokból. A kezdők itt valóban nagyon ügyesek lehetnek, vagy én vagyok a világ legügyetlenebb fickója. Gomard most Páris legjobb vivója.

A Théâtre Français-ben valék ma este. Talma, Sylla szerepében elragadott. Nem hittem volna, hogy annyi igazságot és erőt ily helyes kifejezést beszédben és mozdulatokban valaha is láthassak. Az első felvonás harmadik jelenetében felülmulhatatlan, midőn e két szóban „il vivra” oly rémitően sok értelmet olvaszt. Mesterien kidolgozottak álomban való beszédje és lemondása is.

19-én. A Pont-Neuf-ön IV. Henrik statuáját szent borzalommal szemlélém. Mily nagyszerű lény is egy humanusan gondolkodó és férfiasan cselekvő király, mily áldott és tiszteletre méltó emlékezete, - főleg talán azért, mert annyira ritka. - A Musé royal du Luxembourg-t néztem meg. Csupa élő francia mesterek művei. Dávid-tól „A Horatiusok esküje”, „Thermopilea” és „Brutus, midőn a lictorok, fiai holttestét házába hozzák” nagyon szépek. „A Sabinok” kevésbé tetszett nekem. „Vizözöni jelenet” Girodet-től rémitően szép és „Lázadás Caïroban” még borzalmasabb. „Aeneas Didonak Trója pusztulását beszélve” Pierre Guérin-től elbájoló szép. Dido olvadozó pillantása leirhatatlan szépen nyugszik Aeneason. „Clitemnestra”, midőn borzalmas tettének kivitele előtt visszarettenve pillanatig kételkedve áll, de Aegisthostól serkentve ismét felbujtatik. „Kain” Ábel meggyilkolása után Paul Guérintől erőteljes. Mme Hussontól „Alvó gyermek kutyától őrizve” leheletszerűen finom. Horace Vernet-től „A mamelukok meggyilkoltatása Caïroban” gazdag, egészen az ő szellemében kidolgozott festmény. „Psyche és Amor” nagyon vonzó és szép. - A Panthéonban nem láthattam semmit. Rousseau, Voltaire etc. sirjai el vannak zárva és senki sem nézheti meg azokat. Lehet-e az illiberalizmust megbotránkoztatóbb fokra felhajtani?...

A Jardin des Plantes-ban a meglehetősen kis számú, de jól berendezett állatseregletet nézém meg. A botanikus kertben egy helyt e hiu felírást olvasám: „Culture des plantes medicinales pour les pauvres malades.”

A „Père la Chaise” temetőben valék. Nemében legszebb, mit eddig láttam. Egy köves magaslaton emelkedik e nagy nyugóhely a város hullámzó mozgása felett; kopáran és terméketlenül, csak siremlékekkel borított s gyászmyrtusok s virágok sinylődnek itt az enyészet s rothadás által táplálva. Több nagyszerű monumentum és siremlék van itt, egyesek méltóság-terjesek és izlésesek. Sok sir friss virágtól vala koszoruzva, kötelesség és szeretet által a pihenőknek jámboran szentelve. Egy nagyon egyszerű, de szép sirkőre e kevés, de jelentőségteljes szavak vannak vésvé: „Masséna mort le 4 avril 1817. Rivoli, Zürich, Gênes, Essling”. Ezzel ellenlétben nem messze onnan, diszes sarcophagon e nevétségesen nagyhangzású felírat: „Trés haut et très puissant Seigneur duc de Fleury.”

Beurnonville, Le Clerk, Lefèbvre, Serrurier és Davout marsallok nem messze pihennek egymástól. - A városban lent épen trombita harsogott és pergett a dob, de hideg kőlakástokba nem hatol e jól ismert hang s nem tud örök álmatokból fölébresztetni, ti büszke harcosok! Ney marsall is a többiek mellett van eltemetve, de sem kő, sem felírást nem díszíti a sirját.

A téli uszodában második leckémet vevém.

Széchenyivel, Stürmerrel, Sardagnával, Merveldtel és Binderrel a Rest. Robert-ben evénk kitűnő ebédet. (20 frank személyenként, bor nélkül.) Stürmer sokat beszél és nagyon jártas mindenben, de realis dolgokban nekem épen olyan korlátoltnak, mint felületesnek tetszik. Sokat forgott már a nagyvilágban, nemrég Brasiliában volt, azelőtt Szt. Ilona szigetén, Konstantinápolyban etc. Ha azonban 25 éves korig mindig Erdély hegységei között töltötte volna életét, szeretném tudni, mennyi külső, vagy belső értéke maradna meg. - Nagyon szép felesége van.

Este a „Société des belles lettres”-be (Szépirodalmi társaság) menénk. Előbb Michot történelméből a keresztes hadjáratokat olvasák fel, aztán egy még unalmasabb és együgyű értekezés következett a holdról és a planetákról.

20-án. St. Denis-be menénk ki. A régi tiszteletré méltó templom a revolutio alatt erősen megromgáltatott. Minden ott eltemetett francia király csontját kidobták; most szorgalmasan dolgoznak a templom helyreállításán. Sokakat a régi siremlékek közül (melyeket a revolutio-kor Párisba hurcoltak) ismét helyrehozta és felállította. A kidobált csontokat összeszedték, de mivel ezeket rendezni lehetetlen vala, közös sirboltban tétettek. - Ama vad dühtől égő időszakban csak Turenne-t († 1675) kimélték meg. Holttestét a Dôme des Invalides-be vitte a csöcselék s mai napig is ott van. St. Denis, Napoleon által és dynastiája temetkezési helyéül rendeltetett. Az érckapu, mely tőle bejáratnak vala szánva, most befalaztatott. XVI. Lajosnak, Marie Antoinette-nek és Berry hercegnek még nincsenek siremlékei.

A Théâtre Françias-ban Talmat, mint „Oedipus”-t csodálám meg. Ezen szerepében mégis talán kevésbé jó, mint „Sylla”-ban. Mlle Gros épen olyan mesterien adja Jocaste-t, mint Valeriát. „La femme jugée et partie” egy jó comedia. Mlle Mars szép és jól hangsúlyoz. Mr. Cartigny remek komikus.

21-én. A chambre des députés-ben valék. Girardin, Beauséjour és Michin sokat beszéltek. Corcelle helyéről az előadó belügyminiszternek, Corbières-nek alapos gorombaságokat mondott és rendre utasított. Az egész kamarában nagy feszültség és meg nem értés mutatkozik a pártok között. A baloldal moraliter erősebb, de számban sokkal gyengébb, mert csak félig oly népes, mint a jobb. A nagy egyenetlenséget nem annyira a *nézetek*, mint az *érdekek* differentiája okozza. Azt hiszem nagyon kevesen vannak tiszta, igaz, önzetlen hazaszeretettől lelkesítve, hanem fényleni vágyás, személyes körülmények és befolyásra, hatalomra, magas

állásokra való törekvés miatt küzdenek egymással oly elkeseredéssel, mely Franciaországra nézve semmi esetre sem lesz igen szomorú következmények nélkül.

Széchenyivel az osztrák követnél, Br. Vincent-nál ebédelénk. Stürmer, Barbier, Merveldt és Boul voltak ott. Mindezek a diplomaták az utálatig ultraroyalisták. Stürmer nem mer Pangrationhoz és ily fajta társaságokba elmenni, mivel oda liberálisok is járnak és így fél füleit megszentelteleníteni! Binder azt beszéli, hogy a most üléselő kamara feloszlatása után bizonyos sokan a baloldaliak közül be fognak zárni. Ez igazán a legbiztosabb mód a mostani hatalmasan forrongó idők szellemében az ingó trónt megerősíteni.

A Théâtre de la Porte St. Martin-ban voltam. La chaste Sussanne-t adák...

22-én. Malmaisonba mentem. Midőn a Barrière-nél áthaladtunk, megkérdeztem egy ott álló embertől, hogy vajjon ez Malmaison helyes utja. Igen-nel felelt és így tovább menék. De néhány száz lépéssel arrább kiáltást hallván, megállok és látom, hogy a franciám lélekszakadva rohan utánunk és azt mondja: úgy hiszi, rosszul értett és fél, hogy helytelen utbaigazítást adott. E rendkívüli udvariasság egészen elragadott s midőn kocsisomnak ekép nyilatkozik, így felelt: „Mais savez vous Monsieur ce qu’il aurait dit si vous lui auriez donné quelque chose? Il irait boire avec un ami et dirait: c’est un bon bougre qui m’a donné cela, mais je veux parier qu’il n’est pas français!”

A vidék Malmaison-ig nagyon szép. A kilátás a Szajnára csinos szigeteivel s remek partjaival, festői. E vidéken számos hold föld, különösen Nanterrenél rózsákkal beültetett s ezek gondosan bekerítve s az élő kerítések nyírva vannak. A virágok nyíláskor gyönyörű látványt nyújthatnak. Sohasem láttam szebb vetéseket, mint itt, de a földek igen kis részekben osztottak és egészen kertszerűen műveltetnek.

Malmaison nagyon érdekes. Most Beauharnais Eugène, Leuchtenbergi herceg tulajdona. A régi fény és pompa nem létezik többé. Sok mindent eladtak és sok pusztult el ellenséges kéztől, de mégis úgy hagyódott az egész, mint ahogy Joséphine és Napoleon lakták.

Napoleon kis bibliothekája és íróasztala nagyon vonzának. Egy férfiasan és derekasan kiválogatott könyvgyűjtemény a historia, statistica és haditudományok köréből; a görög és római klasszikusok remekművei is megvannak kitűnő fordításban. Voltaire és Rousseau-tól több kötetet láttam a gyakori olvasás által bepiszkolva. A könyvek úgy vannak, ahogy Napoleon hagyá őket, rendetlenül. A székek e szobában mind kopottak - a császár reájuk állott, hogy könyveit a szekrényből kivehesse. - Malmaisonban néhány pillanatra elfelejti az ember, a mai lagymatag Bourbon korszakot. Itt mindenütt látható Napoleon képe és a kastély öreg cselédjei, cretával vagy szénnel itt is, ott is ráfirkálják a falakra a régi lelkesítő „Vive l’Empereur”-t.

A kert nagy és szép, exotikus fákban gazdag.

Napoleon a Waterloo-i csata után 4 napig tartózkodott Malmaison-ban. A poroszok, kik nem-sokára elutazása után érenek oda, vandal módra garázdálkodának. Egy dolgozó asztala mellett álló hadihajómodell még most is ott van kezeik által összerombolva.

Malmaison-ból a „Chemin de l’Empereur”-ön St. Cloud-ba kocsiztam. Sok szőlőkerten mentem keresztül. - Itt a tőkét két-három csapra vágják, nagyon tisztán és egész kis karókra kötik. Többeket láttam most metszeni. Egy mellék ut, melyen haladánk, oly rossz és meredek vala, hogy cabriolet-mat, kerülni hagyám s én a rossz uton gyalog menék St. Cloud-ba.

A kastély valóban királyi. A berendezés nagyobbára új és inkább pompás, mint izléses. A kilátás az ablakokból Párisra és a Szajnára felséges szép. Az Angoulême-i hercegnő (Marie Thérèse de France, XVI. Lajos és Marie Antoinette leánya) egyik szobájában egy festmény a magyarok lelkesedését ábrázolja a pozsonyi országgyűlésen a szép Mária Terézia előtt.

E kis kirándulásról délután érkeztem vissza és egyenesen a salle d'armes-hoz hajtottam. Először fechtieroztam itt „au mûr.” Ma annyit jártam s a fechtierozás annyira felhevítte, hogy ebédnél egy egész buttelia champagnert ittam meg. Ez azonban nem először és nem utoljára történt. Több butteliát is megtudok inni, anélkül hogy berugjak.

23-án. Az uszodában valék. Már a negyedik leckét vevém és még mindig nem megy a dolog. Széchenyivel a „Rocher du cancal”-ban ebédelénk. A legjobb tengeri és folyami halak kaphatók. Minden 24 órában új halak érkeznek ide a tenger minden részeiből. A turbot és a sole a legjobb tengeri halak, kitünően ízlettek és a friss morue-t nagyszerű Tisanne-al vin de Tisanne-al öblítők le.

24-én. A „Bois de Boulogne”-ban a királyi méneshez tartozó méneket néztük meg. Egy pej angol telivér mén meglehetősen keskeny, de finom. Egy másik sárga, ugyancsak angol, eingesattelt és nem nemes. Egy normandiai mén, angol szülőktől, nem rossz. Néhány normandiai ló a régi fajból, erősek colossalisak azután néhány - angol méntől és normandiai kancáktól - magas, vékonylábú miserabilis állat. E ménes igazgatója Baron Duport. A királyi ménesekről s itteni más lótenyésztési intézményekről nagyon keveset tudok. Rosier-ben Nancy mellett és Dupin-ben Normandiában vannak még királyi ménesek.

A Théâtre des variétés-ban Potier mint précepteur „Les deux précepteurs”-ben nagyszerűen mulattatott. Az egész darabot kitünően adák, úgy mint „La chercheuse d'esprit” és „Sans tambour sans trompette”-et is.

25-én. Sévres és Versailles-on át Rambouilletbe kocsizánk Széchenyivel és Sardagnával. Sévres-ben a porcellán fabrika igazán nagyon szép. A festés pompás, de a színek a bécsiéknél kevésbé élénkeknak tetszenek, azonban a formák izlésében, tökéletességben és pretisióban - minden tekintetben felülmulják a bécsit. A nem festett dolgok olcsóbbak, mint a bécsiek, a festettek azonban drágábbak. Egyes készletek ára 3-4000 frank. Egy váza van ott, melynek ára 36000 frank.

26-án. Versailles-ban a királyi kastély valóban királyi. Az óriási méretek és a rendkívüli pompa páratlanok. XIV. Lajos emléke és mindazon nagyszerű érdemes és érdemtelen események melyeknek e hely tanuja vala, csak növelik az érdeklődést iránta. A forradalom alatt innen sokat eladának, elrablának és elpusztítának, de minden műkincs megkíméltetett. Champagnetól egy Caesar, ki feltünően hasonlít Napoleonhoz, La Fosse, Le Brun, Paolo Veronese-től egy tetőzet, „A gigások legyőzése” és „Krisztus az urvacsorán” és még mások, nagyon szép festmények. Lépcsőházak, termek, kápolna és minden fenkölt stilusú. A francia kert majdnem kibékítte a kertészet emez elnyomórító modorával. A remek fasorok, pompás szökőkutak s a végtelen sokaságu fehér márványszobor és virágtartó egy fenséges egésznek alkotnak, ami nemcsak meglep, de tetszeni is késztet. A „grand Trianon” keleties izlésmodorban remek vörös és zöld márványoszlopokkal, nagyon szép, de a „petit Trianon”, mely Pompadour marquise-nak építtetett, még izlésesebb. Az orangerie (narancsfa kert) páratlan. Egy lányi átmérőjű narancsfák is vannak. A IV. Henrik által ültetett narancsfa még teljes erejében áll. A legtöbb fa alig kap világosságot, - még kevésbé napot és mégis gyönyörű zöldek, de gyümölcs nagyon kevés van rajtuk.

26-án. Rambouilletben az oly híres juhokat nézők meg. Az elsőket 36 évvel ezelőtt ajándékozta a spanyol király XVI. Lajosnak. Az attól az időtől máig összegyűjtött gyapjumintákat megvizsgáltuk s úgy tetszik nekem, hogy a gyapju finomabb lett. A juhok nagyon erősek, nagyok és különösen dus bundájuk van. Láték anyajuhokat, melyek - az én araszommal mérve - farkuktól homlokukig 5 arasznál hosszabbak és kosokat, melyek 4 arasz magasak valának. Vannak kosok, melyek 12-18 livre és anyajuhok, melyek 8-10 livre gyapjut adnak (de mosatlanul, mert itt nem mossák a gyapjut a juhon, hanem mosatlanul adják el.) E gyapjut nálunk, mint ahogy számítottuk, körülbelül 130-140 forintért lehetne eladni. Évente licitatot

tartanak, nyáron. Egy kos 1000-4000 frank, egy anyajuh 400-600 frank. Többnyire aklaikban tartják ez állatokat, habár áprilistól októberig, a reggeli harmat felszáradása után s naplementéig legelőre hajtatnak. De főeledelüket mégis aklaikban kapják s ez lucernából, lóheréből, zabból és felvágott krumpliból (kb. 3 font naponta) áll. A bárányok korpát kapnak törekkkel vegyítve; ezt azonban a juhoknak is adják. (Sardagna ebben azt kifogásolja, hogy e vegyüleből mindig marad rászáradva az állatok szőrzetén, mit aztán egyik a másikról igyekszik leenni s így a gyapjút rontják.) Répát is adnak nekik, meghámozva. A kosokat szept. végén engedik a juhok közé. Az egész nyáj 260 anyajuhból és 6 kosból áll. A bárányok ápr. 1-ig az anyajuhakkal járnak, ekkor éjjel tőlük elválasztatnak. A bárányok nagyok és igen erősek; sok közülök térden felül ért nekem. A legelő legkevesébbé sem kövér, inkább száraz és oly vad, keserű fűfajok nőnek rajta, mint nálam Sákfalván és Lankán pl. Pipaszurkáló! Itt-ott mégis nedves a legelő s kis tócsák vannak rajta.

Az emberek azt állítják, hogy sohasem pusztított métely közöttük. Néha soványak voltak és kerge juhak is vannak néha közöttük s ezt nem tudják gyógyítani. Az istállók kőből vannak, nem nagyok, de célszerűek, azt kivéve, hogy nincsenek üveg ablakok, csak fatáblák, melyek télen becsukva a levegőt és világosságot kizárják.

Rambouilletben egy csinos új és egy szép régi kastély van. A park 2600 hold; ebből 1600 megművelt föld, a többi vadászatra alkalmas, erdőkkel és fásrészekkel borított. Fekvése nagyon jó. A szántók, bár a föld nem a legjobb, de sik területen fekszenek és szárazok. Rosszul gazdálkodnak. Sok szántóföld már olyan régen nem trágyáztatott, mint az enyémekek Porondon. Most - szántás előtt, a földeket beborítják egy sovány trágyával, mely csak szalmából áll, mert a juhistállók minden 8 napban kitararítatnak s szemet vagy trágyadombok nincsenek. Buzát csak tavasszal, egyszer szántott földbe, őszi buzát egyáltalán nem vetnek. Az emberek azt állítják, hogy ily vetés 10-15 magvat hoz nekik. Csak körülbelül 3 zoll mélyen szántanak, a barázdák meglehetősen szélesek. Az itteni ekék nem rosszak, tisztán szántanak, jól megforgatják és eldarabolják a földet, azonban sem gyorsaságban, sem könnyűségben nincsen semmi előnyük. Három erős ló, abból a colossalis fajtából, mely itt honos, szükséges egy ekéhez és többet, mint egy holdat nem szántanak meg egy nap alatt. De nagyon biztosan és jól mennek, alig kell őket vezetni.

Itt is, mint oly sok királyi birtokon, nagyon rosszul mennek a dolgok, mert oly emberek állanak élükön, kik a gazdasághoz egyáltalán nem értenek. Itt egy félzsoldot élvező nyugalmazott ezredes parancsol, ki dühöngő royalista és kárpótlásul s jutalmul alkalmaztatott: Baron Frenoy. Hogy a juhakhoz s gazdasághoz ért-e, nem merem állítani.

A várakozás oly ritkán elégít ki és a rossznak vagy jónak a hite mindig nagyobb, mint maga a valóság. Ez az eset Rambouillet-vel is: sem a juhok finomsága, sem egyöntetőségük nem olyan, mint ahogy az ember hallotta és magának elképzeli.

Este 9-kor vissza Párisba. Utitársunknak, Sardagna bárónak erdélyi indigenatusa van. Sokat forgott a világban s meglehetősen sokat olvasott, de mégis sem nem olyan okos, sem nem olyan olvasott, mint amilyennek látszani akar. Politikai dolgokról szabadelvűen beszél, de azt mondja, hogy habár ily szabadon gondolkodik és érez, mégis az ellenkező ügyet szolgálja s egész erőmegfeszítésével ezért dolgozik és működik, mert különben - ugy véli - ura árulóává lenne. Ez tulajdonképpen egészen helyes. De hogy esküdhetik fel egy igaz ember oly zászló alá, hol meggyőződése és a jó ügy ellen küzd? Talán címek és rangok miatt? Vétkes hiúság! A mindennapi kenyér miatt? Csuszó-mászó, lelkiismeretlen önszeretet, nemesebb normalis lényének feláldozásával és annak rovására egy nyomorult existenciát magának kikoldulni! „Video proboque meliora, deteriora sequor” nem-e ördögi elv ez? és mégis annyi diplomata követi. Különben e vád alól, azt hiszem, Sardagnat felmenthetem, mert úgy tünik nekem,

hogy minden liberalis kijelentése nem szivéből jön, hanem csak másokat szeretne megbeszél-tetni.

27-én. Fechtieroztam és úsztam. Mindkettő anyagot szolgáltatathatna nekem arra, hogy természetes ügyetlenségemen és idétlenségemen bánkódjak. De elgondolom, hogy elég szomorú nekem ilyennek lenni és igazán ostobaság lenne e kellemetlenséget még eredménytelen sóhajaimmal megduplázni.

Az „Opera comique”-ban valék. „Gulistan et Felicie”-t adák.

28-án. Horace Vernet atelier-jában. Most azonban nagyon kevés kész képe van. Termékeny génie-jének alkotásait hamar elkapkodják. Napoleon apotheosisát, mely most Lafitte-nél van, nagyon óhajtanám látni. - „Az Opera Italiana”-ban igen jól adták a „Gazza ladra”-t. Mlle Georges szépen énekelt.

Ma Széchenyivel ellátogatánk egy néhány Ballhausba (labdajátéknak szánt helység), melyeket még nem ismerünk. Széchenyi naponta a rue Vendôme-iban játszik, de ott is, mint itt mindenütt, oly jó játékosok vannak, hogy ő, habár Bécsben elsőrangúnak tartják, itt egyáltalán nem jut érvényre. Egyik Ballhausban a Duc de Polignac-ot láttuk játszani; örülten mérgeződött minden egyes elkövetett hibán és ez a kövér franciaországi Dux in furia a világ legnevettségesebb látványa vala.

29-én. A Variété-ben „Les frères feroces” Potier és Brunnet játéka nagyszerűen mulattata.

30-án. Haza irtam. Tegnap a követek gyűlése igen viharos vala. A hadsereg mostani parancsnokairól sok rosszat mondanak és Lafont generalis oly módon nyilatkozott a régi generalisokról, hogy azok mind sértve érzék magukat. Semélé generalis odakiálta neki: „Vous êtes un être vil et c'est moi qui vous le dis.” Ma megverekedett a két generalis. Pisztolypárbaj volt. Mindegyik három lövést tett s erre a segédek kijelenték, hogy az elégtétel megtörtént s a dolog rendben van. Igazán különösnek és nevetségesnek találom, hogy azért, mert hatszor a levegőbe lőttek, minden előző sértés elfelejtődjék.

Ma olvasám az ujságban, hogy Hannoverben most már biztosra veszik a tortura kiküszöbölését az egész királyságban. Hát eddig folyt ott még ez embertelen büntetés!

31-én. A szép és meleg idő, mely ittlétünk óta majdnem szakadatlanul tartott, most kissé megváltozott. Eső és szél a levegőt meglehetősen hűvössé teszik.

Széchenyivel Verry-nél (a Palais Royal-ban) ebédelék. Semmi sem mulja felül az izléses helyiséget, a jó és tiszta kiszolgálást s a legkitünőbb ételek és borok ezerféle választékát, melyeket itt a legjobb restaurantokban kapni lehet. Ezekhez tartozik: Robert, Beauvillier, Verry és Rocher du Cancal. A torkosság istenének nagyszerű áldozatokat lehet hozni. Nehéz lenne oly - bármely országbeli - elsőrangú ételt vagy italt kérni, mely Párisban ne lenne található. Sajnálom, hogy testem kövérsége és erszényem soványsága miatt nem mindig tehetek eleget inyem kívánságának.

Mivel ma vasárnap vala, sem nem usztam, sem nem fechtieroztam. Mivel egy kurir ment ma Bécsbe innen, irtam haza. Nem honvágy fogott el, de élénk emlékezés otthonomra. Olyan jól esett nekem, édes jó anyámmal, ha csak gondolatban is, az irás által társalogni.

Ápr. 1.-én. Franconiéknál voltam, Egy anglus ménlovát mutatta; barna pej: Regent, vért mutat, de marja rossz, lábai hosszúak, térde eléhajlott. 10.000 frankot kér érette. Azt mondja, hogy, az austriai császár számára akarván megvenni, 20 ezer frankot ígértek neki. Van egy sárga 4 esztendős ménlova, mely egy Lelièvre nevű ménesből való. Ennek az embernek van valami ötven kancája, de ménlovat nem tart, hanem kancáit Dupinben hágatja a király mén-

lovaival. Ez a sárga csikó egy anglus kancától s arabs ménlótól való. Jobb és csontosabb, mint az efféle produktumok szoktak lenni, de felette hosszú s marja nincs.

Franconitól a salle d'armes-ba akarván menni, nem a szokott utamon, a Boulevardok, a rue Richelieu s Palais Royal felé, hanem a panorama passage-on keresztül akartam menni egyenesen. A Place de la Victoire-nál megvétettem az utat s teljességgel tévelyegtem. Ez nem csoda, mert Párisnak ezernél több utcája van s ezeket mind megtanulni nem kis munka volna. Mindazonáltal sokkal könnyebb itt orientálódni, mint Bécsben s a városnak legtöbb részeiben a széles s egyenes utcák és sok piacok miatt lehetetlen is eltévelyedni. Ma az uszóiskolába menvén a fechtierozás után s onnan ismét vissza a Gymn. dramt-ba, mint a Paris mappájából egybeszámláltam, többet tettem 2½ német mérföldnél. Párisban - az egész szörnyű kiterjedése miatt - a distantíák igen nagyok, de ezt úgy megszokja az ember, hogy egy-két mérföldet egy nap alatt talpalni teljességgel nem tetszik fáradtságosnak.

2-án. A deputatusok kamarájánál a hideg szélben két óránál tovább kellett várakoznom, amíg a bemenésre reám került a sor. Ebben az antique stylusból való tiszteletet gerjesztő épületben a hallgatóknak a concursushoz képest igen kevés helyök vagyon. A pairek-diplomatusok balconjain kívül csak valami 70 személyre való hely vagyon. Olyan korhelyek, kiknek dolguk engedi, még jókor reggel elfoglalják a helyeket s 2-3 frankért a bemenni kívánóknak átadják. - Ma semmi olyan nevezetes dolog nem folyt. A marina költségei volt a tanácskozás tárgya. Sebastiani, Foy s más nevezetes emberek is beszéltek.

Este Franconi cirkuszában voltam; - nem felelt meg a várakozásomnak. Semmit is nem producáltak, amit De-bachtól és másoktól már ne láttam volna. Szépség, gratia igaz, hogy sok van mozdulásukban, de a decidált bizonyosság hibázik. - Sokszor történik hiba s még többször megújított próbák. Iskolás lovat nem láttam. A *Regent* járt szóra, de ami semmi szokatlan dolog nem volt, ámbár a publicum nagyon csodálta; legsebesebb vágatásból helyben való megfordulásaiban új bizonyosságát láttam annak, hogy az anglus lovat lehet forgóssá tenni.

3-án. A követségbelielnél voltam bucsuzni. - A muszka s török közt való háboru tehát bizonyos minden ujságok szerint. - Vincent, a követünk s Rotschild még kételkednek benne, de azt hiszem, csak láttatni akarnak, nem hinni. - Hogy ez a háboru ki fog ütni, abban sohasem kételkedtem, csak azt csodálom, hogy a muszka udvar az erre való kíváncsi hajlandóságot miért zabolázta ily sokáig külső ceremonizálás által. - Austria mit fog tenni? A törököknek fog segíteni? A kimenetele nagyon kétséges volna, de mégis a legokosabb, a mit tehetne, mert vagy meghalna, vagy új életre kapna. - Ha a muszkával fog kezdet, azt a nagy politikai hibát fogja tenni, ami mint a természet elleni vétek, örökké magamagát megbünteti, t. i. az erőssel a gyengébb elnyomására munkálkodván, ennek elenyészése s annak hatalma megkettőztetésének az önelerőtlenedés elkerülhetetlen következése. - Austria majd az oroszláni osztálykor fog valami sovány cubákat kapni, de az észak hatalmának sulya annyira fogja fogyó életerejét nyomni, hogy a megaggott öreget nem sokáig fogják sanyaru életében tartani, akár jó, akár rossz orvosai légyenek.

Széchenyivel az Athén panoramáját néztük. A Parthenon, Theseus temploma etc. felséges emlékezetek által szentelt helyek látása nagyon megilletett. - Érzem magamban s remélve hiszem, hogy még fogom ezen tisztelt környékeket ott helyben üdvözölni.

A kir. bibliothecában a La Trappe historiáját kerestük s amit a rendtartásokról kaphattunk, elolvastuk.

Ma, holnap s holnapután vagyon a nagy longchamp-ni sétálás. Az idő nagyon kedvező volt, a szekerek lovasok s gyalogsétálók csoportja temérdek volt. Szép szekereket s jó lovakat igen keveset lehetett látni. Botránkoztatóbb lovasokat s lovakat sehol sem lehet talán az egész világon látni, mint Párisban. Nagyon sok anglus és normannus, kevés orientalis, feles spanyol

lovakat lehetett ma látni, még a királyi s más lóiskolákból bársony nyereg és befont sörénnyel valók is voltak.

4-én. Reggel 9-kor indultunk Párisból a Széchenyi szekerevel, amellyel idejöttünk. Utunk célja egy kerület Normandiának, Anglia felé. Versaillesban a postillon szelessége miatt egy sebes fordulásban a város közepén feldöltünk. Rosszabb kocsisok a franciáknál nem lehetnek. Jó sebesen hajtanak, de hogy a szekérrel mi történik, az a legkisebb gondjuk, meg lévén győződve arról, hogy tőlük bizonyosan el nem marad. Én a vállamat, Zimmermann a combját jól megütöttük. A jószívű franciák csoportosan rohantak segítségünkre. Amig jócskán meg-roncsolt szekerünket megigazitották, mi a kir. könyvtárt és az istállókat néztük meg. - A bibliothecában a La Trappe fekvését kerestük s nagy bajjal egy igen jó mappában (Capini) meg is kaptuk.

Az istállóban rettentő számu rossz ló áll. Egy néhány Zug normannus hámosok vagynak, de az iskolás lovak s más paripák igen csekélyek. Mindenféle fajbeliek, több spanyolok is, melyeknek majd mind igen kitetsző gyenge hátuljuk van. - Az itt való iskolás lovaglásról Párisban nagy dicséreteket hallottam, de a lovak hátából s az emberek beszédéből nagyon kevés képzetem van róla. - Ma be volt a lóiskola zárva.

Pont-Chatram, Houdan, Marolles felé Dreuxbe, ahol háltunk. A vidék erre szép, szép fák, izléssel épült mezei házak igen vidámmá teszik. Derekkabb vetéseket nem igen láthatni, kivált a rozs akkora, hogy igen sok helyt sarlóval vágják, hogy majd meg ne dőljön. Itt is olyan forma ekék vagynak mint a rombouilletiek, csak a gerendelyek szinte perpendiculariter áll felfelé.

5-én. Dreuxből Nonancourtba. Szép, csendesvölgy nyulik az uttól balra egész Tillières s Verneuil-ig. Sok szépen s okos használatra épült házak diszitik, többi közt egy nagy fenyő-allée végében egy igen nagy kastély.

A föld itt is, mint Páristól fogva majd mindenütt sovány, kavicsos, mégis a fáradhatatlan okos munkásság a legszebb gabonák és gyümölcsfák nevelésére kényszeríti. A francia mezei munkás szegény, jó kezefogású és sikeres munkájú. Öltözetük mindenütt, ahol eddig jöttünk, köntösük felett hosszú kék ing s fapapucs. - Ezen környékben sok, de apró erdők vagynak. Nagyon sok az oltvány s mind nagyon fenn, egy ölnyire, sőt még magasabbra is oltanak, mivel a szántással nincsenek így az apró oltások veszedelemben. Többnyire hasitva oltanak, ronggyal, vagy mohával betekerve. Itt is sok vén fát oltanak be minden ágaiba.

A szekerünket Verneuilben elhagytuk s patache-al Armentièreben mentünk, ahol utitáskánkat hátunkra csatolván Széchenyivel s egy utmutatóval elindultunk La Trappe felé gyalog. Négy lieu lévén csak, 3½ óra alatt érkeztünk el. - A környék, mindinkább kietlen mint vad, sovány és kavicsos. Több apró helyiségeken mentünk keresztül. A szántóföldeken mind alma és körtéfa, mert itt nagyon csinálják az egész Normandiában a cidre-t. Almafa több van, mint körte, mivel ennek jobbnak tartják borát. A szigorú, rossz föld, a minden esztendei trágya után meglehetősen gabonát terem. Ritkák ugyan, de már szárbaindult elegyes gabonát láttam. Márgával, mint a Klee, (lóher) mint egyéb földeket trágyáznak. Azt mondják, hogy ennek ereje 30 esztendeig is megtart a földbe. Itt legelőik is vagynak. - A Forêt du Percheben több tó s azokon vashámorok vagynak.

Vadabb, komorabb helynek képzeltem La Trappe-ot, ahol mű s mesterség által se elcikor-nyázva, se elbénítva nincsenek a természet hatalmas vonásai. De remélhetjük e valaha s valamiben várakozásunknak, képzeteinknek beteljesedését egész mértékben? - A valaha rengeteg erdők szentségtörő kezek által el vagynak csonkítva s most inkább csak cserjések - Egy tó mellett balra kanyarodva lép ki az erdőből az utas s maga előtt látja a klostrot. A bezárt kapu felett ez van írva; Domus Dei, Beati qui habitant in ea. Refugium peccatorum. - Egy

busan kongó harang meghuzására megnyilik a nyikorgó kapu s egy szakállas ős öreg leborul előttünk, bevezetett s a klastrom néma falai közt a grádicson fasaruja borzasztólag kopogott, mint a baglyok éjjeli csattogásai az erdők vadonjaiban.

A vendégek számára szánt szobába vezettünk. Kevés idő múlva két barát jött fogadtatásunkra. Némán borultak le előttünk s fölkelvén a szentírásból olvastak, melyet elvégezvén újra leborultak s elmentek. - Estve és éjfél után 2 órakor istentiszteleten voltunk. A minden cifraság nélkül való templom, ma nagy péntek lévén, meg sem volt világosítva s a sötétségben a komor ének s a fasaruk kopogása rémitő volt. - Érzésem a nagy nap méltóságához volt egészen mérsékelve. Az Istenember dicső halála, az emberi nemzetnek akkor s azóta való örökös küzdése a vétkekkel s gyarlóságokkal s csak általam ismert bűneim marcangoló érzése lelkeket fájdalmas buzgósággal töltötték el. Leborultam s könnyeim követték áhítatos imádságaimat.

Mely boldogság bizodalommal alázatossággal a Mindenhatóhoz fölemelkedhetni. Imádkozni nemcsak szent kötelesség, de édes vigasztalás s az emberi méltóságnak legfelségesebb jussa. Nem tulajdonítok én ugyan a könyörgésnek oly erőt, hogy azáltal bűneink bocsánatát eszközölhetnők ki, - a bűn örökös, mint az erkölcs - egy elkövetett bűnt ezredek leforgásai sem törölhetik el, azt Isten sem bocsájthatja meg, de imádkozva bűneinket egész rútságukban elevenen érezni s az iránt való undorodásunkat minden következő cselekedeteinkre nézve magunkban nevelni, ez bizonyosan erkölcsiségünket nevelvén az örökös mérő-serpenyőben a vétek súlyát kevesíti. Azt sem hiszem, hogy valami szerencsét könyörgés által megnyerhesünk, vagy szerencsétlenséget elkerülhessünk; a sorsnak megfoghatatlan hatalmas forgása miriádok előtt kitörölhetetlen betűkkel iratott be a milliomm világok szoros törvényébe s abba épen úgy nem változtatódik egy jotta is azért, hogy egy-egy ember éljen-e, vagy haljon, mint azért is, hogy egy Nap minden planetáival tovább folytassa-e méltóságos forgását, vagy a mérhetetlen Mindenből egy porszem módjára kifuvattasson; de gyermeki bizodalommal magunk s kedveseink sorsát mily édes annak a jó Atyának hatalmas kezeibe ajánlani, akinek intése nélkül egy fának se hull le gyenge bimbója. Az imádságnak, szent fogadásnak, hálaadásnak s a léleknek a testi salakon való felülemelésének kell lennie.

6-án. Délelőtt misét hallgattunk, azután szobánkba ebédet adtak, de kérésünkre csak azt, amit ők esznek. Egy csupa vízbe főtt murok s zöldségleves s épen úgy készített krumpli, nagyon rossz kenyér s víz volt az egész ebéd. A tegnapi napot szokásom szerint egészen megbőjtölvén, tegnapelőtt estétől fogva semmit sem ettünk volt s az éhség ezen szigorú eledelt tűrhetővé tette. Elbucsuzván az igen nyájasan bennünket fogadott prior: P. Jérôme s a hotelliertől, kimenénk ezen néma szenvedés és jámbor türes szomorú lakhelyéből. A trappistáknak élete, rendszabásaik a legsanyarúbb. Koplalás, hidegnek és melegnek kinos szenvedése, álmatlanság, örökös hallgatás, az örömmek s gyönyörűségnek tökéletes kerülése s annak még legártatlanabb nemétől is való rettegés oly dolgok, melyektől iszonyodik az emberi érzés. Életük módja örökös böjt. Hust, halat, tojást soha sem esznek. Tejet, gyümölcsöt igen ritkán s mindig igen kicsiny mértékben. A templomon kívül a hálóhely, a refrectorium s a dolgozás helye s ideje örökös, megsérthetetlen hallgatásnak vagynak szentelve. Különben is csak a legelkerülhetlenebb esetekben engedelem mellett szabad egy-két szót sugva mondani. Belépésükkor a szerzetbe nevüket és állapotukat csak a P. abbasnak mondván meg, különben egymást teljességgel nem ismerik s magukat megismertetni nem szabad. A világra nézve egészen meg lévén halva, soha is többet atyafiaikról s barátjaikról legkisebb hirt sem hallhatnak. Midőn valamelyiknek hozzátartozói közül valaki meghal s az a P. abbasnak megiródik, a hír az egybegyűlt szerzeteseknek tudtukra adódik, de egyik sem tudja, hogy kit illet a gyászos jelentés s mindegyik könyörög a maga s a többi nevében s így az elvesztés keserűségét a bizonytalanságban minden új halotti hirrel újra kell érezniök. Se olvasásban, se a természetben gyönyörűséget, örömet se keresni, se kapni nem szabad. A mezőn, a kertben dolgoznak,

de kezük művének gyarapodásában, egy oltoványban vagy virágban örömet találni véteknék tartják. Sétálni sohasem engedtetik.

Uti táskánkkal a hátunkon Les Apres-felé mentünk Aiglebe. 3½ óra alatt érkeztünk oda, a távolság 4 lieu. Egy szép este volt, a levegő s erdő hangos lakóinak éneke egy célra egyesült az aigle-i ünnepi harangok komor hangjaival. A lemenő nap s a teljes hold szelid feltetszése számtalan fájdalmas és édes képeket ujitott meg szivemben eltelt napjaimból. Ezen felséges templomban szent érzéssel telve el letérdeltem s így sóhajtottam: Szent Isten! A hanyatló nap utolsó sugaraiban Te tekintesz dicső méltósággal, a madarak érzésselteljes énekeiben Te szólsz a szeretet hangján; Téged imádlak ezekben, óh hatalomnak s szeretetnek Ura! Te-hozzád fohászok: engedd, hogy éltem minden körülményeiben gyermeki érzés vezérelje szivemet s férfiúi határozottság cselekedeteimet. Adj szabad látást, hogy a kötelességeim teljesítésére minden alkalmatosságot tisztán láthassak, munkás akaratot, hogy minden alkalmatosságot hazám szolgálatára s felebarátaim segítségére tudjak s akarjak felhasználni.

7-én. Aigle-ben mulattunk 11 óráig, nem akarván ezen a nagy napon reggel utazni. Templomban mentem, kedves anyámért egy buzgó könyörgést bocsájtottam enyhült szívvvel az egekre.

Aiglenek mintegy 7000 lakósa lehet. Itt ittam legelőbb cidret. Az egész környékben igen sok körte s kivált almafa vagyon a cidrecsinálásért. Annyit beszéltek nekem erről s annyira dicsérték, hogy célom volt egész csinálása módját megtanulni, de itten iván, fölhagytam szándékomról s amit hallottam róla is, el akarom felejteni, nehogy valaha eszembe jusson efféle torokfojtó italt készíteni.

Gauburig jobbra szép völgy. A föld itt is sovány. Igen szép, eleven kertek, nagyon jól nyirva. Gyertyánfából láttam nagyon erős egybefont s már megvastagodott eleven kertet. Sok apró ültetett fenyvesek. Az asszonyok s leányok közt szépek vagynak s többnyire egységes, jó növésűek. Öltözetük csinos, veres szoknya s előruha, magas főkötő, két lobogó szárnyal. A postakocsisok ész nélkül sebesen járnak. A lovak jók, vesések s nem rossz tüdejük van. Egy postillon két postát hozott nyargalva s azt állítja, hogy nyergesét már 9 esztendő óta járja.

Nonantnál a környék hegyesebb, mint eddig, de az út jó. Nem pavé ugyan, mert azt még Houblannál elhagytuk Párisból jöve. Egy tetőre felérve, igen szép rétes térség nyilik jobbra-balra. Eleven kertek, fák, mezei házak (des fermes) diszítik. Nonantból Dupinbe mentünk a kir. ménés megnézésére. Dupin igen szépen látszik mindenünnen. Egy különálló dombon fekszik a hozzátartozó legelőkkel körülvéve.

Dupin, Rosier, Nancy mellett és Pompadour Limoges-ban Franciaország legnevezetesebb ménesei. Ezt a dupin-it XIV. Lajos alapította s az állam sorsának viszontagságai folytán különböző változásokon ment keresztül. Napoleon alatt újraalapított, bukása után majdnem szerteúllva a király ismét felállítá. A fekvés remek jó. Egy egészséges levegőjű magaslaton, melyet szép kis szilfaerdő vesz körül, áll a csinos lakóház, két oldalt az istállók s mögöttük a többi melléképület. Nemcsak a közelfekvő legelők, hanem még sok szántó föld és telek is tartozik e birtokhoz és jövedelmét 80 ezer franknak mondják itt; ezt azonban egy kis tulzásnak vélem. Az istállók tágasak, jók, világosak és magasak. A lovak egy sorban állanak. Az állások kövezettek. A jászlak mögött farácsok vannak alkalmazva, hogy a széna pora külön hulljon le. A fedett lovarda nem nagy, s nem szép. Az igazgató, Mr. Bonvalle, nem vala otthon. Az intéző, Mr. Tilly, meglehetősen udvariatlanul fogadott s előbbször egy ügyetlen lovászt ada nekünk vezetőül, de nemsokára néhány udvarias szó részünkről nagyon szeretetre méltóvá és beszédessé tévé velünk szemben. - Diqué-t, az állatorvost nagyon ügyesnek mondják, de lótenyésztésről s a vér tisztaságáról ép oly kevés fogalma van, mint Tilly-nek, vagy egyáltalán mindazoknak, kikkel még eddig Franciaországban e tárgyról beszélék.

Kancák régen egyáltalán nem voltak itt, csak a mostani direktor ideje alatt hoztak ide egy néhányat. Számuk csekély s mivel azonfelül rosszak is, nem érdemlik meg, hogy ménesben meg is neveztesse nek, Egészen 10 kanca van, ezek között 4 angol; sem vér, sem testalkat. Két Limousine kanca nagyon kecses és tulfinom, de nem vér nélkül. Nagyon jó egy sárga kanca. Két Cottatine, egyik kolossalis sötét pej, nagyon rossz lapockákkal, nagyon hosszú, de mégis erőteljes, sok eredetiséget mutat, ép úgy, mint a másik, egy sokkal jobb testalkatú sárga kanca. A Cottatine-ban és Bessain-ben tenyésztett lovak egy különös és meglehetősen tiszta hámos lófaj. Erőteljes, masszív testalkatuk s emellett mégis meglehetősen szép formák, nagyon jó carossier-ékká teszi őket. Nem olyan óriások, nagyok és erősek, sem olyan husosok és durvák, mint ama nagyon jó igás lovak a Picardie-ből.

E kancák október végén, néha csak novemberben mennek istállóba s egész télen elég nagy, deszkával elválasztott helyen maradnak szalmán, meg nem kötve. Alig mozognak, szénát és szalmát kapnak enni. Május kezdetével ismét legelőre mennek és őszig éjjel-nappal kint maradnak minden akol, vagy fedél nélkül. - A hágatást áprilisban kezdik.

Az itt lévő csikók többnyire vett állatok. Ugyanis minden ősszel vásár tartatik itt, melyre a környékbeli s a ménesbeli apaállatoktól származó összes csikókat behozzák s a legjobbak a ménes részére megvétetnek. Egy ilyen (még szopó) csikót 6-800 frankért vásárolnak meg. Az itteni kancáktól is van egy néhány csikó, u. m. egy sárga, angol apától s anyától, nemes, de vézna s a nagy sötét pej cottatine kancától. Egészen 15 drb. csikó van. 3 és 2 éves méncsikó 12. Egy sötét pej, szintén a nagy sötét pej cottatine kancától és angol telivér apától, sokkal jobb, mint az anyja. Kitűnő lapockák. Egy szürke a török méntől, nagyon hosszú. *Tigrois*-tól és normann kancától egy meglehetősen jó szürke. Egy sárga *High Flyer*-tól s a vékony limousine sárga kancától, szintén sokkal jobb, mint az anyja. Olyan ménektől is láttam csikót, melyek angol apától és normann anyától származnak. Egyáltalán a vér tisztaságáról itt nagyon rossz fogalmaik vannak.

A ménék már nagyobbára állomásaikon vannak. Az ittenmaradottak közül különös kis istállóban egészen szabadon állanak: *High Flyer* sötét pej, kb. 16 markos, 20 éves mecklenburgi. Azt hiszem, a plessi ménesből, állítólag a *Norwich* fia, kinek atyja a híres *High Flyer* vala. Jó csontozat, tagbaszakadt és erős, a fej és nyak azonban nem egészen nemes anyára vallanak. Habár eredete semmiképen sincs bizonyítva, mégis a legnagyobb becsben tartják. Azt mondják, nagyon jó csikói vannak és magam is láttam egy néhányat. Ezek között *Tarquin*, *Séducteur* és *Dispos*. Elválasztott állásokban itt vannak még *Young Ratteler* és *Sanuthon*, két sötét pej angol mén, melyek közül előbbinek balszemén hályog van, utóbbi nagyon öreg. *Diayo* ha - amint mondják - valóban telivér, úgy megérdemli, hogy jó csontozatáért és tömör testalkatáért megbecsültessék. Feje, nyaka vastag, csontozata erőteljes, de még sem jó. *Massand* világos pej, arabs, keskeny. *Asslan* világosszürke, arabs, nagyon hosszú, lapos. Mindkettő jelentéktelen. Itt cseppet sem szeretik az arabs lovat és azt mondják, hogy Pompadourban sem értek el semmit velök. A török lovakat inkább becsülik és egy *Bassa* nevezetű, Napoleon háts lovai közül, nagyra tartanak. Ezekon kívül vannak még más normandiai ménék, részint a régi fajból, részint angol ménektől nyert újabb keverék. Egy néhány Boulon-i és Picardie-i nehéz igásló is van, nevezetesen egy *Arlequin* nevű tarka mén, óriás nagy és erős. A fiatalabb ménék közül több limousin. Ezek kecsesek, de laposak és keskenyek, mind igen finomak, részint szép, sok vért eláruló formákkal.

A ménék második évüktől fogva nem mennek többet legelőre, mert nagyon verekednek egymás között, vagy elkalandoznak és bekerített méneskert nincs. A csikók zabot kapnak és árpalisztet vízzel keverve. Az árpát egészen nagyon károsnak tartják itt, a darált árpát igen hizlalónak, de egészségtelennek s csak mint lisztet egészségesnek. A csikók különösen jó szénát kapnak.

La trappe-i és azótai koplalásunk után ma igaz farkasétvággal evénk az itteni elég jó fogadóban.

8-án. Gyalog Medari-ba menénk Mr. Neveuhöz, a híres méntulajdonoshoz. Azt mondják, nagyon sok jövedelme van méneséből. Két óra alatt megtevők a 2 lieu-t. Jelentéktelen, alacsony házba léptünk be. Mr. Neveu facipőben fogada. Bolondos vén bagoly. Látása mindjárt megoldotta a rejtélyt: hogyan tud a lónevelésen annyit nyerni. Eladásra szánt lovait rögtön megmutatá nekünk, de csikóit és kancáit egyáltalán nem vala hajlandó mutogatni. Végre Széchenyi által megdolgozva, kénytelen vala engedni! Neveu-nek kb. 12 kancája van csak, mind saját nevelés. Félvér angol kancák és a dupini *High Flyer* ivadécai. Most sincs saját ménje, hanem a kancákat Dupin-be küldi az állami ménekhez. Kancái télen-nyáron, akár vemhesek, akár nem, mindig szabadban vannak, tető nélkül. Szénát is kapnak, de inkább szalmát és zabot egyáltalán nem. A csikókat októberben választják el, miserabilis vályogistállóba helyezik télire, honnan ritkán bocsájtatnak ki. Eledelük a szalmán kívül széna - de kevesebb, mint amennyit megennének és kb. jó három marék zab naponta. A két és három éves kancacsikók nem kapnak többé zabot. A három éves méncsikók istállóban maradnak, szűk, sötét, kis helyen, kötözetlenül, összel belovagolják, de nagyon kimélik őket. Csak a jó csikókat hagyják meg méneknek, a gyengébbeket már első évben metszik.

A legelők itt is, mint Dupinben, dombosak és erdősek, ott fekete homok, itt agyagos talaj; ez szárazabb, mint amaz. Dupinben néha egyáltalán nincs víz. Itt az állóvizet nem tartják károsnak. A Neveu csikói egy pocsolyából isznak, habár a folyóvíz nincs is messze az istállótól. A szarvasmarhát itt trágyalé pocsolyákból is hagyják inni és azt állítják, hogy ez hizásukat nagyon előmozdítja.

Neveu évente 5-10 lovat ad el és többeket 4-9 ezer frankért. Eladó lovak most: *Tita* 3 éves sárga kanca, majdnem 16 markos. *Tita* angol telivér apa és angol félvér anya ivadéka. Már itt, Dupin-ben 1000 frankos díjat nyert múlt évben. Ez évben Párisban a nagy 6000 frankos díjért fog futni. Jó kötésű, rövid, a nyak jól kinőve, tekintete barátságos, háta elég egyenes, lábai erősek, jó állásuak, de félő, hogy két lábára chardont (?) kap. Egy négy éves és 2 három éves pej mén, mindhárom *High Flyer*-től. Jó alakuak s általában nem rosszak. Neveu mindenikért több mint 5000 frankot remél kapni. E lovak egész télen át nem jöttek ki istállójukból. Egy sötét pejt is láték a nehéz Carossier fajból s még 7 más között egy nagyon jó sötét pej kancát, mely eladó. Egy éves csikója 7 drb. 2 éves csikója 6 drb. van, néhány közülök sokat ígérő. Neveu ménesét még atyjától öröklé s most már 40 éve az övé. Három éve futtatja lovait s még eddig mindig nyertes vala.

A normandiai lovakról általában megjegyzém, hogy az öregebb faj csontos, erős és jelentékeny nagysággal sok alapot párosít, de többnyire nehézkes, igen hosszú és a nyaktól és fejtől kezdve igen húsos. Vastag sörényük és szőrös bokáik éjszaki, származásukra vallanak, de járásuk és alakjuk sokkal jobb és nemesebb, mint a cseh vagy más német lovaké. Jobb postalovat nem is lehetne kívánni. A legnehezebb kocsiban két postaállomásig galopban mennek egyforma kedvvel, anélkül, hogy nagyon izzadnának, vagy prüszkölnének.

Ezen öregebb fajon kívül, - melyet országos fajnak lehetne nevezni - a többi jobb-rosszabb vérrel kevert, mint az előbbieket, következőképpen jobb, vagy rosszabb náluk. Már több mint 100 éve, hogy idegen mének vitettek Normandiába, leginkább angolok, de spanyolok és keletiek is. Számptalan ily fajta rossz és nemtelen mén a koresoknak itt egy végtelen variációját teremté meg, melyek egymáshoz csak abban hasonlítanak, hogy rosszak. A nagy Carossier-k, kerek, de nem eléggé kötött, erőteljes keresztcsontozattal, meglehetősen emelt lábmozgással a régi spanyol vér egy keverékéből származnak.

A normandiai ló - mint ahogy magamban mindig képzelém - nagy, erős, gyors, előrekapó trappal, minden részében massiv, régi, kevésbé nemesített angol vér leszármazottja. Az újabb

ivadék részben angol telivér, háromnegyedvér, vagy félvér, részben egész közönséges angol ménnek productuma. Ezek kevés kivétellel a legrosszabbak, természetes következményei a franciák lovokról táplált helytelen izlésének és felfogásának, mely Vernet festményeiben nyer teljesen kifejezést. Ficánkoló, vékonylábú, elkényszeredett telivér ménnek kitűnőnek látszó alakkal használtattak és használtatnak még most is. Ezek nagyon sok rossz leszármazottját látván, sokan épen a másik tuzásba esnek és nemes kancáikat félvér, vagy egész közönséges angol parasztménekkal hágtatják. Azon kevés - e vidék nagyszámú loállományához viszonyítva kevés - csikó, mely jó telivér méntől származik, igazán jó használati lovakká fejlődik.

A legnagyobb ok, amiért a lótenyésztés itt soha sem fogja a tökéletesség magas fokát elérni az, hogy tiszta fajapáknak és közönséges anyaállatoknak ivadékait használják törzsménekek. Neveu ezt soha sem teszi s azt hiszem, Franciaország legjobb lovait birja.

1½ óra alatt Dupinbe menénk vissza és mindjárt tovább utazánk Nonant fele. Cary-nál kocsink eltörött és 1½ lieu-t kénytelenek valánk gyalog menni Limoutier-ig. Itt épen vásár vala, mely nagyon népes és nevezetes, mint mondják s nem is kapánk csak nagyon rossz kvártélyt.

9-én. Limoutier igen mélyen fekszik egy völgyben, majdnem mint Zilah és mégis! mennyivel szebb és barátságosabb. Útunk Livaro-n és Lisieux-n vezet keresztül, meglehetősen dombos vidéken. Pontévêque-nél már lapályosabb. A város nem csunya, de a házfalak itt sincsenek meszelve és sok ház fából épült. Honfleur-nél nagyon szépen tárult szemeink elé a tenger. Szép, tágas fason keresztül a városba. A kikötő melletti fogadóba szállánk meg. A kikötő nem nagy és kevés hajó van benne. Hideg idő és szél.

10-én. 12-kor a *Triton* nevű gőzhajó fedélzetére szállottunk. Kocsinkat már előbb egy más hajóval előreküldtük. Az út Hâvre-ig nem tartott többet, mint $\frac{5}{4}$ órát. Személyenként 2 frankot fizettünk. Hâvre-de-Grâce messziről nagyon szép látványt nyújt. A kikötő meglehetősen nagy és szép. A városban csinos utcák és jó házak vannak.

11-én. 7-kor elutazánk. Nagyon csinos nyaralóházak s kis erdők balra, jobbra a Szajna. Harfleur-nél a méltóságteljes folyamban tükrözött a reggeli nap s az aranycsillogású víz s az előtörő élet, a tavaszillattal telt mezők és fák e parton kellemes képet alkotának. A Szajnáat jobbkézt hagyva, balra egy szép kis völgyön felfelé kocsizánk. Jobbra szép kastélyt látánk egy fenyőekkel beültetett domboldalon, Ebouville-nél a postalovakat kint a szabad mezőn váltják. Egy tetőre érve szép kies völgy nyílik meg az ember szeme előtt. A sok falusi lak és tanya e vidéket barátságossá teszik.

Fécamp-on, Cany-n, St. Valérie-n és Bourg d'Un-ön keresztül Dièppe-be érkezünk. E város a magaslatról nagyon jól néz ki, de a kopott, barna, meszeletlen házak komor kinézést kölcsönöznek neki. A kikötő jelentéktelen. Kitűnően evénk nagyon jó tengeri halat és osztrigát.

12-én. 6-kor reggel indulás. Toqueville-en keresztül Eu-be. Több szalmafedeles nyomoruságos viskókkal telt kis falun menénk keresztül. Sok repcétáblát láték. Ezt (a repcét) Szt. János napkor vetik, mint palántot átültetik és ismét Szt. Jánoskor vágják le. Sok legelő van a tengerparton. Ez egész vidéken borsó után háromszori szántásra búzát vetnek és ezután zabot. Hâvre-től kezdve kevés gyümölcsfa van a mezőkön. A hóharmat itt is meglehetősen elfonnyasztá a vetéseket. A talaj fehér, homokos agyag, a gipsz egész darabokban is előfordul s mint trágya használtatik.

Eu meglehetősen nagy, de piszkos város, keskeny utcák, nagy, többnyire faházak, cseréppel fedve. A postalovak szántottak s így soká kelle várunk. Addig az ősrégi, nagyon szép templomot néztem meg. A következő postaállomásig, Valine-ig, ismét több kis falu, tapaszos, szalmafedeles házakkal.

Sok a lentermesztés itt mindenütt Limoutiertől kezdve. Most a füre van kiterítve a len. Áztatodik-e? Nagyon sok a szélmalom, részben egészen, részben csak a tetőről a szél után forgatható.

Håvre-től kezdve a postalovak rosszabbak. Abbeville erődítés. Nomion és Bernay-nél búzakazlak kinn a mezőn. Egész Normandiában durva szőrzetű juhokat láték s nagyon jól betanított juhászkutyákat.

Kinn a mezőn sok búzakazlak. Nampont, Montreuil sur Mer. Még két postával előre az Europe Hoteltől egy lovas ember az adreset adván előre, ebédet készítettett. Azt hittem, hogy valami szegletkorcsma lehet. Igen kellemetesen csalódtam meg, egy igen jó helyet s derék ebédet találván, 7-kor este tovább mentünk. Cormont, Samer. Itt ismét egy garçon állott készen s a Hotel du Nord-ban szállást csinálni ment előre. 11 órakor érkezünk Boulogne sur Mer-be.

13-án. Boulogne nem rút város. Kikötőhelye nem nagy, inkább csak utazók stációja, kereskedő hely lévén. Nagyon sok anglusok, több lakik itt 6000-nél. Igen annyit beszélnek anglusul, mint franciául. Anglia nagyon jól látszik.

Pavée. Hegy, völgy. Nagyon jó, erős s hatalmas postalovak. Kedvetlen vidék. Calaisba való megérkezésünk után a kikötőhelyre mentünk Széchenyivel sétálni. Én ki tudja merre nézve s hova gondolva, megbotlám s elesék. A szégyennél nagyobb volt, hogy a lábamon a régi sebhelyet ütvén meg, egy jócska sebet kapék ismét. Tudván, hogy ez mily bajosan gyógyul s már milyen következéseit tapasztaltam, nem kevésé szomorított meg s egy darabig ügyetlenségem s szerencsétlenségemért elkeseredve békételenkedtem, de résszerint az okosság, másfelől az, hogy már estére látszott a sebnek nem nyugtalanító volta, megcsendesített.

14-én. Délután 2 órakor indultunk a Sovereigne gőzhajón. Coloredo s vele Mühlbauer ma reggel érkezett, mint kurir. Együtt mentünk a hajóra. Igen jó szél, csendes tenger. 3 óra alatt érkezünk Doverbe. Angliának tekintetét szépnek nem nevezhetem. A sötét ködök közt a kréta-kősziklás partok s a barnafüstös Dover-Castle komor képet formálnak. A Ship Inn-be szállottunk s háltunk.

15-én. Reggel 9-kor el s este 6-kor Londonban. Ut, emberek, levegő, fák, fű annyira különböznek minden másoktól, hogy semmi hasonlatosságnak is helye nincsen, minden egyedülvaló a maga nemében. A csinosság, a takarékoság s jóizlés hozzáhasonlíthatatlan.

A Morins Hotelbe szállottunk, Duke Street Manchester. Square. Mely kibeszélhetetlen örömmre volt, hogy itten jó anyámtól egy levelet találtam. Ez az első, melyet Bécsből való eljövetelem óta vettem.

16-án. Saländerrel azon lovak nézésére voltam, melyeket a muszka császár számára visznek. Ménlovak s kancák. Nem sokat érnek. Egy ménló, Seventy, közülök nem rossz.

A királyi istállókban a Hannoverai hermelin s a Dánus fekete hámos lovakat láttam. Derekek a maguk nemében.

A St. James s Hyde Parkban a szekerek s a paripák száma végtelen. Öt minuta alatt lehet annyi szép s izléssel egybeállított equipage-t látni, mint Bécsben egy esztendő alatt. Igazán jó ló, kivált paripa, a rettentő számhoz képest valójában nem sok van.

17-én. Coloredonál s Weatherleynél voltam Mühlbauer s Géritssel jártuk a várost, többi között a Westminster Bridge-től csolnakon le a nagyon szép Iron Bridge-hez. A parlament sáláját (House of Lords) s a Westminster Halle-t néztük. A Westminster templomban, ezen nemzeti dicső háládatosság szent helyén oly sok nagy emberek tisztelt porai közt elfogódva s mégis felemelkedett lelkesedésben éreztem magamat. Igen rövid volt az idő, hogysen mindent jól láttam volna.

18-án. Majd az egész napot itthon töltöttem olvasással, munkával. Mr. Weatherley egy ajánló levelet adott Mr. Wilson studgroomjához, Bildestonba, ahová fogok Newmarketből menni.

19-én. Széchenyi itt marad, résszerént dolgai, résszerént maga jómulatása tartóztatván itt. Ő nagyon ismeretes itt s a legelső házaknál igen jól fogadtatik. Én csak egyedül megyek, legelőször, hogy csak épen magamra, minden cseléd s ismerős nélkül fogok lenni. Egészen idegen helyt, a szokásokat kevéssé, a nyelvet majd éppen nem tudván, nem a legkönnyebb utazni. Bécsből elindulva azt hittem, hogy tudok egy keveset angolul. Az országba belépve látám hatalmas csalódásomat. A századik szót alig értettem s ha én szólottam, engem sem értett senki is. Most már inkább kezdem felvenni, de még mind igen nehezen megyen.

Ugy volt, hogy Gerits is jövéen, Newmarketbe együtt megyünk. A stage coach-on ő tegnap Bestellált két ülést s az indulás óráját 7-re mondotta. Igen kevéssel mentem későbbben a Charing Crossra, a deligence már elment volt. Ostoba késedelmemért mérgeződve a fiackeremmel utána indultam s Epping-ben utólértem, de a lassuságomért az ut ahelyett, hogy 12 shillingbe került volna különben, 3 font 4 shillinget kellett fizetnem. Ezt a leckepeznt jó szívvvel adám, csakhogy használna.

Harlow-n s Hockerilen keresztül a szép Saffwaldeni parkja mellett Lord Brybrook-nak, mentünk Bourn Bridge-nek, ahol a lovak utoljára változtak s fél 3-ra Newmarketben voltam. Kinn a leghátulsó ülésben jöttem *out side*. White Heart Inn-hez szállottam.

Mr. Henry Edwards training groomhoz a Lomley-tól való levelet elvittem. Magam gr. Széchenyi testvérének adtam ki s a lehetőségig uri positurába tettem. Igen jól fogadott, a lovait megmutatta, az apjához vezetett, ott az *Antar* pej ménlova láttam. Igen szép, de keskeny, hosszú lábu s rokkant.

A Rutlands Arm-nél ebédelttem este 7-kor.

20-án. Edwards s Mr. Walkerrel kilovagoltam a training groundra. Az Edwards *Capulet* by Thunder bolt out of Metiora világos pej 4 eszt. ménlova (azt hiszem nem az övé) s a Mr. Walkeré (4 eszt. szürke by Gohanna, dame by Selim) próbára futottak együtt 1¼ mile-t. A Capulet szépen fut, elhagyta a másikat. Edwardsnál még van egy 2 eszt. pej, nagyon vékony kanca, egy metszett s egy kanca, mind a kettő pej.

Edwardsnál van *Lucindra*, 5 eszt. pej. Természetében s kivált a hátulja járásában nagyon hasonlít a *Damahoz*. Több ízben nyert Cervantestől 2 eszt. barna pej kanca, *Haphazard* dame by Buzard, nagyon fain. Capulettért kérnek 150 str.

- 6 eszt. világos pej metszett Haphazard by Remembrance. Jó, erős ló.

- Metszett ló 3 eszt. barna pej, *Pericles* dame by Eagle out of Volumnire.

A trainirozás után, vagy még kinn az istállóban mindjárt adnak egy kevés vizet. Az izzadságot hárman is dörgölik s fakéssel vakarják le, örökké sziszegve fütyölnek a takarítás közben.

Délután egy hackney horse-on (6 shill. egy délutánra) kilovagoltam a training placera. Valami 100 bepókált lovat látván járni s futni, igen megoszlott a figyelmem úgy, hogy valójában egyről sem ítélnem. 5 órakor Mr. Robsonhoz (tr. groom Edwards eszközölte ki az engedelmet); épen Lord John Fitzroy, a Duke of Grafton testvére volt nála. Mily jól esett, hogy szólhattam valakivel franciául. Minden istállójába elhordozott 44 ló áll nála. Ismét igen sok, hogy sem nem jól ítélnem volna. Ezeket jegyeztem meg.

Titian of Grafton 400 str. pej 4 eszt. by Rubens-Pope John. Kissé vékony.

Carbonaro. Mr. Wilson 600 str. sárga by Woful aut of Charcool. nem nagy, de hatalmas; erős. 4 eszt.

Reginald of Grafton, pej, by Haphazard out of Prudence 3 eszt.

Többeket is jegyeztem meg, de újra akarom látni s akkor írom ide a neveiket.

Mr. Robsonnál áll a *Woful* by Wadi out of Penelope 14 eszt. pej. Erős, vesés, jó forrásu. Nyaka vastag, szalonnás, marja rossz. Szabadon áll egy istállóban, nincs takarítva. Szörnyü kövér.

A *Phantomot* láttam. Ritka erejü s testü ló. A nemesség s zömök növés jól van egyeztetve. Feje eredeti, nyaka szép hajlásu s éles. Jó lapockái, rövid dereka, tiszta s erős csontjai. Nagy kár, hogy vak. Annyira elfogta a hályog a szemeit, hogy nem lehet megkülönböztetni, vajjon külső vagy belső baj volt-e eredeti képen. Már öt esztendeje van úgy, azóta igen sok s mind jószemü csikói voltak. A Fillikins nevü kanca most is itt van nála. Ez is mind a két szemével vak s ettől lett a *Spectre*, hires ménlő s ámbár anyja, apja vak, neki igen jó szemei vagynak. Az én ítéletem szerint ez mégis megbocsájthatatlan hiba s gondatlanság. Phantom 12 guinéért hág.

Titian eladódott West-Indiába 400 gs-ért.

Abjer. Trifle-Briseis, barna pej, 5 eszt. Csak egy ló verte meg s most az sem él. Nem nagyon szép, de jó ló. Feje nem husos, nyaka nem vastag. Marja nem a legjobb, lapockái kevésbé nehezek, dereka rövid, forrása jó, fara s keresztje nem tehénegyenességü, de szép.

21-én. Mr. Edwardssal kilovagoltam, a lovai trainirozására. Most d. u. csak lépést jártak.

22-én. Jókora reggel 5 órakor a trainerozás nézésére sietve vágatok ki s a legelső ember, akit látok, Széchenyi a Rutlands Armenél, aki éppen érkezék Sahländerrel. Váratlan találkozásunk nagyon örvendeztette. Tehát az egyedülvalóságom nem sokáig tart. De nem vagyok magammal békétlen. A nyelvet szinte éppen nem értve s nagyon keveset beszélve jövék minden ismeretség nélkül ide, csak egy levéllel Edwardshoz Lomleytől s mégis elég emberrel s lóval ismerkedtem ezen rövid idő alatt meg. Hogy módot tudtam kapni a trainirozáshoz való lovak istállóiba menni, nem kicsiny dolog, mert ez a szerencséje még igen kevés idegennek volt. Az anglusok, sőt a birtokosok előtt is olykor be van zárva. Knobelsdorf, mint lehetlenséget, úgy emlité az ezen sanctuariumba való bemenetelt.

A versfutás 1 órakor kezdődött. Már jóval előbb a sok szekerek, lovasok, gyalogosok kigyűltek. A legszebb szekereket (Poste Chaise, Landolet, Gig, Caricle, Tilbury etc.) valóságos csinosággal s izléssel egybeigazitva, amiről el lehet az *ugyant* mondani és sok jó lovakat lehetett látni. De olyan macskák, rossz dögök is jelentek meg, hogy akármely mokány szitásnak, vagy kolozsvári mészárosnak sincs különb. A futólovak egész takaróval vivődtek ki is kinn arra rendelt kicsiny istállóban nyergeltettek s készítettek fel. Én, Széchenyi s Tattersall többnyire együtt jártam s az utolsónak segítsége által az említett istálókba is bementünk.

Nem lehet szebb tekintet, mint ezen lovak az elindulás előtt. A legelevenebb, jobb egészség tetszik ki minden inaikból, nem felhevített inger, amint sokan mondják, hanem a legjobb életmódja s mozgásbeli gyakorlás által az erőnek s az életnek a legfeltünőbb polcra emelt állapota. Hamis vád az, hogy hevítő italok s szerek által hoznák a lovakat természet felett való feszülésbe. Ez effective nem igaz. Nem gondolom, hogy valamit használhatna, de ha igen, ugyis csak abban az esetben, ha a lovakat csak egyszer akarnák futtatni s kevés esztendeig használni, mert a természet ellen való feszülés idő előtt való eltompulást s gyengülést hozna maga után, de itt ellenben ugyanaz a ló egy esztendőben többször és sok esztendőig egymás után fut s lehetetlen vénebb s egészségesebb lovakat látni, mint itt, a versfutókból lett csödörök közt.

A futások d. u. 4-ig tartottak. Gyönyörűséggel eltelve, de egészen elkábulva térék haza. A nap hátravaló részét lónézéssel töltöttük. Idejövetelemmel kinyilatkoztatván, sőt nagyítván lóvásárló szándékomat, az mindjárt köztudomásra jött. Most már Széchenyi is ugyanolyformán

beszélvén, itt minden ember ismer. Sokan igyekeznek megcsipni. Tattersall, a kis sánta ördög (jó, erős, nagy testhez egybezsugorodott lábai nem vastagabbak s hosszabbak a karomnál, mégis jár-fut s jól lovagol) aligha már üstökünkbe nem akadt. Megvállik, hogy menekszünk. Hogy épen ne csalattassunk meg, arról szó sincs. Csakhogy inkább a csalódás azon nemébe essünk, hogy igen drágán fizessünk, mintsem, hogy rosszat kapjunk.

27.-én. A versfutások tegnapig tartanak. Ezek a lónézések, vizsgálasok s tudakolozások annyira elfoglaltak, hogy nem érkeztem ide semmit is jegyezni. Az új s még nem egészen ismeretes tárgyak oly különböző csoportjai halmozódtak fejembe, hogy azokat, míg forrásuk nem csillapodik, rendbe nem hozhatom.

Itt a főcéljaim most: a lóvásárlás, versfutás körül való dolgok megtudása, a lótenyésztés s a nem versfutó lovak tartása, módja. Ezen különböző tárgyakban egyszerre nem munkálkodhatom, azért az elsőre, mint most legszükségesebbre függesztem egész figyelmemet. A többit most csak melleleg s majd később igyekeztvén megtudni s vizsgálni. A lóvásárlásra most legelkerülhetlenebb, hogy mentől több lovai ismerjünk. Ez volt ezen a héten Széchenyivel együtt legfőbb foglalatosságunk. Már nagyon sokat ismerünk. Célunkra való nem sok van. A legjobbak vagy nem eladók, vagy képtelen drágák. Csontkinövések soknál vagynak. Hogy ebből az anglusok semmit sem csinálnának, nem lehet mondani. Igaz, hogy ha sántaságot nem okoz, versfutó lovaknál nem ügyelnek rá, de, jó szívvel tovább adnak rajta s az árban ez nagy különbséget tesz.

Marchand-nél (lófestő) voltunk vagy kétszer. A Rubens, Bourbon, Selim, Canon-Ball képei nagyon igazak, elevenek. Jobb mestert ezen tárgyban ennél nem láttam.

Tattersall azt mondja, hogy az anglus legjobb vérű agarokban a dash of blood-nak kell lennie komondortól, valamint, hogy az anglus thoroughbred ló is arabs s északi eredetű vér elegyítésétől jön eredetiképen. Ha igaz ez, mi lesz minden szépen kigyalult lótenyésztésbeli principiumainkból?

Mr. Ramsbottom-nak a *Shreckhorn*-jét néztük s szinte nekünk valónak találtuk. Barna pej, 6 eszt. Skiddan-Margaretta. Több izben nyert. Hibája nincs, formája szép, járása kevésbé feszes, forrása nem elég jó, lábai elől kissé kifelé állnak. 300 str-t kért érte. Úgy tartom, nagyon eladó, mert tegnap felkeresett s már leengedte 200-ra.

Tegnapelőtt a Mr. Boys istállójában a *Flame*-t (by Scud out of Historia) alkudtuk. Világos pej, 5 eszt. kanca, hosszacska s kis hólyagja is van, de nagyon szép s nemes 100 str-re tartották; végtére megigértük. Sorshúzás által az enyém lett, de nem sokáig, mert Tattersall nem jól értette volt, hogy a ló birtokosa mennyire határozta volt az árát s az nem adja 150 str. alatt.

Széchenyi tegnap reggel visszament Londonba. Sahlendert még itt hagyta volt a tegnapi versfutásokért s csak az éjjel ment utána. Sahlenderrel sok baja van Széchenyinek, de Sahlendernek is sok ám Széchenyivel. Széchenyinek van inkább igaza. Sahlender tele előítéletekkel s állításiban makacs. Az öltözetért is nem kevésbé mustrálja Széchenyi, de hiába, mert soha anglus csinosságú training vagy studgroomot belőle nem csinál.

28-án. Tegnap vettem szegény Lamberttől egy levelet; tett ajánlásomat azt hiszem, szeméremből igyekszik elhárítani. Ő szerencsétlen s nagyon rossz körülményekben vagon. Mely boldog érzés lesz, ha ezen becsületes emberen s jó barátomon segíthetek. Ma válaszoltam neki s újra sürgetve kértem, hogy mint nyelvmesterem jöjjön Zsibóra.

Ma vasárnap lévén, templomba mentem. Ennek együgyű s cifraság nélküli volta, az istentisztelet módja, predicatio s főként az éneklés mennyire juttatták honomat eszembe. Lehet, hogy az utolsó azon az úton érzékenyített el, mint a vén asszonyt a kántor éneke, akárhogy, de annyira meghatott, hogy alig tudtam könyeimet tartóztatni.

Egy itt szokatlan szép s tiszta nap után a legszebb este volt. Az ifjú elevenséggel viritó mezők, kertek, fák s virágok felett hangosan éneklé a pacsirta estéli nótáját s egy lanyha szellő édes lehelletében nyugodt a nagy Isten szerető jósága a föld új életre vidult körein.

Csendes fénybe hanyatló Nap! Te bocsájtod mai végsugáridat kedves jó anyámra is. Óh, világolj holnap kellemetes napot áldott lételére!

29-én. Igen szép nap volt. Délelőtt, délután a trainirozáshoz lovagoltam ki. Mint a mult héten, most is 10 shillingért birom napjára a fogadott lovat. A Boys-Prince istállóiban jártam. D. u. a lófestő Marchalnál. Most igen elfoglalták a lovak, hogysen oeconomiai vizsgálódásokra érkezném.

Itt nagyon sok legelő, főként juhaknak való van. Klee, lucerna, trifolium sok vetődik. Minden eke talyiga nélkül van, vaskormánnyal. A zöld szénát inkább szeretik, mint a feketét.

30-án. A trainirozás nézésében s istállókba való járásban telt el ismét az egész nap. Mentől tovább mind nehezebbnek s bizonytalanabbnak látom a lóvásárlást. A jó lovak vagy teljességgel nem, vagy csak kimondhatatlan áron eladók. Drágábbak, mint amennyit nálunk érhetnek. Hogy itt ilyen az áruk, nagyon természetes, mert nagy summákra vagynak már feljegyezve (engangierozva) vagy nagy summákat nyertek, nyernek s nyerhetnek. A hibák, főként fajra menő hibák igen nagy számmal vagynak, az Überbein-ok a legközönségesebbek.

Még itt egészen kedvem szerint valót az eladók között egyet sem láttam. Valamennyire nekünk valók a *Banker*, de igen kicsiny; *Barmecide* nagyon jegyes s nem elég erős; *Shreckhorn* feszes járású. Az *Abjer* a legjobb. A nem eladók közt nagyon jók: *Hampden*, *Plumper*, *Godolphin*, *Guerilla*, *Moyses*. A jó kancák úgyszólván egy sem eladó. Épen az *Ami*, *Flame* (fekete by Kosack) valamire valók az eladók közül.

A trainirozásra nézve ezeket jegyeztem meg. Némelyek napjában kétszer viszik ki a lovakat, délelőtt s délután, egyszer csak egy órát s többnyire lépést, más versen tovább s nagyobb mozgást. Ma kinn voltam Edwardssal. 8¼-kor mentünk ki. 9¼-ig kétszer mentek vágatást egy-egy mértföldet, a többi idő közt lépést jártak. A herélt lovak, minthogy tegnapelőtt physicet kaptak, mind csak lépést mentek. 9½-kor, ismét egy mértföldet vágatást, azután lépést s 10¼-kor haza s mindjárt takarítottak. Ezek most nincsenek a siető trainben.

Robsontól s Bottlertől sok lovak voltak izzasztásban. Az izzasztáskor a lovak duplisan takarítanak be. Közönségesen csak azzal a gypjú test- s melltakaróval mennek ki, mellyel az istállóban állanak, csakhogy a fejeikre is reá van húzva a takaró. A legtöbb 10 napban kétszer, a gyengébb s hitványabb lovak egy s két hétben egyszer izzasztódhatnak. Az izzasztásban 3-6 mértföldet vágatnak egyhuzamban. Ez megtörténvén, mindjárt fakéssel s szalmával megdörögletnek. Ujra megnyergelik s egy mértföldet sebes vágatást. Némelyek a kinn levő istállókba viszik lovaikat, mások haza.

A lovak nagyjában ötször takarítatnak s úgyannyiszor abrak adódik. A zabot egészen adják, - daráltat csak csikók kapnak. Roncsolt zabot még nem láttam. A zab többnyire szárazon adódik. A mértéke a ló erejétől, egészségétől etc. függ. Sokan felette sokat adnak, mert egészen megyen el a lovaktól. Ezt a hibát itt is sokan általlátják. Babot sokat nem adnak; legfeljebb amennyit félmarokba fölvehetni.

Robsont tegnap d. u. 4-kor láttam kimenni. Kétszer a szegletistállóktól fel a kis erdőig (gyalog 13 minutát tart nem nagyon sebesen menve) vágatva, de közben lépést. A második vágatás után lépést le, alatt egy kis fertálylépést, azután itatni. 4 minutát a víznél, vágatva az erdőig fel különbözőleg, egy része 1, mások 1½-2 minuta alatt. Lépést le s egy lépést ujra vágatást ugyanazon távolságot, többnyire 1½ minuta alatt. De csak egy része vágatott; a többi lépést ment egy 20 min. mulva haza.

Május 1-én. Egy néhány nap óta igen szép idők járnak, de a mai napnál s főként reggelnél Görögországban sem lehetne szebb s tisztább. A gyakorló helyre reggel 6-kor gyalog mentem ki a felséges levegő, a tiszta ég, a szép, eleven zöldség a reggeli harmatban megújulva kellemetessé s a sok betakart lovak árnyék módjára való elsuhanása gyönyörűvé tette ezt a tekintetet. Későbbre a másik félre lovagoltam a trainirozás nézésére, d. u. pedig Edwardssal a rutlandi herceg chévley-i parkjába. A pázsit hozzá hasonlithatatlan zöldessége még eleve-nebbnek látszott a rajtalegelő sok száz fehér dám vadak, néhány veres s tarkatehenek látásával. Régi óriási tölgyek most kezdtek zöldülni s félkopárságuk a többi, már életükbe viritó zöld és virágos fák közt igen jól jött ki. A park közepében van az épület; - nagy, szép. Semmi mesterség, ut, ösvények itt nincsenek; csupa ép és egészséges természet. Csendes nyugalom s bátorság uralkodván itt, a legszebb énekesektől a károgó varjakig a tollas seregeknek minden nemei bőségben vagynak. A nyulak, foglyok, fácánok minden lépten s félelem nélkül. Az istállók nagyok, magasak s világosak, de itt is, mint mindenütt, ahol még láttam Angliában, a lovak csak egy sorral s csak egyfelől ablakok, tehát több vagy kevesebb mértékben csakugyan rekedt levegő. Az istálló földje itt is téglával élire rakva. A Rutland-Stud training-groomja az Edwards testvére.

2-án. Stage Coach-on a kocsis mellett Bury-ban, onnan Bilestonba. Mr. Wilson nem volt otthon. A stud-groomja, Bromley, a Weatherley levelére igen jól fogadott s mindent megmutatott. Wilson a ménését csupa eladás s nem a versfutás céljából tartja, azért az ifju lovai nem is trainiroztatnak. Anyakancája 22 van, mind thoroughbred. Ezek közt igen jók is vagynak. Hibás igen kevés. Csontkinövést a kancákban nem vettem észre, de a csikóknak nem egészen tiszták a csontjaik. Esztendőnként 16-18 csikója szokott lenni. A hágatás itt is úgy megy, mint eddig láttam Angliában.

A kancák nyári legelője egy szép völgyecske, melyen egy patak foly végig. Igen nagyon emlékeztet Solymosra, ott képzeltem magam lenni. A fű többrészt olyan, mint nálunk. A csikóskertekben sok lóhere, nagyon bő legelő. A kancák nem együtt legelnek, hanem az egész hely több apróbb táblákra lévén nem igen széles sem mély árkokra osztva. Mintegy félolyan nagyságu egy ilyen osztály, mint Zsibón egy, a kisebb csikóskertek közül. 2-3-4 kanca van egy ilyen táblában s a mellette valóban meg mások. Csodálkozásomat jelentvén ki Bromleynek aziránt, hogy így külön megmaradnak s egymáshoz nem futnak. Ő azt állítja, hogy csak thorough-bred lovakat lehet így tartani s próbából tudja, hogy minden másféle lovak árkonkerten átalugranak a többihez, Bromley is igen jónak tartja, hogy a lovakkal szarvas marhák együtt legeljenek, főként a fű különböző nemei egyforma elevéséért. A légytől itt is szenvednek a lovak s a melegebb napokban július és augusztusban 11-től d. u. 5-ig az istállóban tartják a kancákat s éjjel kinn hagyják. Minden kanca kap éjjelre szénát s nappal is a kintlevő istállóban, mindig tele a saroglya, de nem igen nyulnak hozzá, hanem annál jobbizúen eszik a zabot, melyet csak a vénebbek s drágábbak kapnak nyárban egy-egy pecket egy napra. A többi s a meddők a fű mellett elég kövérek. Minden legelőszakaszban egy kis nagyon könnyen épült istálló vagyon, melynek nagy kapuja örökké nyitva, vagy ahol csak ajtó van, annak oldala kerek forgófából vagyon. Éjjelre a kancákat belső istállójukba viszik. Télben is ezen istállóban vagynak s napjában 4-5 órát kinn az udvaron. Egy része a kancáknak, a meddők, majd az egész télen kint voltak, de fűvön. A csikók októberben választódnak el s szénát, zabot, olykor daráltat, gyakran szecsckát, murkot mindig kapnak. Soha egy sem takarítódik egész a hátasításig serényét s farkát kivéve, de megkezesítődik s kötőfékhez szoktatódik. Az istállók ablakai ritkán vagynak betéve. Télben majd minden kanca egy peck zabot kap napjára s csikók is; mindazonáltal erejükhöz s természetükhöz mérséklődik az abrak mennyisége. Korpát zabbal vizesen jónak tartja Bromley. Különben a zab csak szárazon adódik. A babot nem állítja jónak lenni, dagadt lábakat s hólyagokat állítja, hogy okoz. A hágatásra az idegen kancák 6 hétig vagynak itt. A csikózás után 9 napra hágattatnak s 14-ed napra újra, ha

szükséges. Az idegen kancák együtt vagynak a Wilsonéval, de minekelőtte egybebecsaját-nának, kötőféken egymással megismerkedtetnek. Bromley a nagyon egyenes croupe-ot nem szereti s inkább akarja, hogy a derék egy kissé hajtott legyen. Egy kétesztendős különben igen jó csikó van hogy köldöksérvéssel itten. Természetes, hogy gyakran colikái vagynak s ezen phisic adással akarnak segíteni.

3-án. A lovak nézése után gíggel Bury-ig s onnan stage coachon vissza Newmarketbe.

4-5-én. Szokott foglalatoságomat, t. i. lovaknak kint s bent való nézését folytattam. Már több nyolc napjánál, hogy igen szép tiszta s meleg napok jártak s szinte már szárazság volt. Ma délután jó és sebes eső volt.

6-án. Reggel újra kint lévén, tegnap s ma ezen megjegyzéseket tettem a trainirozásra nézve. A hosszú kerületet (teszen 1800 lépést) a *Mistic Lass* és *Frick* 3 minuta alatt vágatták végig. *Huldibrand s Shreck Horn* 7 óra után jöttek ki. Keveset lépést, mindjárt egy rövid vágatást, azután egy darabig léptetvén, a leghosszabb kerületet (2000 lépés) futva. Lépést vissza ugyanazon úton 22 alatt s azzal haza. Az egész kintlétel csak 42 minutáig volt. Nello 8 lóval jött ki, 7 óra 25 min.-kor. 14½ min. lépést, ekkor 5 ló vágatott, a többi csak lépést. 9 min. mind lépést. A barna pej brother to Antilope a nagy kerületet vágatva a hegyre felérkezvén, nem igen szuszogott. 7 óra 49 min.-tól 9 óra 10 min.-ig lépést, ekkor itatni.

A second Spring Meeting ma kezdődött. Ez nem oly nevezetes, mint az első. Sem a futások s fogadások, sem a nézők száma nincs oly nagy, mint az elsőnél. Széchenyi éppen a futásokra érkezett, Wilsonnal, Weatherley, Ramsboltom s még másokkal együtt ebédeltünk igen unalmasan. Az anglus ebéd feszes s erőltetett, rendszabályait éppen nem szeretem. Az étel rossz, az ital egészségtelen.

7-én. Széchenyi megvette a Shreckhornt Ramsboltomtól 200 gs.-ért s holnaputánra az Euphratessel engagirozva lévén, ha nyerni fog 30 gs-el többet ad.

12-én. Szerdán és csütörtökön tartának a futások. Széchenyi a *Flame*-t megvette 100 gs.-en. Ezt a kancát a minapi futáskor megvettük volt ugyancsak 100 gs-en s reá sorsot húzván nekem jutott, de a birtokosa a vásárt megmászván, én anélkül maradtam s azóta a kanca meghatározott ára 150 gs. volt. Csütörtökön 100 gs-re engedték s Széchenyi megvette magának.

Tattersalnál több lovak licitáltattak. *Julia Mannering* 3 eszt. sárga, jó kis kancára lett volna kedvem, de az első lábán egy csontkinövést látván, nem szólottam hozzá. Széchenyi semmit sem látott s 21 gs.-en megvette. Későbbre vettem észre, hogy csak kicsiny hólyagja van.

A lóvásárban itt nem sok szerencsém van. Még egyet sem vettem. A jók vagy nem eladók, vagy felette drágák. Rosicrucian, Paintbrush, Rioter, Capulet et consortes nem nekem való, hibást pedig semmi esetre nem veszek. A Shreckhorn nagyon nekem való lett volna minden esetre, de Széchenyinek nagy kedve volt hozzá. Szándékom s reménységem eleitől fogva ezen tekintetben egy ménló s két kanca volt. Széchenyi pénzübeli környülállásaiért többet nem kölcsönözhet a Bécsben meghatározott 10.000 franknál. Ebből nem telvén, a kancák vételéről kénytelen vagyok lemondani. Bár ménlovat vihessek jót.

Newmarketből Széchenyivel s Weatherleyvel együtt jöttünk Bileston felé a Wilson Newmarketben tett kényszerítő invitációjára. Lakása igen jóizlésű s comfortable épületjében semmi architectura, de annál több commoditás s csinosság vagyon. Közönségesen nem lehet semmi jobbizú dolgot képzelni, mint egy anglus mezei lakást egy szép park bársonypázsítja virító zöldsége közepében. A rút esőzés nem engedte, hogy a hely szépségét használjuk. Wilson nagyon szerette volna a Looryját, vagy a 2 eszt. Chilkonjét reánk nyomni, de kimenekvénk szerencsésen. A Medoráért Széchenyi adott volna 300 gs.-ért, de Wilson 500-ért

sem akarja adni. Weatherley minden hálót kiterjesztetté ellenünk s azt hiszem, hogy akármint veszelődünk is, csak bele fogunk akadni.

Pénteken este Londonban. Szombaton Széchenyi Eszterházyhoz bevezetett.

Tattersallnél néztük a hamptoncourti kancákat, melyek licitáltak. 5 jó vagyon közöttük.

Vasárnap az Eszterházy kápolnájában voltunk istentiszteleten. Tattersallnél ebédeltünk s nem az lévén a fődolog, hogy hol, hanem, hogy miként eszik az ember, igen jól ebédeltünk.

Hétfőn a licitációban Széchenyi a vevést Weatherley-re bizta s azért maga nem is ment oda. Én jelen voltam, de Weatherleytől magam távol tartván, nem is képzeltem, hogy a felette drágán fellicitált kancák közül ő valamit vegyen. A végén tudtam meg, hogy a South down-t 220 s a Rubens testvérét 300 gs.-en megvette.

Ma Széchenyivel a lóvásárra nézve nem annyira egybeszólalkodásom, mint egy kevésbé kedvetlen kimagyarázásom volt. Én ezen tárgyban a lehetőségig veszek részt s igyekszem vásárain; ő az enyémen épen nem. E miatt én bajosan, vagy talán épen nem kapok lovat. Rosszul esik, főként, ha a Széchenyi még Erdélyben s azóta is tett ajánlásait s ígéreteit meggondolom. De még inkább fájt Széchenyinek ebben hozzámvaló hidegségét látni. Nem szemrehányva, de nyilván szólottam neki. Ő sértődve s érdekelve felindult, - én pedig hideg vérrel maradtam. Igazom, - úgy hiszem - minden esetre nekem volt, de most látom, hogy mely gyermeki éretlenség volt az ő barátsági fainabb érzéseire (delicatesse) számlálnom s arra praetensioikat formálnom. Ő a világon a legjobb ember, de passiói hatalmasabbak s benne a gazdag ember s nagyszületésű mágnás inkább foglalatoskodtatták őtet magamagával, hogy sem oly szerencsés lehetett volna érezhetni, mely boldogság barátunkért egész lélekkel munkálódni.

Wilson 11-én licitációt tartott a kancái s csikóira. Sokat s drágán adott el. A Medoraért 700 gs-t kér. A Loory, melyet - azt hiszem - 80 gs.-en meg lehetett volna venni, most 300 gs.-os lóvá vált, mert közelebről valami Country Race-n kétszer nyert. Semmiben sem könnyebb a csalódás, mint a lóról való ítéletben. Hampdent s Plumpert, mint meg nem szerethetőket, igen jóknak declaráltam; - későbbre az ellenkezőjét láttam által s tudtam meg.

Lobkowitzzal egy excursiót tenni határoztunk s este 9-kor indultunk a *Mail*-lel s reggel 4-kor érkezünk Oxfordba.

13-án. Az egész napot a különböző college-ek s azoknak templomai etc. nézésében töltöttük. Oxford a régi épületeivel s pompás gothus izlésű templomaival tiszteletre méltó tekintet. A tanítók s tanulók régi öltözetei igen jól illenek az egészhez. Az ifjúság szép, erős, egészséges. Nem az a német académiái bursicos szabadság erőltetett mutatása, hanem egy valóságos szabadság nemes érzése külsejüket érdemessé s maguktartását férfiasá teszi. Nem, mint nálunk, kőfalak mögé zárva s tájékokban, melyeket örökre kerülnek a gratiák, hanem a szép s virító természet közepében nevelődnek. Nem résszerint hibás s haszontalan teoriákkal elölve, hanem a practisch életre practice készülnek.

14-én. Általmentünk Woodstock-ba, 8 mrtf. Oxford-tól. Angliában a legrégebb parknak tartják. A városocska előbb IV. Henrik s azután másoktól is privilegiumot nyert. A park s palace már II. Henrik idejéről nevezetes (1164), azóta majd minden király lakott itt. Anna építette ezen mostani épületet s szépítette a parkot s azokat egészen elkészítvén ajándékozódott a parlamentum győzedelmei jutalmául John Duke of Marlborough-nak, amint jut eszembe 1710 táján. Az ő dicsősége emlékezetére az egész helyt Blenheimnak neveződött.

A park igen szép. Óriási hatalmas fák csendes méltósággal terjesztik sötét árnyékukat a legszebb pázsitra. A kastélyra s a nagy tóra a legszebb kilátások nyílnak az apróbb völgyecskékből s tetőkről. A színjátásai a különböző fáknak a legjobb izléssel van megvaló-

sítva. Nagy számmal vagynak a 2 s 3 embervastagságnyi cédrusok. A szép cascade mellett egy deréknyi tulipánfa. A herceg Marlborough oszlopa 130 láb magasságú. Fent kolossális statuaja, az oldalain a parlament ajándékozásáról való documentuma s hosszas historiai inscriptio. Az oszlop körül a fák a blenheim-i ütközet csatarendje szerint vagynak ültetve. A nagy tó szép s természetes, de vize kevésbé posványos. Egy nagy, otromba kőhid igen botránkozató. Ehhez nem messze van a *Rosamunda's Well*. Andalgó visszaemlékezéssel ittam a szép forrás tiszta hullámaiból. A kastély a parkban (12 angol mfd. kerületű) bent, egy szép tetőcskén van. Pompás, nagy, de ízlés nélkül való; csodálatos tornyai, keskeny, magas ablakai. Belül sokkal szebb. A vestibuluma pompás, a kápolna s a bibliotheca hasonlólag igen szép. A sok felséges s eredeti képek közt egy „Mária a gyermek Krisztussal ülve”. Előbb a Capelle degli ansidei Perrugia-é volt. Rubenstől a többek közt egy Andromeda, Venus s Adonis, Bachanaliak, a felesége s gyermekei. Van Dyke-től nagyon szép darabok, főként I. Károly s Henrietta Maria. Holbein, Corregio, Carlo Dolce, Claude s másoktól igen jó darabok vagynak. Kár, hogy a helyheztetésük többnyire rossz világban van. A Titian Roomban „Az istenek szerelmei” 9 darab bőrre festve nem felelt meg egészen várakozásomnak. A China Gallery lehet, hogy nagybecsű, de szépnek nem találtam. A Garden s az abban levő arany- s ezüsfácánok helye nem nagyon tetszett. Ez már inkább közelít a mi angluskertjeinkhez. Kár, hogy itt is, valamint majd mindenütt Angliában a csókákat, varjakat annyira protegálják; azt hiszik róluk, hogy szerencsét hoznak. Itt annyira el vagynak szaporodva, hogy sok helyen az önön szavát alig lehet érteni.

15-én. Tegnap estére vissza Oxfordba, ma poste-chaisen Nunhamba. A park szép, a fekvése az általfolyó Iris által igen kellemetessé tevődik. Az épület sem nem pompás, sem nem szép. Belseje több igen jó képekért becses. A park 1200 acres, a kert 38. A szobák ablakaiból a szépen kanyargó folyamra a legszebb fák s zöldség által olykor elrejtett tekintet felséges.

Innen Windsorba. Ezen ősi királyi lakhely méltósággal tekint le a szép térre s Thames tekervényes folyására. - Hatalmas változásokat látott maga körül. A régen vad helyek, járatlan utak a legműveltebbekké, a legjobbakká változtak. Az emberi munkásság, jó ízlés, pénzszomjúzás s gyönyörűségkivánás mindeneket a tökéletesedés legfelsőbb polcára emelt s most egy mérhetetlen ünnepi szép kert közepéből emeli ősz tornyait, kemény volta s lakósi háládatos ápolgatásai által időviszontagságoktól semmit sem szenvedve.

Felmenve balról, van egy nagy kerek torony, most a kastély gubernátorának lakása. (Az ily királyi parkok, kastélyok, stb. gubernátorságát a legfelsőbb emberek viselik; így p. o. a Dover Castle gubernatora Lord Londonderry). Maga a kastély egy nagy négyszög, a közepén lovas rézstatua. - A régi gothus stílusban ennél szebb s pompásabb épületet nem láttam. Belől a szobák s paloták királyi gazdagsággal s fénnel vagynak készítve. Festések igen szépek. Egy holtan fekvő Cecilia Carlo Dolce-től (kicsiny kép, rézre festve). A legszelidebb, olvadóbb kép, amit látni lehet. St. Margareta, Edward the Black Prince győzedelemi, Madonna colla gotta. A szerencsétlen Stuart Máriának egy életnagyságú, igen szép képe nagyon illetett. Minő resignatio s csendes tűrés van bájoló tekintetében. - Azon cabinetben, melyben királyné Anna vette a blenheimi győzedelemtől való tudósítást, az akkor küldött francia zászló vagyon. Azóta a Marlborough-família minden esztendőben, azon győzelem napján (2. aug.) éjjel 12 órakor egy hasonló zászlót tartozik küldeni, minden birtokai elvesztése büntetése alatt. - A waterloo-i zászló is itt vagyon s Wellingtonnak is minden esztendőben kell egyet küldeni.

A templom merész s gyönyörű architekturájú. Több szép régi s néhány új holtabb színű festett ablakok vagynak. - Egy belső kápolna a térdkötő ordo-é. Nagyon nevezetes ezen valóssággal érdemes vitézi rendnek zászlóit s címereit látni. Ezen rend tagja csak anglus lehet; idegen, - csak koronás fő részesülhet ezen tiszteletben. Minden tagnak külön ülése van,

melyen az ő s előtte valónak cimerei vagynak; felette a mostaninak zászlója s decoratioja. - Ezen kápolna alatt van a királyi temetőbölt. Nagyon világos, minden pompa nélkül.

A kastély terrassairól a legvidámabb kilátás van. A kisebb park valaha francia izléssel volt építve s a fák félelmes renddel ültetve. Most, ámbár a jobb ízlés sokak kivágásával kevésbé megzavarta, de kedvetlenül látszik még a régi félszepség. - A nagy park szép s tágas kiterjedésű. 3 mfd.-re van innen a király mulatóhelye, Windsor Cottage. Amint mondják, a legszebb, amit újabb izlésből lehet látni, de belsejét nem lévén szabad látni, nem mentünk oda.

Itt vagyon az Eaton college. Ez csak gymnasium; épületje régi, szép s tágas. A gyerekek itt is köntösükön felül régiszabásu palástot viselnek. Magukviseletében s játékaikban is már látszik, egy idejük felett való komorság. Sok beteges és sápadt gyereket láttam, de lehet, hogy csak a gyengék voltak bent, mert az ifjuság nagy része kint a folyamon volt csolnakázni. Mely szép dolog ezen izléssel épült csolnakokkal a vizen játszadozni s mely derék, mely erőtadó gyakorlás s mozgás ez az ifjuságnak.

16-án. A *Maillel* Kew-ig. A botanicus kertet néztük. Más éghajlat alatt képzei az ember magát lenni. A pálmafák sok nemeiből lábvastagságnyi exemplarok vagynak. A legyező-pálmák gyönyörűek. Sajnáltam, hogy a botanikához épen nem értvén, nem kostólhattam itt azon gyönyörűségét, melyet egy abban jártas oly bő mértékben élvezhet. Kinn is a legszebb külföldi fák vagynak. A tölgyeknek felséges nemei. Egy *Alianthus glandulus*-t láttam, két ember ölelheti csak által.

Innen poste-chaisen Richmondba. A Richmond's Hill-ről van a legszebb kilátás, amit valaha láttam. Mely felséges, mely tündéri ország! Édes ábrándozásokban gyakran, a valóságban soha ehhez csak távolról hasonlót se nem láttam, se látni nem is képzeltem. Miért nem tudok jól festeni? Leirni nem vagyok elégséges ezen látás kellemeit s akármi poetai flosculosokkal akarnám is cifrázni, csak nagyon holt képe volna ezen országnak. Egy szelid clima, hol sem a hideg el nem sanyaritja, sem a hévség ki nem aszalja soha is a gazdag vegetatiót, a munkásságot nevelő s a birtokot szent sérthetlenséggel fedő szép szabadság s constitutio a nemzet nemesen kifejlődött, lelke egyesülvén itt, természet, hogy ezen már századok óta ellenség által soha nem érdekelt földön többet, szebbet teremtettek, mint akármely más országban is lehetséges lett volna.

Estére vissza Londonba.

18-án. Széchenyi Eszterházytól a *Manchestert* s *Gaudy*-t megvette 700 str-en. Bécsben fizetendő. Mühlbauer mint kurir menvén Bécsbe, haza irtam.

Eszterházynál ebédelék. Lobkowitz magnetisálni akart, mutatványokat produkált és egész alaposan felültették anélkül, hogy valamit is észre vett volna. Egy gyertyagyújtási kísérletnél elégeté a haját és Széchenyi által félarca bekormozva lön. Nemcsak nevetségesen felült nekünk, de semmi célzásra, legnagyobb nevetésre, sőt még az elébe tartott tükörben sem vett észre semmit. Soha nem láttam ostobább, nevetségesebb figurát egy társaságban játszani. Vele való kirándulásomkor ugyan láttam, hogy nem nagyon jártas, kissé ügyefogyott, de cseppet sem találtam butának vagy ostobának. Vannak ismeretei és nem egy helyes nézete. Azt mondják, a hercegnőbe szerelmes. Viselkedése lehet ugyan egy egész különleges szerelemnek a megnyilvánulása, de igazán nem a legbiztosabb ut viszonszerelmet gerjeszteni.

19-én. Tattersal-nál a holnap eladásra kerülő lovakat néztem. Egy szürke arabsmén (hosszu lábak, semmi test) többször volt Tattersal-nál. Az itteni lóismeret becsületére legyen mondva, senkinek sem kell. Bécsben jó összegért lehetne eladni. *Dongola*, 3 éves mén, sötét pej, semmi csontozat, nagyon rövid, vastag nyak, rossz croupe, rendkívül miserabilis állat.

Este Covent Garden színházban valék. Széchenyivel Covent Gardenben ebédelék. Teknős-béka levest evénk 20 shilling portionként. Nem nagyon jó.

20-án. Széchenyivel Hamptoncourtba menénk. A királyi ménes épületei és berendezései, jók és pompásak, de a ménes maga nem sokat ér. 2 kancán kívül minden el van adva vagy eladatik. A kettő, melyet Széchenyi vett jók. *Election Mare* kitünő. *South Down* csikóját 50 guinee-ért megvettem. A transportirozás költségét ő viseli. *Waterloo*-t és *Rainbow*-ot láttam. *Waterloo*-nak nincs marja s rosszak a lapockái. *Rainbow* nagyon eingesattelt, igenegyenes a croupe hátulja, de nem tiszta a csontozat. Visszajövet a Themse-ben megfürödénk.

21-én. Egy kis inspicáló sétát tevék a Citybe. Habár az elegancia ellen való ott bármit is vásárolni, mégis sok minden jobb és olcsóbban kapható a Cityben, ergo a kedves elegancia szemet kell hunyjon. Guild Hall-ban, a N. Bank, Lloyds Coffee room és St. Paul templomban valék. A Szt. Pál templom belseje nagyon tetszett nekem. Épen énekeltek s a magasztos boltívek ezerszeresen és megrázóan adák vissza a hangokat. Az árva gyermekek kara (Charity children) éneklé: „Emlékezzél meg, óh Uram, mi jöve ránk, hallgasd és tekintsd panaszainkat. Árvák vagyunk és apanélküliek, anyáink özvegyek.” A bensőmig meghatának e fájdalmas szavak és hangok. Nem, gyermekek, ti nem vagytok atya nélkül és elhagyatottak; egy szabad nemzet a ti szerető édes anyátok, az állam hatalmas védelme alatt nőttök nagyra. Nézzetek körül az érdem lélekemelő kitüntetéseire e nagyszerű siremlékeken. Nem születés és gazdagság, hanem tettek építették meg e nemeseknek az utat a halhatatlanság e tiszteletére méltó kapujához. Egy ily népnek gyermekei, mely oly nemesen jutalmaz és hatalmasan gondoskodik, soha sem árvák, apátlanok. Szent borzalommal és könnyes szemmel nézém mind ezen izléses és pompás monumentumokat az állam által méltó polgárainak és harcosainak szentelve. A legnagyobbyszerű, legmegkapóbb ha az *erő* szeretetet és érző szívet nyilvánít.

Ma először valék az operában. A terem szép és izléses, a csinos vasoszlopok az egésznek barátságos kinézést kölcsönöznek. Jól énekelnek. Westris nagyon szépen táncol.

22-én. Gig-en Epsomba menék Sahlanderrel. Az uton Eszterházy utolért és vele együtt Leaderhead-be menék, hova ő hivatalos vala. A futtatásra Széchenyi Tarall-tól vett Dahlia-ján lovagolék ki. Nagyon ideges, de nem rossz, kissé lapos kanca.

Az epsomi verseny látványa a legtarkább, mit csak elképzelni lehet. A számtalan kocsi, lovas, sátor productio lármás, háborgó sokadalmat alkotnak. Itt egy ember éléphantjaihoz, oroszánjaihoz, medvéihez invitálja a népet ez állatokhoz hasonló ordítással, ott néhány birkozó köré igyekszik a tömeg, emitt esznek és célbalőnek, amott játszanak és fogadnak. Ez a futtatás egész népünnepély. A newmarketi a tulajdonképeni célnak megfelelőbb azért érdekesebb is. Futtatás után Laederhead-be menék. Eszterházyval ebédeltem. Ő nagyon udvarias vala velem szemben.

23-án. A York-i herceg *Moyses*-e nyeré a „Derby Stakes”-et 1600 guinee-t. Eszterházy vissza Londonba, én Weatherly-vel Leaderhead-be vissza. Este punch és bor mellett megvallám neki azon nézetemet - melyben soha sem kételkedék, hogy lóvásárlásainkat nagyon szeretné saját maga dirigálni.

24.-én. Boxhill-be menénk *Moyses*-t megnézni. Nagyon jó és szép, de ha nem tudná az ember, hogy olyan nagyon jó, sok kivetni való lenne rajta s a theoria szerint rossz futónak kellene nyilvánítani. Meredt lapockák, hátulja egyenes és semmi kötés.

Crookin-ban reggeli. E vidék Leaderheadtől kezdve elbájolón szép. A remek fák, izléses falusi lakok, szép magaslatok s a csöndes völgyecske tiszta friss pataktól öntözve, mindehhez az üde májusi lég, száz illattól áthatóan valóságos élvezetet nyújtanak.

Epsomban néhány lovat néztem meg. *Champignon*-t 300 g.-ért nem akarják nekünk adni. Azt hiszem, többet remélnék belőlünk kipróbálni. *Pastille* nyéré meg a „Oak Stakes”-t. Tarall-tól egy 3 éves sötét pej kancát 40 g.-ért vettem. A versenyek után vissza Londonba.

25.-én. Tattersall-nál lónézés. Egy pár jó hunter, különösen egy hatalmas sötét pej, csak bad tempered-nek tetszik.

Széchenyivel a Porcellan depository-ban (Portugall street) valék. Nagyon szép dolgok. Széchenyi sok mindent vásárolt.

26.-án. Ismét Tattersall-nál. Néhány livery stables lovat nézék meg s próbálék ki. Igazán különös, hogy ily nagyszámú ló között olyan kevés jó van.

27.-én. Csak ma juta eszembe, hogy tegnap pünkösöd vasárnapja vala. Valóban, furcsán jön nekem, hogy ezt a napot - gyermekkoromtól kezdett állandó szokásom ellenére - oly megünnepeletlenül hagyám, de az idegen élet eme messzezagó tengerében oly sok csöndes jól ismert kis szigetcské merül el, melyekhez egykor egyszerű existenciánk barátsággal ragaszkoda. Pünkösöd hétfőjét itt egyáltalán nem ünneplik. Minden bolt nyitva s a kereskedelem rendes munkás medrében folyik tovább. Ez annál is inkább bámulatba ejte, mivel Angliában a vasárnapok oly lelkiismeretesen ünnepeletnek. Korán menék ma ki Sahlanderrel és sok lókereskedőhöz látogatánk el. Sok lovat láték, néhány meglehetősen jót. 50-80 g. az ára olyanoknak, amilyeneket Bremberg Bécsben vesz. Sétánk meglehetősen hosszú vala. Oxford Street-en és Holborne-on át a City-be, aztán Cheapside, Old Broad Street és Finsbury Square egy pár kerülővel haza. Ebédelni Grillon Hotelbe menék és aztán a Drury Lane Theatre-be. Összesen 12 angol mérföldet jártam ma. Bécsben ennyi járással egy hónapig el lehet az ember!

A Drury Lane Theatre-ben „King Richard the third”-et adák, mely szerepben Mr. Kean remekül játszott. Alakja is e szerephez mért. Természetes, az itt szokásos kiabáló és tulzott drámai művészetet meg kell szokni, amit eleinte mindenki nevetségesnek talál.

28.-án. Tattersallnál Lord Curson néhány vadászlovát néztem meg és próbáltam ki. Széchenyi kettőt megvett 300 g.-ért. Névleg *Fitzwilliam*, sötét pej, 8 éves, hatalmas, erős, *Dyson*, sötét pej, 6 éves, több vér, de keskenyebb s a tüdeje gyanus.

Eszterháznál ebédelék. Az operában valék, „Barbière di Seviglia”-t adák. A király is jelen vala. „God save the King”-et kétszer éneklék. Mely különbség a „Gott erhalte” és e himnus között! Nem tetett vagy kierőszakolt hangok, hanem az igazi erős, büszke nemzeti érzés megnyilvánulása! Az opera jó, a balette kitünő.

29.-én. Fitzwilliam és Dysonon Széchenyivel Croyden-be lovaglánk. Itt a kis Crispin-t néztük meg. Tattersall-tól 100 g.-ért vették. 3 éves, 14 markos világos pej, pedigree-je jó. Csinos forma, jó járás, kerek, mint egy golyóbis és egészben még sincs semmi rajta. *Rasping* Morton tulajdona. Minden lába tönkretéve, tele csontkinövésekkel. *Manchester* is ott van.

Tilbury-vel menénk vissza s a Hyde Parkban Gaudy-t lovaglám. Gaudy 15 futtatásban győztes s bár eleje erősen használt, de még mindig igen erőteljes, egészen úgy néz ki, mint egy arabs ló. Jó kötésű és tömör, nagy növésű kanca. Kitünő csikói lesznek.

Eszterházy által két hónapra belépést nyertem a Travellers Club-ba. Ma Széchenyivel ott evénk. Ennek a Clubnak 4000 font évi jövedelme van. Egy idegen sem lehet fizető tagja. A választás ballottierozás által történik és nagyon nehéz bejutni. Maga a clubhelyiség, berendezés, kiszolgálás a legelőkelőbb és gentleman like. Csinos bibliotheka. Minden ihatót és ehetőt kaphatni nagyon jól és olcsón. Széchenyivel együtt 18 shillinget fizettünk s az ételhez ½ butelia Madera bort, sört és „Ale”-t ittunk.

30-án. Weatherley-val egy néhány lovat néztem, azonkívül majd az egész napomat itthon töltém.

31-én. Széchenyivel kikocsizánk lovát holnapra összeszedni. Gaudy magyar szerszámmal és Schabrackkal igen jól néz ki. Itt nagyon eredeti magyar kantárokat lehet kapni. Traveller Clubban ebédelék.

Junius 1-én. Hounsbow-ban (12 mfd. Londontól) valék Cavallerie manuevret megnézni. Hat regiment gárda cuirassierek, huszárok. Igen jó lovak. A nehéz lovasság rendkívül erős lovakkal, a könnyű lovasság nem nagy, de igen fürge lovakkal rendelkeznek. Az ágyuk elé a legszebb carossier-k vannak fogva s minden elegánsan összeállítva. Az összes csapatok jól és célszerűen felszereltek. Minden anyag, kivált a bőr kitűnő. Azon számos előítélet közül, melyet nálunk az angolok ellen táplálnak a következők is igen tévesek: hogy az angol lovasság rosszul lovagol, hogy a lovak rosszul vannak fölkanatározva és nem lehet őket megfordítani. Ellenkezőleg azt találom, hogy jól lovagolnak, magyar nyergeikben biztosan és csinosan ülnek. A lovak jól és erősen vannak felkanatározva, nem oly annyira összehúzza és préselve, mint nálunk, hanem a zablarúdnak s az álladzonak meg van hagyva a hatásukhoz szükséges játék. A csapatok tartása jó, nem igen feszes, de nem is bizonytalan. Sok gyakorlatot végeznek és gyorsan végeznek. Az attaque-ok szerte-széjjel élet nélkül valók. Az emberek erőteljesek és szépek. A huszárok között a legharciasabb magyaros pofák. Jól is vannak felszerelve: a csákó, dolmány és tekerő öv jól készítve, de a pantallon (nem a feszes huszárnadrág) rosszul áll ezekhez. A tiszteknek valódi sallangos szerszámaik vannak. A formaságok betartása és a „Vorschrift” hatalma nem uralkodik oly szigorral itt, mint nálunk. Tiszteket lehet látni, akik uniformisban a bakkról hajtanak, napernyővel lovagolnak etc. etc. Feltűnő vala, hogy a lovak e nagy tömegénél - úgy a csapatok, mint a nézők, hátsó- és kocsilovak között - vad, félnék, nyugtalan állatot alig láték. Én gig-en kocsizék át.

Angliában a katona az, aminek igazán lennie kell. Nem az ellenséges érzelmű heterogen elem és külön állam az államban, nem a vak eszköz s a rettegett büntetés és kényszer az egyes kezében, mely által az önkény törvénné s a törvény játékszerré válik. Nem az emberiséget meggyalázó garancia, melynek félelmet-gerjesztő ereje által a nép tehetetlenségét a hűség nevetséges címével s minden valamely jobb után törekvő erőt a revolutio nevével bélyegzenek. Itt igazi szolgálói nemcsak az államnak, de az egyes polgárnak is. Ahol mindenki katona, ott természetesen muszáj a katonai rendnek az első legtiszteltebb rendnek lenni. Amely államban azonban állandó ármádia létezik, ennek a nép érzelmei s a törvények által oly helyzetben kell állnia, mely helyzetben az ármádiát az államtól függővé teszi s közvetlenül csak általa fizetett szolgálói és örei a nemzetnek, különben a despotizmus segítőivé és védőivé fajulnak el. - Láttam ma a rendet fenntartó katonaságot az előretörő kocsikat a legnagyobb udvariassággal figyelmeztetni és instálni és midőn egy fiatal katona tulbuzgóan utasított vissza valakit, mindenki ellene szólalt fel. A katona előhívott egy tisztet, ez meghallgatá az összeszólalkozás okát és katonája eljárását helyteleníté. - Amaz állítást, hogy a katonai rend Angliában igen kevés tisztelettel van összekötve és így nem nagyon kívánatos - nem találom valósnak. Igaz, hogy a polgár nem remeg a katona előtt s a szabad ember önérzetesen néz le a zsoldosra, de az igazi becsület sehol sincs annyira e renddel összekötve, mint itt és egy katonának sem virulnak méltóbb kitüntetések és az érdemnek nemesebb jutalmai. Nem medaliák - hízélgés vagy protekció által elérhetőek - az egyedüli jutalmak valami méltóbb után törekedhetnek itt a katonák, *a nemzet hálájára*. Hálásan és szeretettel helyezi ez a babérkoszorút a hősök sírjára s ez a nemesek bérére és verejtékére érdemes jutalom.

The British exposition-t nézém meg. Néhány nagyon szép festmény. „Venus és Adonis” Titiantól igen elbájoló kéjtől duzzadó kép. „Reposo” Murillo-tól. Csendes, magasztos nyugalom uralkodik ezen. „St. Catheline martyruma” Guercino-tól szelid resignatiót tükröz.

Aubridget meghaladva a D. of. Sommerset szép parkja balra esik. Jobbra egy gazdag franciáé. *Beaconsfield*. A vastag pofotyos kocsis mutatta, hogy itt vagyon a poeta Edmund Walter és Edmund Bark temetője. Egy jó nagy lejtőn kötött szekérrel egy szép kis völgybe ereszkedtünk le. Sok papirosmalmok, többi közt, ahol az anglus banknótákhoz valót csinálják. Jobbra West Wytombe: nevezetes templom. Nagyon nevető szép vidék.

Rudgeley-ben sok Fox Hunterek lévén együtt, nagyon sok ítéleteket hallék e tárgy felől. A legjobb bírása a lónak úgy hiszem, egy Fox Hunter lehet, mert senki nem tudhatja jobban, hogy mit tehet egy ló. Az egészvérű lovakat nem szeretik, gyengének s meredt járásnak tartják. A Hunterben legfőbb az erős a jó indulat (good temper). A kerek actiot nagyon szeretik; semmit rosszabbnak nem tartanak, mint a föld színén való stecholást. Azt elismerik ugyan, hogy a jó vadászlóban vérnek kell lennie, azaz nagyobbbrészt versfutó vérből való származásuak, de azt erősítik, hogy a mostani jobb Hunterek nem versfutók, hanem jó Chapman-horse vagy Cock-tail ménlovaktól esnek. A közönséges ítélet az, hogy most nincsenek annyi jó s oly jó lovak, mint ezelőtt. Ezen degeneratio egyik okának azt tartják, hogy mind a vékony, csak könnyű teréhvél s kurta distantiára sebesen futó, de egyébire nem való meredtjárásu ménlovakkal hágatnak, másfelől pedig, hogy a farmerek a pénz szeretetéért a legjobb kancájukat örökké eladják s ha egynek vagyon p. o. egy 40, egy 30 s egy 15 fontot érő kancája, az elsőt bizonyosan el fogja adni, a másodikat hámban vagy nyereg alatt használni s csak a harmadikat fogja meghágattatni. - Rendesen azon különbségeket hallani, ami a lovakról való ítéletekben az itt való s a Newmarketi lóismerők közt vagyon. Hogy melyeknek van igaza, még nem merem magamban elítélni, de ha a ló valóságos hasznát s célját meggondolom, inkább hajtok ezeknek ítéletekre. Mentől tovább, mind inkább kezdem általlátni s elismerni a versfutások szép, mulatságos s nagyon interressans voltukat, de ellenben azt is, hogy csupa játék s az egészre igen kevés haszna van.

A világon majd minden dolog azon az uton s módon száll le, amelyen felhágott; így Angliában is a lótenyésztés. A versfutás volt annak oly nagy polcra való felemelkedésének egy főoka s ugyanaz lesz el-elcsenevedésének is Angliában, míg versfutásokban nagy terhelés (teher) s distantia volt a conditio, a lótenyésztés előre ment. Amióta az megváltozott (a king's Platekben csak a mostani király regensségétől fogva) lefelé szállt. Abban megvagyok győződve, hogy a culmination's pontját elérte, sőt már elhagyta. A turfman s Hunterek lótenyésztésbeli principiumaik közt sok s nagyok a különbségek, de némely - az én szemem előtt nagyon káros - tévelygésekben megegyeznek. P. o. a ménlovokban s kancákban a csontkinövéseket nem tartják teljességgel hibának s nem akarják átallátni, hogy a kis csikókban - 1 és 2 esztendőskben is - már oly gyakran található ezen hibáknak igen hihető okai az apának s az anyának, vagy azok szüleinek hasonló hibái lehetnek. Itt is több példát hallottam, de amelyekre ők nem építenek. P. o. *Aligator* ménlónak kapcája volt s több lett 30 kapcás csikójánál; *Silver-lock* vak s nagyon sok vak csikója lett.

Elmor nagyon sokat dissertált. Ő abban az értelemben van, hogy a thourorghbred lovak ereiben egy csepp más vér sincs, csak orientalis. Knobeldorf - úgy látom - tőle vette ítéleteinek nagy részét.

Délután Mr. Lackin-nel újra kilovagoltam. A barna pej kancát sokat szöktettük Sahländerrel, végre sántán ment haza, de nem a mostani szökések miatt, hanem a délelőtti exercitiumkor egy tövis ment az első bal lábán az inában. A vásár ugyan nem volt megállítva, de mégis azt az ajánlatot tettem, hogy ha egészen meggyógyulva Oxfordba küldi, minekutána előbb afelől tudósít, 60 gs-ért megveszem. Ő jót áll róla.

Este fürödtem. A nap rekkenő hévsége után különösen jól esett.

2-án. Vasárnap lévén templomban voltam. Az isteni tisztelet itt örökké egy édes, fájdalmas érzést, visszaemlékezést s ellágyulást okoz bennem.

3-án. Reggel 8-kor elindultam a stage-coachon Sahländerrel a rudgeley-i lóvásárra. Oxfordnak tiszteletre méltó régi tornyait újra látám Woodstockon keresztül. Szép, mivel s nyájas környék. Stratford-on Avon a Shakespeare temetőjét, - a coach nem állván meg - nem láthatám közletről. Szent tisztelettel tekintettem ezen szülötte helyére azon nagy embernek. Este 10-kor érkezünk Birminghamba.

4-én. Birminghamból Lichfieldbe. A Stage-coach-on több lóvevőkkel s adókkal jöttem egybe, akik a vásárra mentek. Mr. Lackin közel egy fogadóban Rudgeleyhez egy barna pej kancáját mutatta. Együtt lovagoltunk be a városba. A vásárra későn jöttem. Már szombaton elkezdődött s a javát a londoni Horse dealerok elszedték. Kevés jó ló. A lóvásárok az egész világon kevés különbségekkel egyforma szabásuak. Itt is minden ember könnyen ismerkedik, egy tetsző egyformaságban van s étel-ital vigszággal uralkodik. Itt is a ló kövérségére nem keveset néznek, training-conditióban való lovat bajosan lehetne eladni. Akik lovaikat idehozzák, egy néhány héttel előre hizlalják. A ló nemzetségére pedigree-ire semmit sem néznek. Ide egész vérű ló kevés jön, többnyire versfutó ménlő, vaktól származott formás, de gyenge, vékony lovakat lehet látni. Szolgálatra temett vadászlónak való, jó kemény inu s csontu kevés van. A nehéz hámos lovakból többnyire a feketék közül, sokat hoznak.

5-én. Petersontól megvettem a szürke kancáját 140 gs.-en Károlyi számára. Ha Széchenyinek nem fog tetszeni, nekem marad. Nem gondolom, hogy sokat veszthessek rajta. Próbául lovagolván jó magas kerteken szöktettem által s ámbár igen rossz napon volt s tegnap a lábomat, egy lóról leszökvén, megmarjitottam, de mégis az anglusok előtt nem vallottam szégyent; „he rides too boldly:” ez volt ítéletük. Elmor a maga lovaival küldi Londonba.

Lichfieldbe menék, mivel a vásárnak vége vala. Lichfieldben a remek régi templom, néhány nagyon szép régi üvegfestmény s az impozans erőteljes architectura nagyon vonzák figyelmemet. Délután a postával Colleshill-be kocsizánk Elmorral és Lackinnel. Egy félvért s nagyon dicsért méneket nézünk meg. Rosszak, durvák s mégis keskenyek, erőtlenek dacára annak, hogy aránytalanul magasak. Az ilyen ménekkel való fedeztetésnek csak az itteni loállomány degeneráltsága lehet a következménye.

Este Birminghamba.

6-án. Lackin-nel minden livery stables- és postaistállót felkeresénk, de olyan kancát, amilyenre most szükségem volna, - nagy, erőteljes, de mégsem vérnélküli - nem kaptunk sehol. Igazán hihetetlen, hogy ilyen lovak még itt is olyan ritkák.

Egy néhány nagyon jó vadászlovat láték és lovaglék, melyek óriási erővel nagyon sok ügyeséget párosítva az én súlyomat labdakönnyűséggel képesek vinni. 8-12 steiner-re (1 st. - 6 klg) lovat nem nehéz találni, de olyan, mely az én súlyomat (14 st.) vagy még nehezebbet is vinni tudjon, csak nagyon kevés van. Mindazonáltal van olyan fox hunter, mely 18-20 st.-t is visz. Egy szürke kancát láttam, Mr. Tuton-é, ki vele több igen gyors lovaglást vitt végbe. Többek közt egyszer 100 mérföldet 15 óra alatt, miből 3 órát állott a ló. E teljesítmények annál nevezetesebbek, mert Mr. Tuton majd 15 st. súlyú és a kanca, bár nagy és erős; de lábai nem egészen tiszták. Egész közönséges kanca, vér egyáltalán nem látszik rajta. Egy félvér apától származik, *Dali*-hoz hasonlít, csak közönségesebb s nem oly erős izmokkal. Remek lapockák, a test hosszú, első lábai erősen használtak. Most 14 éves. Midőn ama gyors útat megtevé, épen a legelőről tért volt haza.

Mr. Thomsonnál valék. Nagyon kiterjedt és nagy fabrikája van, Leginkább vas és bronzművek. Ő készíté a Warwick Castle-i colossalis urnát bronzból. Ez óriás mű, melyen 6 évig dolgoztak, nagyon jól sikerült s azt hiszem, eddig egyedüli a maga nemében. A bronzírozás igen szép és egyenletes. Birmingham-ben nagyon sok fabrika van, különösen vas- és acéláruk a legjobb minőségűek és olcsón kaphatók. A város nagy, 100 ezer lakója van. Ez a legkomo-

rabb, legszomorúbb és legpiszkosabb hely, mit eddig Angliában láték. A lakosság majd mind kereskedő, vagy iparos ember és komoly s jobbra piszkos foglalkozásuk a legtöbb lakósnak barátságatlan s gyakran tisztátlan kinézést kölcsönöz. Vannak azért közöttük nagyon udvarias és előzékeny emberek is, mint Dr. Delys s még néhány, kikkel Lackin megismertete.

7-én. Dudley-be utazánk, hogy ott a szomszédságban néhány lovat megnézzünk. A vidék egészen más, mit eddig Angliában láttam. Egyik üveghuta, szénbánya és vashámor a másikat éri. Az egész vidék füstbe és lángokba látszik felemészteni, mint az utolsó ítéletkor. Az ember a pokol kapujánál gondolhatná magát. Minden, a kőtől az emberig fekete. Sötétpirosan, mint komor láng, világít át a nap a feketeszürke párán. A gőzmasinák itt mindenütt alkalmaztatnak s nagyon tökéletesek.

Enville-ben láttam a *Bustard*-ot. Lábai vékonyak, feje vastag. Ugyan ott van *Olympia*, sister to *Stella* and *Astrologer*. A legnemesebb formák, sok vér, de igen nyulánk és finom. *Bustard*-tól való csikója jó. Nem messze Enville-től *Spettle-Brook*-ban áll *Astrologer*. Sokkal erősebb és nagyobb, mint *Bustard*, 16 markos, kitünő lábak, jó fej és nyak, meglehetősen kötött. Sem ez, sem *Bustard* nem eladó.

8-án. Warwick-ba *Lapworth Livery-stables*-ében. *Duplicate*-et nézém meg. Jó erős és nemes. A fej tetszetősen összekötve a szépen ívelt nyakkal, a lapockák s a mar erősen markirozottak; rövid erőteljes hát. A lábak rövidek, erőteljesek, inai feszesek. Hanem a tökéletesség elleni kegyetlen átok rajta is beteljesült: az első jobb csüdhajlásban nagyon nagy csontkinövés van, ami őt ugyan nem bénítja, mert könnyed és kecses a járása, de mint fedező mén, erős hiba s annál is inkább gondolkodóba ejt, mert két testvére is ugyane hibában szenved (mind *Ditto* és *Beningbrough Mare* ivadék). Mr. *Thomes*, *Duplicate* tulajdonosa, mint vevőt, nagyon barátságosan fogadott. Egész nap nem tudtam szabadulni; nála kellett reggeliznem és ebédelnem. Soha sem fogadják az embert jobban, mint ha mint lóvevő, vagy házasulandó jelenik meg valahol.

- *Thomes*nek *Duplicate* anyjától van egy 2 éves s egy 1 éves csikója. Azt hiszem, a legjobbak, melyeket valaha láttam. *Duplicate*-ért 600 gu.-et akar kapni *Thomes*.

9-én. *Warwick Castle*-t csak futólag és kívülről látám *Thomes* terhes vendégszeretete miatt, mely percig sem hagyott el. *Stratford*-ba menék; a templomot, *Shakespeare* sírját, házat s tőle néhány reliquiát nézék meg. *Monumentuma* minden ízlés nélkül való a valódi lúdtoll jobb-jában nagyon zavarólag hat az érzelmekre. A talpazaton e sorok olvashatók: „*Judicio Pylium. Genio Socratem. Arte Maronem. Terra teget. Populus moeret. Olympus habet.*”

A könyvbe, amelybe mindenki beírja nevét, ki e szent helyre szent érzelmekkel, vagy azok nélkül zárandokol, magyarul írom be hódolatomat. A legkellemetlenebb módon megbotránkoztattam *Shakespeare* hagyatékának maradványait szemlélve. Egy öreg, piszkos, utálatos nő már az utcán megállítja s ez, aki - saját elbeszélése szerint - a nagy költő véréből származott, mindent a legnagyobb ízléstelenséget eláruló bőbeszédűséggel és tolakodással mutogat és beszél el néhány shillingért. Utoljára még saját drámai műveit kínálja fel a legnagyobb dicsérettől kísérve. Ezek: „*The Battle of Waterloo*”, „*The broken vow*” etc. *Mary Hornby*-nek hívják.

Postakocsival *Crofts*-farmba. *Fyldener*, 19 éves mén, sok jó csikója van. 16 markos, jó csontozata, balszemére vak, de csak külső hályog, *Jupiter*hez hasonlít. *Talton House*-ban *Crecy*-t csak az ablakon keresztül láthatám, mert az összes cselédség a 4 mfd.-re fekvő templomban vala s az istálló bezárva. Délután vissza Londonba.

10-én. Reggel megérkezünk Londonba. *Széchenyinek* a *Langoli*-t mutatám meg, melyet *Birmingham*-ben láttam. 15 markos, 14 éves világos pej. Nem telivér, de a legjobb *Cocktail*, mit eddig láttam. Már 5 év óta *huntsman*-ek vadászlova és még mindig nagyon egészséges és

vaserős testalkatú. Remek kötés, jó csontozat, 120 g.-ért talán meg lehetne kapni. Eszterháznál ebédelnék. A meleg itt rendkívül nagy. Ma délben 27 fok vala és este eső után 17.

11-én. A szürke kanca megérkezett; Széchenyinek nem tetszik. Elmor ugyan azt mondta, hogy visszaveszi, ha az első 24 órában nem felel meg, de most nehézségeket lát ebben. Pert nem akarok, Széchenyinek egy neki nem tetsző lovat még kevésbé akarok a nyakába akasztani s így a kanca valószínűleg nekem marad. Itt most 150 g. az ára. Ezt a tréfát igazán elhagyhattam volna, mert ez az összeg nagy különbségeket teszen terveimben.

12-én. Széchenyi és Sahlanderrel a Mail-en a Cityből elutazánk. Tervünk Yorkshire és a boroughbridge-i vásár.

13-án. Doncaster-en keresztül Ferybridge-be, ott a Mail-ről leszállva, Ferybridge-től 2 mérföldnyire *Androssan*-t néztük meg. 16 markos, nagyon erős, kitűnő csontozat, de a feje igen húsos, nyaka kövér. *Lancaster* szögsárga, 15 markos, nem különösen erős, meglehetősen lapos. Több lovat ajánlának megvételre, de nem nekünk valók.

14-én. Tedcasterbe menénk. A vásárlás Yorkshire-ben sokkal nehezebb, mint az ember gondolná. A jó, egészen egészséges, hibátlan lovak meglehetősen ritkák, az emberek nagyon ravaszak.

Lóháton Branham Parkba Mr. Fox Lanehez. Az épület öreg, szép fáktól árnyékolva messziről jól néz ki, közélről azonban nem felel meg a várakozásnak. A park nagy, meglehetősen dombos és csinos. *Van-dyke junior*-t láttam. (Gyöngye lábak, kevés mar, rossz szemek.) Fox Lane nemrégén 100 g.-ért vette. *Cardinal Wolsey*, 6 éves, nem erős, meredt s csontkinövéses. Az öt éves sárga, melyet Lackin ajánlott volt, erős és jó. Mivel futtatásra igen lassú, vadászatra akarják használni. Ha más színű volna és jeltelen, nagyon találna nekem. Mr. Fox Lane-nek csak négy kancája van: *Trictrac*, *Waxy mare*, *Beningborough mare* s egy vadászló.

Yorkban ebédelék. A vizen egy ember producálta magát egy keresztudon ülve, mely 4 nagy parafalapra volt erősítve, lábán applicált falapátokkal elég gyorsan evezett tova. Nagy csődület. Sehol sem kellemetlenebb tolongásba kerülni, mint itt. Az anglus mindig könyökével csinál magának helyet. Este Newmaltonba.

15-én. Reggel a trainirozáshoz kocsizék ki; egy ló sem vala kinn. Mr. Perry-nél *Nubos* és *Prince* meglehetősen jók. Mr. Malt-nál két pej 3 éves mén. Az egyik *Frampt*-től; csinos, nem rossz ló *Woodlark*, 6 éves pej, kicsiny és keskeny, nagyon markirozott fejjel és nyakkal. Newmaltonban most 20 mén van, melyek a vidékről itt összeverődtek. Van köztük pár telivér is és néhány igásló, de a legtöbb *chapman horses*, erős, nagy, világos vagy sötét pej. Némelyiknél több, némelyiknél kevesebb vagy alig egy csepp vér, de mégsem abból a fajtából valók, melyet mi nem nemes éjszaki vérnek nevezünk (nem nehéz, húsos, formátlan járasu, vastag fejjel s nyakkal). A körvonalak nem csúnyák, a csontozat nagyon erős, jó kötésű inak.

16-án. Este Hambleton. E nagy mezők igen mohás, a trainirozáshoz alkalmas talajjal, nagy, sziklás magaslaton fekszenek. Fentről a legszebb kilátás nyílik. A végtelenségig húzódó láthatáron a szem a nagy gazdagságú s a legreमेkebb kultúra által kertté alakított országon nyugszik. Nem festői, nem az érzéket, hanem a szellemet meglepő e látvány. A sok farm-épület és ültetvény, hol aránylag oly kis földön annyi ezrek és ezrek élnek és a szorgalom által elnyert gazdaságban a szabad nemzet lételét élvezik.

Hambleton Hill-ben két erre a célra felállított épületben 46 ló van, melyeket itt a doncasteri futtatásokra trainieroznak. *Coronation*, sötét pej, nem rossz, habár kissé kevés csontozat, de mégis nekünk való volna. Nehezen lehetne 400 g.-ért megkapni. *Raphael* out of *Cottbus Dame*, 3 éves sárga, csinos és jó kancát Széchenyi 100 g.-ért megvevé.

18.-án. Richmond-ban. Útközben Lottèrigenél *Octavian*-t láttuk. Richmondban Robinson istállójában *Lord of the Manor*, 4 éves szép ló. Egy farmernél láttuk *Mystery*-t, most *Wildfire*-nek átkeresztelve. Richmond nagyon szépen fekszik. Egy szép, tiszta kis patak folyik az erdőktől koszoruzott sziklás tető alatt. Még az nap este Wimbledon-ba menénk.

19.-én. A lovakat részenként a trainierozásnál, vagy bent a Croft, Wanglesen, Smith és Powlett istállójában néztük meg. *Doctor Syntax, Acarius, Gambler, St. Patrick, Pluto, Fair Helen* és még sok másokat látánk, de egyik sem nekünk való. *Sacap*, a St. Leger díj favoritja, nagyon jó. Estére vissza Boroughbridge-be.

20. és 21.-én vásár, meglehetősen sok ló, elég kanca, de majdnem egy jó sem köztük. Általában kevés jó ló. Itt, mint általában egész Yorkshireban, nélkülözi az ember a Yorkshire-lovakat, melyekről oly nagy ideákat alkotott magának az ember. Mind Chapman és Cleveland lovak; erősek, gyakran igen nagyok, durvák, vastag sörénnyel és farkokkal. Vadászni és utazni kitünők, de igaz hátsólovakat, sok vérrel, szép testalkattal és jó mozgással, melyek mégis elég erősek legyenek - alig lehet találni. Vagy egész közönséges, durva, vagy rossz keresztezésből származó keskeny, magas lovak. Az ár 15-60 g. Az utóbbi háborúk alatt (1815) a lóvétel a katonaság részéről oly nagy vala, hogy a farmerek a meglehetősen magas árért (25-30 g.) minden, még egész fiatal kancáikat is eladták s azért keletkezett a mostani 3 és 4 éves kancák hiánya.

A vásáron négy német szászországi vala, nem tudom, melyik udvartól lóvásárlás céljából küldve. Egész nap a hűs szobában ülének és pipázgatának az ablaknál, állandóan a kíváncsi tömegetől környezve. Azt mondják, pipázva kelnek fel és feküsznek le. Lehetetlen nevetségesebb és utálatosabb figurákat látni, mint ez idegeneket piszkos és itt szokatlan s valóban bolond öltözetükben. Hogy küldetésüknek jobban megfelelhessenek, egyik sem beszél angolul.

Széchenyi egy 6 éves s egy 4 éves Chapman kancát vett.

22.-én. Már csak a közönséges kis ponny-k, vagy a nehéz igáslovak kerülének eladásra. Jobb ló csak nagyon kevés vala. - Ma felvevém az öreg *Walton* méreteit.

Délután elutazánk Abinford-ba Mr. Glascoins-hoz. Csinos parkban szállánk le a legtisztább, rendesebb ház előtt s egy idős ember fogada puderezett hajjal, selyem harisnyában, csattos cipőben, fekete frakkban; épen ebéd előtt vala. Falun kissé túlzottnak tartom ezt. A *Cora* az övé, de nem adná még 500 g.-ért sem. Egy néhány jó csikója van s pár kancája. Most, hogy oly meleg van, nappal rendszeren istállójukban maradnak s éjszaka legelnek. - Ferrybridge-en keresztül este Doncasterbe érkezünk.

23.-án. Doncasterben láttuk *Hetman*-t. Vékony és keskeny, különben elég csinos és tiszta csontozatú. *Juggler* nem szép, de erős, 15 éves, nagyon bad tempered volt valaha.

Mr. Lomley ki Lord Scarborough öccse s itt kényelmesen s szépen berendezett régi kastélyban lakik, nagyon barátságosan fogada. Utunk ezután Lord Scarborough parkja mellett vezetett s később az országutat elhagyva a Duke of Portland parkján menénk keresztül. Remek egy hely. A gyönyörű kastély nagy kiterjedésű zöldelő rét közepén épült, egy világos, tükörsima tó mellett. Viritó bokrok és nagy ősrégi fák között vezet a szép, széles út néhol hűs árnyékban, néhol szabadon, a legszebb kilátással a kastélyra és tóra. Falusi lakok csak Angliában vannak s a falusi életet igazán élvezni - ehhez csak anglus ért!

Egy farmban Smithnél láttuk a *Tiresias*t D. of Portland tulajdona. Nagyon szép és jó. 100 g.-ért talán kapható lenne nekünk való ló. Farmsfield-ben láttuk *Filho du Pater*-t. Egészen másnak képzeltem: magasabbnak és hosszabbnak. Rengeteg teljesítménye mellett csontozata, tisztasága és izmainak feszessége bámulatosak. Sajnálom, hogy hosszabb ideig szabadabban

nem láthatám. Kivezették ugyan, de esett az eső s egy mennydörgés annyira idegessé tevő, hogy ismét vissza kellett vezetni az istállóba. Egész éjjel utazánk. Az eső elvonult s a levegő nagyon kellemes vala.

24-én. Reggel Melton Moubay-ba érkezünk s igazán feszült érdeklődéssel sieték *Canon Ball*-t megnézni. A testrészek remek arányossága a lehető legnagyobb. Erős, anélkül, hogy egyetlen lenne. Remek lapockák. Mostani tulajdonosa, Mr. Fryer, 600 g.-ért vette. Azt hiszem 800-ért meg lehetne kapni.

Leicester-en keresztül Boswarth-ba. Egy lókereskedőnél ebédelék. Csak ő, meglehetősen csunya testvére s még csunyább szeretője s ketten evénk. A szokások az ilyfajta embereknél itt Angliában nagyon unalmasak és nevetségesek. Az egész ebéd egy kis juhcomb és sonka, de végnélküli bókók, ceremóniák és kérdések. Rossz bor, de mégis valamivel jobb, mint a legtöbb fogadóban, hol a sherry és a porto legnagyobb része pálinka s a többi része Isten tudja micsoda gyilkos, misculantia. Az angol bor egy fűszerekkel kevert rossz ital, a színe azonban a legjobb borokéhoz hasonló.

Este Northamptonban. Szép vidék. Alkalmam vala ismét látni, hogy csinálják itt az utakat. Az utak kitünőségének főoka abban rejlik, hogy nagyszerűen conserválják azokat s majdnem naponta reparálják. Sokban hozzá járul ehhez az is, hogy nincsenek tartós fagyok, sem gyakori olvadások, mint nálunk. - Nagyon szépen néznek ki az utak, mert nem unalmas egyformaságban futnak mérföldekre nyílegyenes vonalban, hanem állandó változatban tekerődzik a szép vidékeken keresztül s nem szélesebb, mint szükséges s két oldalán nincsenek falszerű árkok. Más országokban a főutak, mikor megépítetnek, kérlelhetetlenül vágnak át mezőkön, kerteken, mert azt az általános és legmagasabb kényelem úgy kívánja. Itt minden kis magántulajdont megkerül, mert az egyes egyén birtoka sérthetetlen. 7½ óra alatt menénk 66 mérföldet, Northampton-tól Londonig.

Lehetetlen gyorsabban és kellemesebben utazni, mint itt a postával. A kocsik mindig jók és kényelmesek, a lovak kitünőek, a kiszolgálás minden fogadóban a legjobb, mit csak el lehet képzelni s mindenben a legnagyobb tisztaság. Egy mérföld két lóval 16-18 penny. A stiatok 8-14 mérföldnyire vannak egymástól. A post-boynak 4-6 shillinget ad az ember.

30-án. Egyik nap úgy telik el, mint a másik. Olvasással, irással, a clubban vagy Eszterházy-nál való ebédeléssel, délelőtt az ismerősök látogatásával, este színházba menéssel. A napokban Croydonban valánk. A *Dahlia* s az én *Hypodamia*-m kivételével minden lovunk ott van és meglehetősen jó állapotban.

Tegnapelőtt Clarendon Hétel-ben ebédelénk Széchenyi, Colorado, Merveldt és Brayner gróf. Ez utóbbival csak ott ismerkedém meg. Nem értéknélküli ember. - Tegnap Stonley és Davy's cirkuszában valék. A legügyesebb kötél-táncost látám. A lómutatványok nem különösök, de minden ugrás határozott és biztos. Kitünő trambolin ugrások 7 lovon keresztül. Utoljára egy drámai előadás, melyben egy medve s egy kutya vivé a főszerepet s igazán nagyon jól játszanak.

Ma ismét lovagoltam s kipróbáltam pár lovat különböző lókereskedőknél. - Két napig esős idő vala, ma azonban ismét felderült. Ma este Széchenyi minden igyekezetét összeszedte, hogy Esterházyt mének vásárlására rábirja. Ő nagyon hű s talán ép oly kevésbé van lelki, mint testi ereje. Sajnos, tőle nem remélhető, hogy szegény hazánkért valamit is tegyen.

Julius 1-én. Bámulatos ez országnak mérhetetlen gazdagságát a West és Ost India dock-ok kereskedelmében látni, - a megrakott hajóknak e tömegét, a sürgést-forgást és tevékenységet a kereskedelem oly különböző ágaiban. A West-India dockok először 1802-ben nyitak meg s ez óriási munka rövid két év alatt befejezve. A mostani társaságnak, mely a dockokat felállítja 1,000.000 font sterling a capitalisa. - Ez az építkezés valójában két részből áll. Az éjszaki

dock 30 acre nagy és 300 Nyugat-Indiai hajóknak adhat helyet. A déli dock 260 acre terjedelmű és 200 hajónak van helye. - A London-dock-ban 500 hajó fér el. - A keletindiai társaság capitalisa 2,000.000 font sterling, 1803-ban épült. Ivetek köröztek s első aláírásra 300.000 font sterling gyűlt össze. A West-India-dock felépítésénél 800.000 font gyűlt össze rövid pár óra alatt. - West-India-dockok a legszebbek. Az óriás nagy viktariályok nyitott fél-szerekkel vannak körülvéve s ezek vaspillérekre nyugosznak. Ezek mögött van a szén-raktárak. - Azútadockoktól a city-ig kövezett.

Jul. 2-án ismerkedtem meg a híres Boxoló Jacksonnal, a Clarendon Hotelben Georg Parisch, Colonel Wilson s Széchenyivel az ő társaságában ebédelvén. A legjobban nőtt s hatalmasabb inú ember, akit valaha láttam. Mellénél nagyobb peripheriájú nálam, a karja is kevésel vastagabb s keményebb az enyémnél, a combjai s főként a lábikrái hasonlithatatlanul erősebbek. Hasa épen nincs s karcsú.

3-án voltam Vauxhallban. Szép világitás, sok ember, kevés szép leány, unalmas.

8-án. Weatherleyvel Newmarketbe postchaisen. Kevés futás, nem sok ember. Kedden a licitation vettem egy 2 eszt. sárga méncsikót by Detto out of Mockbird's dame 33 gs.

11-én. Eszterházy s Széchenyi reggel megjöttek, de a futásokra igen későn, mert azok tegnap végződtek. Az istállókat jártuk rendre. Tharpnál a parkjában. Szép épület. Este Weatherleyvel vissza a városba.

12-én. Széchenyivel lóháton valami 50 mérföldnyi területet csináltunk. Az Orvillt, Selimet, Hedleyt láttuk. Nagy zápor. Newmarketben előbbeni ottmulatásom következtül jó részt minden lovat ismerék. Most is minden istállót felkutattam, de nekünk való lovat szinte lehetetlen kapni. A jók igen kevés számmal vagynak s vagy épen nem eladók, vagy áruk képtelen. A Godolphint láttuk Marchal által festődni. Nagy könnyűséggel dolgozik, ecsetje gazdag, jól s hűséggel talál, de mindent nemesítve.

13-án. Newmarketből Eustonba. A. D. of Grafton ménesét láttuk s Partisánt. Kancák: *Parasol*, pej, már nyerges, első lábán kapca, jó csontú s erős. *Penelope*, igaz anyakanca; kevesebb csontja az előbbinél. Ez a kanca nyérésein kívül csak csikóival hozott már be mintegy 10.000 fontot. Szőre szép világos pej, tekintete vért mutat, termete inkább sebességet, mint erőt bizonyít. *Coquette*, sárga, mint jó kancacsikója az Electiontól. *Zaide*, *Zeal*; ez csak most tevődött. A futásban megrokkannván - a ménes közé. A többi kancák (mindössze 15) most másutt vagynak. Itt láttuk még a *Catent*-et, barna pej, csikója by Election. *Minuette*, barna pej, nem nagy, holdas; csikója by Partisan. Csikók: *Southsayer*, out of *Pope John*, sárga, nagy, erős, nincs csontkinövése, ami különben a *Pope John* csikóinak szokott lenni. *Southsayer out of Prudence*, *Partisan out of Guerillas dame* s *Partisan out of Zaide* sötét sárga. Ezek esztendő s kancák.

Itt is, mint közönségesen Angliában mindenütt, a lótenyésztés körül gazdálkodó s célra vezető simplicitas uralkodik. Semmi pompás istállók, kerítések, állások, vagy aklok nincsenek, hanem a jó árnyékos s széltől fák által fedezett rekeszes legelőjünkbe nagyon közönséges fa-istállójuk van nagy, örökké nyitva álló ajtóval. Ebben eszik a kancák s a csikók napjában 2-3-szor a zabot s télben ebben vagynak, de szép időben nem bezárva. Egy kanca csikóstól 1 peck s 1 quarter peck zabot kap napjára. Minden lovak mellett, melynek száma 16, a főgroomon kívül csak két ember vagyon. Egy-egy rekesz legelőben 2-4 darab kanca, vagy csikó vagyon. Vizük itt is örökké van a lovaknak, de nem meleg, vagy posványos, mint majd mindenütt más helyen, hanem tiszta friss vizük árnyékos helyt levő vályukban. A legelőn nem lévén elég fű a kancák s csikók kaszált füvet s kléit kapnak. A csikóknak kezesítés végett egy gyermek kézből adja.

A *Partisan*-t rég vágytam s kívántam látni. A productumaiból itélve nem vártam egy nagy s hatalmas lovat, de mégis sokkal vékonyabb s gyengébbnek találtam, mint gondoltam. 14 és ½ markos nem bőven. Nincsenek azon kiformált inas részei, amik a ménlovat mindenütt s főként Angliában characterisálják. Inkább egy trainierozásból egy néhány hét óta kivett 4 esztendős lóhoz hasonlít, mint egy már meglett csődörhöz. Nagy sebességet ad csikóinak, de mind csak rövid distantiara valók. Ez a ló s az ő becses volta következtében a jó lótenyésztésre veszedelmes rövid s kis teréhvél való versenyfutásoknak s bizonyosága annak, hogy itt a lovak igazi jósága lefelé száll. Most 15 gs.-ért hág. Szőre szép világos pej; hátulsó lábain curbjá volt, de az égetés által egészen elmult.

Riddlesworthban a Mr. Thornhill ménesét néztük. *Scud*, világos pej, hatalmas nagy s erős ló. Feje durva s teste lehetne jobb fonású. 30 gs.-ért hág. Sokan gyalázzák, de én egynek tartom a legjobb lovak közül. *Merlin*, sárga holdas, szárlábu, hátulsó ballába tele csontkinövessel. Nevezetes ménló fog lenni, mert nagy jó kancákat adtak s adnak neki. Az én szemem előtt utálatos ló. Egy néhány igen jó kancát láttunk. *Banker's dame*, alig 14 markos, de zömök s igaz paripaszabású. *Historia*, a Flame anyja, pej, holdas, nagy s szép, de nem tömött. *Romp*, anyakanca, csikóival a Merlintől. *Shovelers dame*, derék s szép kanca; kemény, rövid lábai. *Morel*, sárga, a Tressilian anyja. *Sal*, sister to Anticipation; két esztendőben meddő. *Shoveler*, nagyon jó, hátulsó lábán égetés; kancacsikója by Merlin; a testvére esztendővel vénebb, nagy és jó; mind a kettő világos pej. 4 kancacsikó közt egy esztendős pej, by Scud out of Banker's dame. Nem nagy ugyan, de különben igen jó, hanem egy kis csontkinövése a lábaszárán s kevés marja. A Shovelernek 1 esztendős testvére nagyon sokat ígér s talán még nálánál is jobb lesz.

14-én. Colchester-en s Witham-en keresztül este Londonba érkeztem. Croydonba lovaglék.

15-én. Reggel vissza Londonba Croydonban a lovak meglehetősen jól néznek ki, csak Schreckhorn jó nehezen helyre legutóbbi győzelme után.

Este a Theatre Frangais-ba menék. Egészen meglehetősen rossz, de Laporte, Potier után a legjobb komikus, kit valaha láttam és Dlle Josephine nagyon csinos.

16-án. Jacksonnal, Mr. Brennerrel etc. etc. George Parish-nál evénk. Keményen ivánk s én csak hajnali 4 órakor gyalog menék haza.

17-én. Első leckémet vevém Jacksontól boxolásból. 14 stone 9 fontot nyomtam lecke előtt, 2½ fonttal kevesebbet lecke után.

Weatherley reánk számítva megvevé Broul „Student” nevű lovát, de a ló nem egészen nekünk való. Homorú hát, nem elég csontos s kicsi. 15 marok nagyságú, kevésbé tetszik nekünk. Weatherley azt proponálja, vigyük a lovat Bécsbe s ha ott jól eladjuk, osztozkodjunk a nyereségen, vagy tartsuk meg azon árban, melyen ő vette, 100 gs.-én. Hosszas tétovázás után elhatározzuk, hogy a lovat én vegyem meg. Weatherley azt mondta, a pénzt csak Bécsben fizessem neki. Erről írást készíteni akarván, egy órát jelölék meg neki. Eljövetelekor minden kiadást, melyet a ló vásárlása óta a ló miatt tett, nekem akará felszámítani, azonkívül a pénz kamatját is a Bécsben való fizetésig. Hevesen protestálván ez ellen, disputa keletkezett közöttünk, Weatherley gorombáskodott, mire én kijelentém, hogy nem akarván magamat gorombaságainak kitenni, ezentul semmi közöm hozzá, a meg nem kötött vásárt nem kötöm meg, tartsa meg a lovát. E nyilatkozattal ott hagytam s most megint ménló nélkül vagyok. Ez ugyan nem nagyon kellemes reám nézve, de annak, hogy az unalmas összeköttetés ez ízetlen emberrel megszünt, nagyon örülök.

19-én. Éjjel 12-kor elindulánk és délután 1 órakor a chiltenhami futtatás pályáján valánk. Nagyon jelentéktelen futtatások. Chiltenham egy fürdőhely, kellemes fekvéssel, szép, amphi-teatrumszerű magaslattól körülvéve. E magaslaton van a futópálya s innen gyönyörű, tarka

kilátás nyílik, nagyon messzire lát el a szem. A város tiszta és csinos. Sok fürdővendég van. Az itteni viznek vértisztító és oldó hatása az itt magukat gyógyító emberek első látására sejthető. Nem sápadt, sovány betegeket látni itt, hanem többnyire kövér, felpuffadt, holdvilág arcokat, kik meg-megakadó vérkeringésüket akarják újra mozgásba hozni.

20-án. Minden istállót és lovat megnézénk, de semmi nekünk valót nem találánk. *Poultont-t*, *Valentinet-t*, *Champion-t* licitálták. Champion 140 gs-ig én is vevőnek álltam. Johnes, ki Széchenyinél szolgált s most itt traineroz, azt mondja, hogy a Student gyöngé méne s ezt Sir John Coventry stud groomja is megerősíté. Sir John Coventry-nél tavaly volt Student. Mely szerencse, hogy Weatherley gorombasága a vásárt lehetetlenné tette.

Mr. Green-nek ma kellett volna itt léghajón felszállnia, de a gömb elszakadt, mielőtt még egészen megtöltötték volna. Green vakmerő kétségbeeséssel az elromlott léghajón akart levegőbe szállni de a publicum ebbeli szándékát meggátlá.

21-én. Elutazánk Chilterham-ból. Londonban *Anticipation-t* láttuk. Minden más fajhoz inkább hasonlít, mint angolhoz. Nagyon emlékeztet a bonchidai „Caesar”-ra. Erős nyak, jó csontozat. Egy néhány csikóját láttuk; jók, csak az apjuk nehéz, nagy fejét öröklék. Hungerfordnál *Rubens-t* láttuk. Hatalmas mén, kitűnő jó izmok, nemes formák s korához képest jó erővel és tiszta csontozattal rendelkezik. Nem elég mély s hátsó lábai feltűnően egyenesek. Newburyben háltunk.

22-én. Realing-en keresztül Londonba érkezénk. Széchenyi Sahländernek megparancsolá, hogy távollétünk alatt lovainkat az utra készítse el. Sahländer azt gondolván, hogy Student a mienk, Weatherley istállójában reátette takarónkat s Széchenyi embereivel kivezetteté az istállóból. Sahländernek ez időszerűtlen buzgalmát megtudva, mindjárt elküldtem egy embert, takarómat a lóról levegye s Weatherleyhez menék neki megmondani, hogy ne tekintse ezt tulajdonba vételnek, mivel tudtom nélkül, egy félreértés alapján történt s én semmi esetre a lovat meg nem veszem. Hozzá tevém azt is, amit Chilterhamben Studentről hallottam. Weatherley nagyon dühös lett és kijelenté, hogy birói uton fog kényszeríteni a ló kifizetésére. Mivel nincs írása, nincsenek tanui s a vásár meg nem kötött, ezt én csak üres fenyegetőzésnek vevém.

23-án. Minden lókereskedőt, Tattersalt s Barert még egyszer felkeresém, hogy Hallernek és magamnak lovat kapjak, mert most k. b. 4 hónapja Angliában léve s minden időmet a lóvásárlásnak szentelve még sincs ménem és Hallernek sem vettem semmit. Ez egyike azon nagyon ritka eseteknek, mikor előre láttam, hogy így fog történni. Csak Széchenyinek kerestünk lovat, egész tevékenységünk csak az ő céljai felé irányult, ha találtunk, vagy találék valamit, ő vevé meg. *Shreckhorn-t* szívesen vettem s meg is vehettem volna, de *ego sum ego*. *Flame* előbb az enyém vala, de nem jó órában. *Partisan-t* én találtam s alkudtam le, de ő vette meg. *Merinos-t* megvettem volna, ő meggátlá ezt. Vásárokon s mindenütt csak az vala a kérdés, van-e neki való ló, de arra legkevésbé sem vala tekintettel, hogy nekem mire lenne szükségem. Azt lehetne gondolni, hogy tőlem függött volna őt erre figyelmeztetni s önzésében feltartóztatni. Baráti viszonyunkban ennek természetesnek kellene lenni, de épen az utánaengedésben rejlik a nem könnyű feladat megoldása: Széchenyivel utazni és jól kijönni. Hogy amint összeszedte provisioját, lovait azonnal utnak indítja, reám való tekintet nélkül, azt előre látám. Most egyszerre úgy határozott, hogy a lovak holnap induljanak. Hogy nekem erdélyi subskriptom s minden kidolgozott planumaim dacára nincs ménem s hogy Haller pénzével kezemben nem viszek lovat haza neki, igazán nevetséges s nálunk annál is inkább annak fog tűnni, mivel ott a valóban végtelen nehézségeket, mellyel a lóvásárlás itt össze vagyont kötve, nem ismerik.

A rugby-i, boroughbridge-i vásárokon valék, Yorkshire-ben egyik farmból a másikba menék, itt Londonban a lókereskedőknél majd minden lovat ismerék és mégis dacára Széchenyi

meggátló tevékenységének, nehezen sikerült volna Hallernek valamit venni. Igen gyenge, igen kicsiny, vagy esetlen és nehéz, nagyon drága vagy telve hibákkal mindaz, amit láttunk. Osborn-nál majdnem megvevék egy sárga kancát 38 g.-ért, de aztán igen gyengének találtam.

Langoli most a Horse-Bazar-ban áll. Széchenyi szeretné megvenni, de a kassája már nagyon üres. Kár, hogy ez a ló nem lesz a miénk. A legjobb cock-tail s egyike a legerősebb lovaknak, mit valaha láttam. 5 évig whip lónak használtatott, s még most is, 15 éves korában egész frissen s jól mozog.

24-én inditattak el a lovak.

25-én. Epsomba menék néhány lovat megnézni. Egy 2 éves Phantom-csikó szép, de mint minden leszármazottja, igen nyulánk s a szemei gyanusak. Ez sem nekünk való. *Monk* hosszú s előrehajlott lábakkal, 250 gs.

Az aratás itt most javában folyik. Két módját láttam itt a buza-aratásnak. Az egyik, mint nálunk, markot szedve, csak nagyobb sarlóval, a másik még nagyobb és nehezebb sarlóval ütve és vágva, mint Ausztriában. Nem nagy kévéket kötnek s nem szalmával kötik, mint Németországban, hanem előre elkészített kötővel, mint nálunk. Nagyon gyakran csak kévékbe hagyják a búzát s pár nap múlva hazaszállítják. Gyakran keresztetekbe is összerakják, 9-10 kévéből, de ezen kereszteteknek sem formája, sem száma nem oly methodusan pontos, mint nálunk. A farmokban majdnem semmi gabonát vagy szénát sem visznek fedett helyre. Minden szabad ég alatt marad, sokszor kinn a mezőn nagyon jól elkészített osztagokba lesz összegyűjtve. Az osztagok többnyire fából vagy téglából készített aljon nyugosznak 1-2 lábnyira a földtől s nagyon gondosan szalmával fedve. A kiálló szalmaszálakat hosszú ollóval lenyirják. Ilyen osztagokban sokszor évekig marad a gabona. A szénát is így konzerválják gyakran nagyon sokáig. A cséplés kisebb vagy nagyobb transportálható cséplőgépekkel történik, melyek sem nem oly complicáltak, sem nem oly elegansak, mint ahogy a modelleiben látszanak. De nálunk nem hinném, hogy alkalmazhatók legyenek embereink gyakorlatlansága s vas- és ércművekben való járatlansága miatt. A német *Burg* cséplőgépet a mi viszonyainkhoz jobbnak találom.

A mezők itt mindjárt, aratás után felszántatnak, másutt pedig a juhokkal előbb lelegeltetik. Az oly földekbe, melyekben most búza vagy rozs volt, többnyire tavaszi vetés jó, de néha rétnék, vagy legelőnek is használódik. Az angol búzának különös nagysága vagy jósága nem tűnt fel nekem. Szalmája nem különösen hosszú, a kalászkok sem nagyobbak, vagy teltebbek, mint nálunk. Nagyon tiszta, mert gyomlálják s nem dől meg oly gyakran, mint nálunk, mert nem lesz oly sűrűn vetve. A zabot is cséplőgéppel cséplik, de nagyon gyakran ezt és a búzát is kiverik, mint nálunk. Angliában minden gazdasági épület a legegyszerűbb célszerűség és olcsóság az egyedüli nézőpontok; csínosságra mit sem adnak.

26-án. Széchenyi Doverbe utazott, hogy lovait behajózni lássa. Én Tattersallnál megnéztem *Roman*-t és még más lovakat. Ahogy a parkon keresztül menék, két rendőrtiszt jöve szembe egy „arrest” vagy „warrent”-el s a legszebb módon elfogának. Weatherley eszközlé ki eskületevés által ellenem az elfogatási parancsot. E tisztelt strázsáimmal visszasiéték Weatherleyhez s egy Hackney Coach-ba tuszkolva Tattersall ügyvédjéhez transportálnak, hol ő és testvére értem jót állanak, hogy ne részesüljek ama kitüntetésben: a City-be toloncolva bezárva lenni. Angliában egy warrent által mindenki (a követségbelieket kivéve) arretálható s csak két ember jótállása mellett bocsájtható szabadon. Különben Weatherley eljárása nagyon nevetséges. Nincsen írása, nincsenek tanui, kikkel megkötött vásárt bizonyíthatna. Nekem Széchenyi és Colloredo tanuim, hogy csak arról vala a szó: a lovat közös haszon céljából Bécsbe vinni s így, még ha írás is volna, a ló nem tulajdonomnak, hanem közös tulajdonnak tekinthetődnek. Hogy Weatherley pert indít ellenem, arra el valék készülve s erősen elhatározám magamba, hogy azon esetben, ha a pert megnyeri, a lovat a pénz lefizetése után agyonlövöm s őt magát

mindenféle gorombaságok által arra bírom, hogy ökölpárbajra kerüljön a dolog s ekkor pénzem kamatját vörös és kék foltokban remélhettem volna neki visszafizetni. De hogy elfogasson, ezt nem hittem volna. Okosabbnak találám őt annál, minthogy ily erőszakos lépést tegyen, mely egyedüli támaszának, Eszterháznak is kellemetlenséget okozhat. Ami történt, megtörtént s angliai tapasztalataimhoz tartozik a *procedura juris-sal practice* is megismerkedni.

27-én. Tegnapelőtt kezdém leckémet Jacksonnal. A boxolás a legerősebb mozgás és a legjobb is, mert a test minden része mozgásba jő s mind a két kéz dolgozik. Lecke előtt megmérve 14 stone 9 font valék, lecke után 14 stone 6 font. A lélekzet is nagy próbára lesz téve e gyakorlattal. - Tattersall-nál megvevém a 4 éves sárga mént. (Apja Certiosan, anyja Remembrance) 70 gs-ért. Elég csontos s nem gyöngye, jó mar, kissé nehézkes fej és nyak, nem jó kötésű és hosszú, de minden csonthiba nélkül.

29-án. Tattersallal Barnet-be menék *Cato*-t megnézni. Egyike a legjobb lovaknak, amit valaha láték. Vesés ló, rövid - és erős lábu, egészen nekem való. Nincs nagyon divatban, mert nem sokat nyert futtatásokon, habár mindig jól futott. Ez az oka annak, hogy megvehető. 14 esztendő. Ez bizonyosan egy *objectio*, de minden lónál lehet valami kifogást találni. Megbizatást adék, hogy megvegyék.

29-én. A „British Museum”-ban valék. Nagyon szép dolgok, kivált szobrokban gazdag gyűjtemény. „The Elgin marbles”-t nézém meg. Lord Elgin görögországi ásatásai közben talált műrekek. A Theseus és Ilissus megcsonkított szobrai leírhatatlan szépek. Három lófej a Parthenon-ról egészen keleties. Hogy mindezen műkincseket igazán élvezhesse az ember, éveket kellene e termekben töltenie.

Walson's Hôtélben Jacksonnal ebédelék.

30-án. Brightonba menék a futtatásokat látni. Nincsenek különös jó lovak. Centaur Carbonaro-t könnyen győz le. - Brighton igen csinos. Éjjel vissza Londonba.

31-én. Este „Oldmarks”-ba. Meglehetősen üres vala és unalmas. Lord Londonderry-t és Chateaubriand-t látám. Mrs. Foxlane vala a legszebb asszony. A helyiség nagyon csinos és e társaságbeli bálók télen át nagyon látogatottak valának. Csakis ajánlásra kaphat az ember билет-et a belépésre 1 g-ért.

Aug. 1-én. Megvevém Catot 200 sovereignért (20 g). Azt hiszem, nagyon olcsón vettem. Nem kaphattam volna jobb mént ménesemnek és erdélyi kancáinknak. Gyönyörű, egy arabslóhoz hasonló. Kifejezésteljes feje van, jó és nem tulvastag nyak, nagyszerű mar, a legrövidebb lábak s legerősebb csontok, mit valaha telivérnél láték. Legjobb s bámulatra legméltóbb részei, háta és izmai. Kétségtelenül a legjobb eddig vásárolt lovaink közül Catton-on, Cannon Ball-on és talán Teresias-on kívül nem ismerek Angliában lovat, mely inkább tetszene nekem, mint ez.

Este a francia színházban. Nagyon unalmas vala.

2-án. Hesheringtonnal Walton Cross-ba menénk egy 4 éves mént, Dyson tulajdonát megnézni. A ló apja Walton, anyja Canidia. Hamptoncourtba lett nevelve. Nagyon erős, széles, használható ló, de lábai nem tiszták, ezért nem adhattam meg érte a 200 g-t, melyre tarták. - Ma ismét valék Jacksonnál. Megismerkedtem Spring-gel, ki sokkal kevésbé erős, mint Jackson. Jackson habár már 50 éven tul van, még most is erős atléta. Fiatal korában 1¼ angol mázsát emelt!? és 6 mázsát egy lábbon állva. 56 (kilót) 23 láb és 3 zollnyira, egy fagolyót, 9 (?) súlyut 35 lépésnyire dobott. Két súlyt, az egyik 56 s a másik 23 (?), tehát összesen 79 angol fontot a kis ujján felemelt s ugyane kézzel nevé a falra írta.

4-én. Széchenyivel a Thames-en csolnakáztunk. A Battersea Bridge mellett a Swaninn-ben ebédelénk s este hazaevezénk.

5-én. Reggel Harmantnál (Old Brood Street Adams' Court) Széchenyitől a 350 g-t átvevém.

6-án. A parlamentben a prorogatio ceremoniját nézém meg. Méltóságteljes látvány vala. A király beszédét trónusáról tartá, koronával fején. A gyülekezet a legfényesebb vala. Remek, pompás fogatok. A királyi kocsit 8 fehér ló huzta (a hires Hermeline-ek.)

7-én. Ma súlyom hihetetlenül apadt a sparring által. Előtte 13 st. 12 font, utánna 13 st. 6½ font valék. - Abban a szerencsében részesülék: Spring-gel, az angliai championnal boxolhatni. Nagyon erős, de igen kövér. Vékonyabb csontozatú, mint én s mégis többet nyom 16 st.-nál. A lábai vékonyak és podagras.

A Clubban Clain Williammal ebédelék.

8-án. Ismét lovakat keresék, mint majdnem minden nap. Szeretnék még egy lovat magammal vinni, mivel úgyis a két ménnel 2 embert kell küldenem. Dicksonnal 35 gr.-ért egy erős, nagy, sötét pej kancát vevék. Kipróbálva meglovagolám. Jól s egészségesen ment az istállóba, hol egyszerre holt sánta lett. Azonnal visszaküldtem.

9-én. Reggel 5 órakor Cato-t és Ardrosant elindítám. Egy pointer, melyet én s egy másik kutya, melyet Széchenyi kapott Tattersall-tól ajándékba és Colloredo nagy new-foundland-kutyája is a lovakkal mennek.

10-én. Dicksonnál egy másik, nagyon jó kancát vevék 50 poundért és mindjárt lovaim után küldém.

Jacksonnál utoljára boxoltam s elbúcsuzék tőle. Kevés ember van, kit jobban szeretnék, mint őt.

11-én. 11-kor Széchenyivel az ő szép új kocsijával elutazánk Londonból, 7 órakor Doverbe érkezénk. Lovaim már tegnap megjöttek.

12-én. Széchenyi elutazott Calais-be, csak Bécsben látom ismét viszont. A *Mail packet boat* (postahajó) csak holnapután indul innen Ostende-ba, addig itt kell várjuk. Kétszer fürödtem ma a tengerben; eveztem és usztam.

13-án. Letham-el, ki multkor a lovak behajózásánál sok szivességet mutata s most is igen barátságos irányomban, megnézénk több mint 20 ló behajózását, melyek egy brüszeli lókereskedő tulajdonát képezik. Mind rossz lovak, nagyrészüket a londoni Livery Stables-ből ismerem.

Ismét fürdék.

14-én. Az Éclipse fedélzetén Dover és Ostende között. Lovaimat szerencsésen behajózám s 10½ órakor nagyon jó időben és széllel kivitorlázánk a kikötőből. 5-kor teljes szélcsend, később ellenszél keletkezett. Tegnap kaptuk a hírt Lord Londonderry haláláról, ma megerősíték a feltevést, hogy hirtelen elborult elmével nyakát ketté vágta egy nála levő késsel. Érdekes tény, hogy Napoleon, Wellington és Lord Londonderry is mind a hárman 1769-ben születtek.

Tegnap megismerkedtem Alexanderrel, a hasbeszélővel. Egy unalmas fecsegő, igazi hasbeszélő. A fejből legalább nem jó egy szava sem. Ma kevés utas van hajónkon. Két csinos asszony, néhány ostoba francia s egy jóltáplált kövér hollandus. Ostende és Dover között még nem jár gőzhajó. A jármű, amin én utazom, egy vitorlás bárka.

15-én. Reggel 4 órakor Ostende elé érkezénk. Az apály miatt hajónk horgonyt vete és csolnokon evezénk partra. Mr. May-t, Letham ismerősét keresém fel. Ládáinkat, melyet Sahländer

keresztül utazásakor itt feltartóztatának, 1000 frank cautio ellenében kiváltam s holnap leplombálva Bécsbe küldetnek. Az útiköltséget a ládákért és lovakért nem tudám megfizetni (1629 frank), mert ez nem vala számításomban. Széchenyinek efelől írtam. Ostende nem szép, kietlen hely.

A hajó csak tiz óra után futhatott be a kikötőbe. Nem akarák a lovak kihajózását délutánig engedélyezni, mivel ma ünnep van. Azt hiszem különben, itt szokás az anyaszentegyház parancsolatait az állatokkal is szigorúan megtartatni, mert midőn a hajón kutyámnak ennivalót kértem, nem akarának neki csak halat adni, mert péntek vala s csak hosszas ide-oda magyarázgatás után, hogy a kutya nem catholicus, kaphaték húst számára.

A lovakat szerencsésen partra szállították. Még ebben a partra szállításban is megnyilvánult a két különböző natio különböző caractere. Doverben az emberek a legnagyobb csendben s a legnagyobb rendben, legügyesebben hajózzák be a lovakat, itt sok lármával s nagyon ügyetlenül hajózták ki. Csak a szerencse védi meg a lovakat a megsérüléstől.

Angliából, a fák hazájából jöve - szomorú - itt sem kertet, sem fát, még növényt sem látni. Mr. Woolet-tel, csinos feleségével és testvérével, kikkel Dovertől idáig utaztam, ma együtt ebédelék.

16-án. Reggel 5 órakor egy bárkán, - meglehetősen jó hajón, a Canalison Bruges-be menénk. Utunk kellemellen vala. Magas partok. Sajnáltam Brugesben hosszabban nem tartózkodhatni és van Eyck szülőhelyén az ő és más híres mesterek szép festményeit a festő-akadémiában nem láthatni. Egy másik hajón Gent felé vitorlázék. A canalis itt szűk, a partok szép barátságosak. Sok fa és sok rét tarkítják. A hajón ebédelék kitünő halakat.

Gent nagy város sok régi, de kevés szép épülettel. Most nem talál reá V. Károly mondása: „Paris entrerait dans mon Gent.” (Páris beleférne keztyümbé, vagyis Gent-t annyival szebbnek s nagyobbak tartotta V. Károly, mint Párist, hol ellensége I. Ferenc francia király lakott.) A város canalisoktól átszelt. Minden háznak végtelen sok ablaka van. A canalis mentén levő sétány elég szép. Az asszonyok itt általában csúfak, nem tiszták. Cipőt viselnek harisnya nélkül s lábuk piszkos. Az egyszerű nők, úgy mint a polgárasszonyok viselete nagyon spanyol jellegű. Hosszú fekete mantillák, melyeknek csücske a fejre húzható. Ha az ember ez ország sokszor dicsért tisztaságát méltányolni akarja, nem szabad Angliából jönnie; így a különbség kellemetlenül feltűnő.

Szivességből megígértem volt Colloredonak, hogy Lion nevű New-Foundland kutyáját lovaimmal Bécsig küldetem. E vállalkozás nehézségeit előre láttam. Doverig már oly fáradt vala e nehézkes kutya, hogy az utolsó statiot szekeren kelle transportálni. Nem akarám ígéretet megszegni s Doverben a kutyát behajóztatám. Különben pompás kutya és az alkalmatlanság dacára némi örömet is szerez nekem. Minden ember bámulva s respectussal nézi a hatalmas állatot. Ma, amidőn Gentben a hajóból kiszállék, előttem egy másik nagy kutyára, mely igen közel merészkedve hozzá, ráugrott s alaposan összemarcangoló. Mindent elkövettem, hogy a kutyaverekedésnek véget vessek. Nagy sokaság futa össze s agyon akarák ütni kutyámat, mivel itt veszett kutyák már sok embert megmarának s szigorú rendelet parancsolja, hogy minden kutyát, melynek szájkosara nincs, agyonüssenek. A dupla és nem kicsiny feladat hárult reám: az idegen kutyát Liontól, Liont pedig a hollandusoktól megvédeni. A bevégzett offensiv és deffensiv harc után vonulék el, kutyámtól, egy kövér brüsseli csipkekereskedőtől s egy csomó embertől kísérve a „Chapeau rouge”-ba, hol néhány pohár sörrel frissítők fel magunkat.

17-én. Reggel hatkor Lionnal együtt a postakocsihoz menénk. Az egész utazó társaság megdermede az óriás és szokatlan utitárs láttára s csak úgy tudtam végét vetni protestatioinknak, hogy a kutyáért is megfizettem az utasért dukáló pénzt. Várakozásom ellenére egész uton nyugodt és csendes maradt.

A diligence piszkos, nehéz, a lovak rosszul befogva, az egész jármű útálatosnak tetszik Anglia után. A kocsis (három lovat hajt a bakról) piszkos s az, aki Gent-től Brüsszel-ig vitt minket, annyit beszélt, mint az összes coachmen-ek együttvéve, kikkel Angliában útaztam.

A clima itt nagyon enyhe. Talán melegebb, mint Anglia, de a vegetatio kissé hátrább maradott ahhoz képest. Angliában az aratásnak s a szénagyűjtésnek teljesen vége és itt még aratnak, sőt éretlen zabot is láttam.

Az árak különbsége Anglia s ez ország közt feltűnő. Az út hajón Bruges-től Gent-ig s egy igen jó copiosus ebéd borral 7 franc. Az út kövezett, egyenes és egyhangú, fáktól szegélyezett. A vidék egészen lapályos. A mezőgazdaság a legfejlettebb fokon áll s azt lehetne mondani, még inkább en détail művelik a földet, mint Angliában. A talaj homokos. A föld forgatására olyanforma kapák használnak, amelyeket Champagneban a szőlőkertek művelésénél láttam. Sok komlótermelés és nagyon sok szép lóher van, mely most virágzik. A falusi lakások izléstelenek. A cottage-ok jól épültek, de nem nagyon tiszták. Az igásszekerek 4 kerekűek, az első két kerék nagyon alacsony, a hátulsó kettő nagyon magas, a súlyhoz mért széles abroncsokkal. A lovak nagyok, de Angliában ugyanez a faj okszerű párosítással és jó táplálékkal sokkal nagyobbá és erősebbé tétetett.

Két különbözőbb natio nem egyesíthetett volna egy korona alá, mint a hollandus és flamand. Gyűlölik egymást. A flamandok képezik az ellenzékét. Mindkét kamarában a hollandusok határozott majoritásban vannak.

Délbe Brüsszelbe érkezünk. Előbb a „Hotel de Flandres”-be szállék meg, de rossz szoba s udvariatlan emberek miatt elhagyám s a „Hotel de Grunendahl”-ba menék. Valóban így van-e vajjon, vagy csak Anglia kényeztete el, de az emberek itt a fogadókban nagyon neveletlenek s a kiszolgálás nagyon rossznak tűnik nekem. Angliában a Waiter (szolga) igazán az ember kiszolgálására rendeltetett. Pontosan s engedelmesen teljesít minden parancsot. Itt a garçon egy fecsegő társadalmi lény s minden alkalommal disputára kész. Lehetséges, hogy mindez egész másnak tűnne nekem, ha most Magyarországból, vagy Ausztriából jönnék, de ha az ember szeme előtt a végtelen tisztaság és nagy kényelem áll, melyek az angol fogadókat jellemzik s a mindig tisztességesen öltözött cipőben, harisnyában levő waiter-t, - ki oly ügyesen, tisztán s csöndes tisztelettel szolgálja ki az embert, - ezekkel a piszkos fickókkal hasonlítja össze, - igazán bosszantó a különbség.

Még Londonból s aztán Doverből irtam volt Lambertnek, hogy ma ide vagyok érkezendő. Biztosan reméltem őt itt találni s nagyon örültem már ennek. A policiánál kérdezősködék felőle s mindenfelé kutaték utánna, de hiába. Ma este Chimay-be irék neki. Este a parkbeli színházban, mely meglehetősen rossz. A publikum mindent, mit az öreg katona e darabban („Code et amour”) a francia fegyverek dicsőségéről s nemzeti büszkeségéről monda, óriási enthusiasmmal és hangos elismeréssel fogadá.

Itt nagyon sokat dohányoznak, még 8-12 éves gyermekek is. Londonban is lát ugyan az ember utcán dohányzó egyéneket, de csak a legalacsonyabb osztályból. Az angolok neveltségesen és tulzottan elfogultak a dohányzással szemben. Tegnapelőtt egy jólöltözött fiatalember pipázott a hajón, hol ez szokásos, egy angol utas ezen nagyon csodálkozott: „how is it such nice young man and he smokes, - hogy lehet ily kedves fiatal ember és dohányzik” s rögtön elővéve tubákos szelencéjét s tubáktól csepegő orrába jókora adagot szítt fel. Különben a tubákolás sem nagyon általános Angliában.

18-án. Vasárnap. A promenade-on, Boulevardokon, hársfa allé-ban s a canalis mellett sétálék. A canalistól balra csinos rétecske és szép kilátás a városra. Sok ember járt-kelt, de többnyire nem gentleman like (urias kinézésű). Az asszonyok tulnyomóan csúfak, de jobban öltözködnek, mint a férfiak. A legcsunyább kocsik, legnyomorultabb lovak s legrosszabb lovasok, mit csak képzelni lehet. A Promenade-on, kávé- és sörházak előtt székek s asztalok s mind tömve emberekkel. Ez is egy nagy különbség Anglia és ez ország között s a nemzeti karakter következménye. Angliában nem látni még a legnépesebb sétálóhelyeken sem embereket együttülni, legfeljebb egy asszonyt gyermekeivel. Az egész Kensington Parkban nincs egy kávé- vagy teaház sem. Bécsben ily látogatott helyen bizonytalán több tucsat limonádé-sátor, Ringelspiel, muzsika, billiard, kávéház s tudja Isten még mi minden volna.

Este a Theatre Royale-ban valék. Az épület nagy és szép, belül tágas, de rosszul világított. Ballet-et táncolának. Mr. Lesueur és Benoni jók, Paul Londonból jöve s kit már ott is és Párisban láttam, kitünő.

19-én. Hajóbeli ismerősömhez, a brabanti kereskedőhöz menék. Rue des Baraques Nr. 429. lakik és csipkegyáros. Nagyon szép csipkéket láttam nála. Egy brüsseli rőf (12 schuh) 40-80 frank, de ez nem a legdrágább. Négyszögletű fátyolok, egy rőfnyi nagyságban 20-40 Louis d'ors-ba kerülnek, de van olyan, melynek ára 100-300 Louis d'ors. A csipkék most sokkal olcsóbbak, mint régen. A kézzel dolgozott darabok végtelen finom és szép munkák.

David (hires francia festő, 1743-1825) most itt lakik Brüsszelben. Nagyon különös embernek mondják. Elég merész valék a vele való ismeretséget megkísérelni, de sajnos, nem találtam otthon. Napoleon megkoronázását tartja most atelier-jében, senkinek sem szabad e képet látni. Egy consortium festeti e képet s speculatióból Angliába fogja vinni. De miért éppen a koronázást? Annyi momentum van Napoleon életében, mely halála után nagyobb érdeklődésre méltó, mint épen ez. Itt minden képkereskedésben Napoleon emlékének megdicsőülése látható. Ferenc császár és Sándor cár is úgy ábrázoltatnak, amint mély tisztelettel közelítenek hozzá. Apotheosis-a Horace Vernet-től (eredetije most Párisban Lafitte tulajdonában) itt szép réznyomatban 100 fr.-ért kapható. A compositio magasztos, ideája megható. Kopár sziklán van az egyszerű sir, csak a hős kardja nyugszik rajta, rabláncai magasabb hatalom által kettétépve fekszenek mellette. A háttérben bajtársainak szellemei láthatók mély, bánatos csendben. Ez ember emlékezetének, vagy benne az óriás nagyság mélabus sorsának egy könnyet szentelék, nem tehettem másképp... Sohasem tudom életét és halálát fájdalmas érzések nélkül emlékezetembe idézni.

Fischernek festékeket vevék Londonban 8 g-ért, itt 115 francért. Nem kis áldozat ez mostani pénzügyi helyzetemben, de senkiért sem tenném ezt szivesebben, mint a becsületes, jó Fischeremért.

A museumban valék. Igen sok festmény, többnyire németalföldiek. Rubenstől „A három király imádata” (l'adoration des mages). „Mária mennybemenetele” (l' Assomption de la Vierge), de Mária rajta igen közönséges. „Jézus keresztletétele” borzalmasan szép és szörnyen igaz festmény. Egyike a legremekebb Rubeneseknek „Le chapeau de paille” (a szalmakalap) nemrégén Angliában eladatott. „Le seigneur voulant foudroyer le monde” (Jézus a világot le akarván sujtani). E képen visszatetszéssel szemlélém az isteni szeretet idealját, Krisztust romboló karddal kezében haragtól csillogó szemekkel és nevetséges Szt. Ferencet úgy elképzelni, amint a földet barátcsuhájával takargatva védi! Cuyp-tól, Ruysdael-től tájképek Sneyders-től gyümölcsök, azonkívül de Crayer, Ponte Bassano, Guido Renitől („Az egyiptomi futás”), Jordaéns-től nagyon szép képek. Az épület nagy és szép.

Lovaim ma szerencsésen megérkezének. Cato igen kövér, holnap eret vágunk rajta.

20-án. Reggel Antwerpenbe utazék. Az ut jól művelt és termékeny vidéken vezet által.

A talaj jó homokos. Két lóval, de néhol csak eggyel szántanak s láttam egy ökröt, mely minden megerőltetés nélkül vitte az ekét. Ezuton sok kastélyt láték kertek közepében, mint Laeken-t, a királyi kastélyt. Sok közülök szép, de legtöbbje cikornyás és kicsinyes. Vilvondenál átkelénk a Senne-en. Itt egy igen nagy fogház épült, melynek egészen új berendezése állítólag kitűnő. Malines cseppet sem szép. A templom nagy és igen régi. Sok csatorna kereszteli utunkat Ezek okai az ország gazdagságának, mert a kereskedelmet élénkíti és gyakori áradásuk a földet kimeríthetetlenül termékenyé teszik.

Antwerpen nagy, sok szép épülettel, de kevés étellel és mozgással. A kereskedelem pang, a város gazdagsága és népessége nagyon apadt az utóbbi uralomváltozás óta. Midőn ideérkezém épen Kirmess vala. Ez országban minden kis helységnek meg van a maga Kirmess-e, védőszentjének a napja. Nagyobb helyeken rendkívüli ünnepségekkel és mulatságokkal ülik meg, megszámlálhatatlan sokaság özönlik mindenünnen össze, minden utcán és sikátorban muzsikálnak, táncolnak és isznak. A járó-kelő, nagy sereg lánytól körülveve, táncolni kényszerül. Németországban is általános divat a Kirchweih és sok vidéken ez nagy és mulatságos ünnepség.

A festőakadémiának - melyben most számban csekély és nem nagyon fényes újabb festők expositioja látható, - régi festményei teszik érdekét. A catedralis-ban van a két remek szép Rubens, melyek Párisban létemkor ott valának kiállítva: a keresztrefeszítés és feltámadás. Nehány privát gyűjtemény is gazdag Rubens, Van Dyck etc. képekben. Beckman nővéreknél többek között Van Dyck-tól egy barátjának nagyon szép portrait-ja, 130 Louis d'or-ért és „Diogenes lámpásával” Jordaënstól 30 Louis d'or-ért kaphatók.

A székesegyház nagyon nagy; 500 schuh hosszú és 250 széles. A torony még sokkal merészebben és művészebben kidolgozott, mint a strassburgi 500 lépcsőn megy fel az ember, fentről gyönyörű kilátás nyílik a gazdag termékeny síkságra s egyfelől a látóhatárt a tenger zárja be. Visszaálmodám magam ott fenn a multba s a merész Farnese-t s erőteljes elleneit képzelem látni óriási munkáik és cselekvéseik közepette. A festmények nézésével elmulasztám, a diligence-ot, mely délután indul vissza Brüsszelbe s így kénytelen valék estefelé visszaindulni s egy kellemetlen éjszakát a piszkos kocsiban tölteni.

21-én. Hajnali 4 órakor Brüsszelbe érkezék, a lovakat tovább indítám azzal a paranccsal, hogy Cöln-ben várjanak reám. - Biztosan reméltem Lambert-et ma itt találni, mivel nemcsak Londonból és Doverből, de innét nem egyszer irék neki. Elszomorita semmi hirt sem kapni tőle. Már úgy örültem jó öreg barátomnak becsületes kezét szivből jövő érzellemmel megszoríthatni.

22-én. Egy nagyon rossz cabriolet-ban miserabilis lovak s egy piszkos, utálatosan confidens kocsis mellett Waterloo-ba kocsizék. - Nagy erdő terül el Brüsszeltől odáig. A falu kis templomát számos monumentum ékíti. A harcmező Mont Saint Jean kis faluján felül emelkedik egy nagy hullámos síkságon. Belle Alliance csak egy major, mely nevét harminc évvel ezelőtt valami házassági história folytán nyéré. A győzők oldalán, közel Saint Jeanhoz egy obelisk áll az elesettek dicsőségére s feliratai, kivált a porosz nevek mind sárral vagynak bemocskolva s megdobálva. - Egy emlék, egy kő sem díszíti ama bátor legyőzött hősök sírját, kik ott a dicső császárság fenntartásáért az utolsó erőmegfeszítéssel küzdve estek el.

Ez a mai excursio nagyon kevés benyomást tett reám. A látottak csak kellemetlen érzést okozának nekem. Az egyedüli élvezet s a legépeletesebb, mit Waterloo-ban találék, egy csomó igen jó gyümölcsökkel megrakott szederbokor vala s a gyümölcsök elfogyasztása a hév nap nyomasztó melege után nagyon jól esett nekem.

23-án. Louvin-en, Tirlemont-on és St. Frond-on át Liège-be utazék. Louvin sötét kis város egy szép gothikus tanácsházzal. Tirlemont nagyon piszkos. Az egész úton végtelen sok

koldusgyermek, vagy jobban mondva minden gyermek koldul; a legutálatosabb piszokban a szemtelenséget végtelenségig viszik. Porban és sárban 10-12 éves leánykák is cigánykereket hánynak. - Az út mellett a szép régi fákat mind kivágják; a mostani kormány eladá őket. - Itt a vidék nagyon lapályos. A házak nagyon rosszul vannak építve agyagból s szalmával fedve; mindenütt nagy piszok. - A roppant szárazság következménye, hogy a fák már veszítik lombjukat. Nyolc nap óta rendkívüli hőség uralkodik. - Liège-ben a „Pavillon Anglais”-be szállék meg.

24-én. Reggel négyen egy nyomorult cabrioletben Spa-ba transportáltattuk magunkat. A vidék dombos, szép, néhol romantikus, Spa egy meredek, sziklás hegy lábainál sem különösen szépen nem fekszik, sem különösen jól nincs építve. Főterén forrás nagyon meglehetősen szép csarnokban, melyen egy felírás Nagy Péter cárról emlékezik meg, ki e forrásnak köszönheti egészsége helyreállítását. A „redoute” terme nagy, de tulságosan díszített. E nagy terem majdnem üres vala, egyáltalán nem táncoltak. A vendégek az angolokra sokat panaszkodnak, mert ez utóbbiak igen keveset táncolnak. Ma oly nagy vala a felzúdulás ellenük e téren, hogy néhány fiatal leány tüntetőleg egymás között kezdé táncolni.

Az angol vendégek elszigeteltsége s a feszélyezettség, mely az összes itt levő fürdőközönség között uralkodik, nagyon unalmassá teszi e helyet.

25-én. Reggel meglátogattam a három különböző forrást, melyek a várostól meglehetősen messze fekszenek. Három órát kelle lovagolnom. A forrásoknál senkivel se találkozék. A víznek íze kénes, szaga bűzös, fürdésre kevésbé használják.

Délután visszautazék Liège-be. Franconi is itt van cirkuszával. Kevésbé tetszik nekem, mint Párisban. Egy kis szürkéje, egy spanyolja s egy tarka török lova van, melyek jó iskolalovak s jól ugranak.

26-án. A diligence-al Aachenbe utazék, este oda megérkeztem. A határon határvizsgálat alatt tudám meg, hogy Sahländer itt a lovakkal megállott és kényszerítve lett a droit de sortie-t a lovakért megfizetni, holott Ostende-ban már megfizettünk ezért. - Aachenbe megérkezve, a kellemes felfedezésre juték, hogy úti és irótaskám, melyben összes pénzem és írásaim valának, sehol sem található. Egész idegen helyt, ismerősök nélkül, 10 frankkal zsebemben nem valami kellemes helyzet, de igazán épen oly kevésbé valék zavarban, mint megjedve s az egész utazó társaság több megdöbbenést nyilváníta ez eset, miatt mint jómagam. Hogy a nevetők ne legyenek ellenem, jobbnak látám magam is nevetni s így a nevetőket az én részemre hódítani, mert kijelentém, ha holmim nem kerül meg, kész vagyok newfoundlandi kutyámat pénzért mutogatva, utamat nyugodtan tovább folytatni. - Jól megvacsorázék, nyugodtan elaluvék s csak 26-án reggel menék vissza egy cabrioletben Lüttichbe.

Nem tudom, szerencsét kívánjak-e magamnak e philosophikus nyugalomért, vagy csak indolentiám következeként tekintsem-e, - akárhogy is van, ha nem is érdem - mindenesetre szerencse. - Lüttichbe érkezve minden holmimat megtaláltam. Tévedésből vivék vissza a „bureaux”-ba, míg én kutyámmal valék elfoglalva. Fehérneműmet is, melyet Brüsszelben mosásba adtam volt s itt hiába vártam, megkaptam s hogy örömöm teljes legyen, még egy levél is várt itt Lamberttől. Brüsszelbe siet és remélem, hogy utánam jön.

28-án. Mivel Aachenből lovászomnak irtam volt Kölnbe, hogy ott ne várjon be engem, hanem folytassa útját Frankfurt felé, úgy nem volt különös okom a sietségre s azon reményben, hogy Lambert itt utolér, ma itt maradtam.

A museumban valék. Meglehetősen szép természetrajzi gyűjteménye van, különösen madarakban gazdag. Nagyon közepszerű festmények, egy botanikus kert, melyet azonban vezetőm nagy csodálkozására nem néztem meg. Az akadémia most be van zárva, mert a vakatio itt október 1-ig tart. Körülbelül 15 nyilvános tanár működik.

A Szent Pál-templom s a székesegyház remek épületek. Lüttich nagyon mélyen fekszik, sok gyára van s tetemes kereskedelme, kivált kőszene híres. A lakosok többnyire catholikusok, úgy mint minden iskola és templom. E vidéken a legcsunyább „patoi”-t (tájszólást) beszélnek, az elrontott franciának és németnek vegyülékét, melyet Cueter voelsek-nek neveznek s innen származik méltán a kauder welsch kifejezése. Lehetetlen csak egy szót is érteni belőle. Bizonytal a fellázadt angyalok találák ki, hogy összeesküvésük titkát megőrizhessék.

A fegyver-fabrikot is megtekintém. Végtelen sok puska gyártódik s ezek között sok nagyon szép és igen olcsó is. 100-250 frank a legjobb s tisztább duplacsövű puskák. Egy kitűnő „second hand mantón”-t találék, mely kitűnően lő - Londonban nem lehetne 30-40 guinee-n alul megkapni, itt 240 frankért vevém meg.

Este Franconi fedett cirkuszában a vidéki színházak közönsége módjára ázánk meg.

29-én. Visszautazék Aachenbe. Az út kis darabig egy hegygerincen fut végig és nagyon szép. Kétoldalt messzi csinos kilátás a gazdag, zöldelő síkságra. Csupa legelő élősövényvel befoglalva. A vidék az angliaihoz hasonló. Aachenben egy újabb diligence-beli ismerőstől alig tudék szabadulni. Agyafurt, ravasz fickó, nagyon szeretett volna kártyázásra birni. A vége az lett, hogy én, reményei ellenében, közös költségre leitatám.

Aachen tiszteletreméltó ősrégi város. A székesegyház s a városháza leirhatatlanul szép, páratlan értékű régiségek. A fürdő jól berendezett s nagyon látogatott. Nagyon sokat s nagyon magas pénzekbe kártyáznak. Nyáron e város, úgy mint Lüttich is, esténként nem világíttatik.

30-án. Kölnbe utazék a gyorspostával. E porosz jármű inkább érdemelne igazság szerint bármely más nevet, mint éppen ezt. Mely különbség az angol postakocsik s mindazok között, melyekben már Ostende-től kezdve ültem! Mind nagyon lassúak és utálatosan piszkosak.

Kölnben a Rajna kisebbnek tűnt nekem, mint ahogy vártam. A nagyon szép, de nem egészen befejezett dóm igazi mesterműve a gothikus építészeti modernak. A Szt. Pál templom különös, kerek ívekben épített s nagyon régi. Johann Maria Farina kölni viz-fabrikáját és lerakatát is megnéztem.

31-én. Reggel a diligence-bureau-hoz érve, hol már előzőleg megfizettem ülőhelyemet, kijelentették nekem, hogy mivel csak emberi szállításra berendezett e - nem emberinek nevezhető - jármű, az utasok beleegyezésétől függ, hogy kutyámat is szabad-e magammal vinni, még akkor is, ha két helyért fizetek. A legudvariasabban szólítám fel tehát az utazó társaságot a szives beleegyezésre. „Was” kiálta fél egy igazi porosz „einen Hund im Schnellwachen, dass habe ich nie gehört!” S mindnyájan gorombán visszautasították kérésemet. Il faut être prusse pour faire cela. (Porosznak kell lenni, hogy ilyet tegyen az ember). Ez az a natio, melyet az ördögök a pokolban pulverisáltak, hogy mint „tartarum emeticum”-ot e földön használhassák. Nagy kedvem vala e megvett helyre ez udvarias emberek közé egy utálatos koldust ültetni, de a nagy sietségben nem találtam hozzájuk méltót, habár e vidék koldusokban egyáltalán nem szegény. Nem maradt más hátra, - kutyámtól nem akarván megválni, mint a postakocsira, a sok láda tetejére hűséges Lionommal együtt felkapaszkodni. E löcsös szekér által a rossz úton nyomorultul összerázva 13 órát utazék Bonn-on keresztül Coblentz-ig.

September 1-én. Coblentz-ből a diligence-al tovább utazék. A szép és tiszteletre méltó Rajna partján kanyarog az út, kellemesen meredek sziklák s gazdag szőlőhegyek alatt. Mindig új és új kilátások nyílnak meg s a szép zöld szigetecskék gyönyörteljes nyugvópontot nyújtanak a szemnek. St. Goar - Bacharach - Bingen. Mainzot csak szép holdvilágnál láthatám.

2-án. Hajnali 4 órakor Frankfurtban a Hôtel de Paris-ban szállék le, de mivel itt csak nagyon rossz kis szobát kaphattam, még ma átmenék a Weidenhofba. - Mivel a nagyvásár most kezdődött, minden fogadó tele van. Itt van egy anglus, Mr. Powlett, ki néhány hét előtt egy pár

polgárt és policia-béli katonát összeboxolt s ezért néhány hetet bezárva ült és 2000 frank bánatpénzt fizetett, - most itt mint rettenetes athléta nagy respectussal tekintődik. Ma a *tâble d' hôte*-nál megismerkedék vele s egy igen mulatságos amerikaival. Sokat ettünk együtt s én szerényen hallgatám elbeszélését az egész társaság által elismert erőpróbáiról. Megkísérlök a mérközést. „By God, he is a devilish strong fellow, if he' d be scientific, he could fight with everybody” (Istenemre, ördögien erős fickó, ha tudományosan képzett volna a boxolásban, bárkivel sikra szállhatna) mondá mindenki. És mi levetettük kabátjainkat, hogy ingujjban és *keztyü nélkül* boxoljunk. A nézők aggódva szerettek volna közbelépni, de nem mertek. Teljes mérséklettel vívók ezen játékharcot, Mr. Powlett semmi tekintetben sem vala veszedelmes ellenfél, minden pillanatban kapott egy-egy ütést arcába. Lehetséges, hogy e győzelem azért vala nekem oly könnyű, mivel már előzőleg egy másik nehezebbet vívék ki vele szemben a boros üvegek előtt. A publikum nagyon csodálkoza és megelégedett vala, hogy a rettenetes athléta emberére talált. Egy néhány üveg bor fejezé be ezen gymnastikus gyakorlatot. A bortól, győzelemtől félig megrészegülve színházba menék s ott találám Zimmermant. Széchenyi is ma érkeze ide, nagy örömkre szolgált őt viszontlátni. Lovaim tegnap értek ide Kölnből. Aachenből írott levelem után indultak el. Bradley derék legény. Nem ismerve itt a nyelvet, nem is viselkedhetne jobban. Az öreg Charles ostoba fecsegő, de szorgalmas s mert valamit ért franciául és németül, uton igen jól használható. A lovak jó állapotban érkeztek, csak az Ardosannak dagadtak a lábai. A mindenre alkalmazott angol gyógyszer, az érvágás, holnap talán megjavítja. Róbert minden áron így kívánja s nem akarok neki ellentmondani, mivel a lovak is már megszokták e gyógymódot.

3-án. Gogel bankárnál 100 poundomat, melyet Tattersall bankára által szivességből nekem ide utaltatott, felvevém. Ha Tattersall nem tette volna meg e szivességet, talán mégis kijöttem volna a Széchenyitől Londonban kapott pénzzel, de nagyon szükösen és le kellett volna mondanom mindenféle vásárlásokról. - Koch urnál, Gogel kompanistájánál ebédelék egész angolosan. Bethmann-t meglátogatám s a Kunst Institut-ot megnézém. Este színházba valék. Az affectalt német declamatio s a szerencsétlen pedans-arrogans színházi modor nagyon untatának.

Ma délután 4-kor lovaimek elindulának. Nem kis munka vala Róbertnek félig német, félig francia és angol számadásával tisztába jönni. Mindig egészen topografikus marche-route-ot kell, hogy neki adjak és az ut teljes leírását s magyarázatát s összeállítását a különböző pénznemeknek, mely munka és studium épen nem erős oldalam.

4-én. A ládáink nem érkezének meg s így tudakozódtam s irtam utánuk. Az ostende-i 13 ládánkat Aachenben hagyám, ugy mint nagyobb koffereimet is, mivel igen nehéz vala a gyorskocsinak; de már tegnap meg kellett volna érkezniök. Itt tudám meg, hogy Sahländer is hagyta hátra itt valahol egy koffert, melyet nem kapnak s Sahländer már körülbelül 3 hete, hogy elment innen. Sem a különböző fogadóknak és diligence bureau-kban, sem Mühlens urnál, Sahländer bankárjánál nem tudék meg semmit róla.

Bethmannál ebédelék. Minden nagyon elegáns, kitünően evénk és ivánk. Mr. Lamm angol és gróf Anstetten orosz követ is itt valának. - Délután Bethmann angol lován peckesen ülő lovászmeisterével spanyol iskolát lovagoltatott. Nagyon nevetséges vala. - Bethmann nagyon jó ember, főérdeme azonban a gazdagság s a nevetségességtől, mely minden hasonló fajtájának tulajdonsága, ő sem ment. Felesége fiatal és csinos, de ideges rángatódzások elrutitják arcát.

Este színházba valék. Siegmart, egy rémes operát adának; mindenki megöli egymást.

5-én. Több, mint két órát tölték ma Bethmannál a Danecker Ariadne-ja előtt. Öntött másolatát már Daneckernél láttam volt, de az eredetiről nem tudék magamnak képzelmek alkotni. Nem lehet semmi kéjesebbet elképzelni és nem értem, hogy az erkölcsös és vallásos Danecker

phantasiája, hogy alkotott ily rendkívül buja lényt, mint ez az Oriadne. Minő mellek és combok! A kihívó tekintet és tartás a gyönyör hatalmas uralkodónőjére vallanak.

Mr. Lamznál ebédelék, hol Mr. Abercombyval ismerkedtem meg. Később haza irtam. Széchenyi éjjélkor elutaza Bécsbe. Vele mehettem volna s az ut kényelmes angol kocsjában nem került volna semmibe s 3 nap alatt Bécsben lehettem volna. Mindeme kényelmemet azonban fel kelle áldoznom Lion kutyámért, mert ő nem jöhetett volna velünk s más mód nem lett volna őt tovább transzportálni. Egy fuvarost fogadék, ki őt nap alatt Regensburgig viszen; 80 forintot fizetek neki s 5 forint borraivalót.

6-án. Végre Sahländertől értesítést kaptam, hogy a ruhákkal telt koffert Aachenben hagyta volt. Már tegnap ugyan irék oda Sturznak, de Mühlens újra irni fog s a 13 láda szállítását is elintézi.

A „Weidenhof”-ban Table d’hote-nál ebédelék. Ilyenkor, nagy vásár idején, vigan folyik ott minden, zenével, jó kiszolgálással is csomó jó fogással, de a compania izetlen és utálatos. Nem csoda, mert többnyire németek és poroszok.

7-én. Csak 10 óra tájt tudék elindulni, mert a kölni postakocsi érkezését kelle beérem, hogy kofferemet megkapjam. Remélem, hogy talán a Sahländer-féle láda is megérkezik. Bosszuságomra ez idióta diligeancebeli alkalmazottak leszették még egyszer a már felpakkolt koffere- met, mert a kofferre irt nevem, - melyet Isten tudja mily módon és hányadszor elferdítének - nem egyezett a passusomon levővel.

Frankfurt nagyon csinos, kellemes város, az utcák, terek szélesek és meglehetősen tiszták. A város sáncai igen szép sétálóhelyekké vannak átalakítva. A levegő kitünő, szabadabban lélek- zik az ember, mint a Németalföld és Poroszország ama piszkos, öreg városában. Sok szép épület vagyon és igen jó fogadók: Hotel de Paris, Cour d’ Angleterre, Schwan, Weidenhof. A legkellemesebb lakóhelyek a Majna partján vannak. A nagy hidról remek kilátás nyílik. A vidék Frankfurt körül jól ápolt földekben s mivel szőlőkertekben gazdag. A magaslatról való visszapillantás, midőn az ember a várost már elhagyta, remek szép. Sok csinos falusi lak és kert, többnyire szép fekvéssel, de általános, tulságosan ékítették és kicikornyázottak. Az ut jó, csak városokban és falvakban rossz a kövezet. Itt láték először kukoricavetést. Emberek és lovak táplálására is használják erre a török buzát. Az ut mentén jobbra számos gyümölcs- mel megrakott alma- és körtefák, balra a Majna szép és kies völgye. Sok cidre-t készítenek itt, de bort többet isznak; nagyon olcsó, csak 6-12 krajcár kupája. Offenbachnál váratlanul és szomorúan változék meg a vidék; pusztaság s miveletlen árva földek. Sok fenyőfa s közben erdők. Frankfurttól kezdve sok dohányt termelnek a lakósok, de többnyire alacsonyabb s keskenyebb levelű, mint nálunk és sokkal sűrűbben ültetett. A parasztok viselete a mi parasz- jainkéhoz hasonló. Többnyire mezitláb járnak.

Seeligenstadt-ban ebédelék a fogadóssal s néhány barátjával. Oly undok és piszkos vala minden, hogy csak azért nem levék rosszul, mert nem vagyok utalós természetű és képes lennék még a kinézek asztalánál is ebédelni. Stockstadt-nál lépök át a bajor határt. Az ut állandóan a Majna balpartján vezet, Frankfurt-nál kelvén által rajta. Itt már nincsen annyi gyümölcsfa s a kilátás szabadabb, gyakran a legszebb tájkép nyílik meg a szem előtt erdős, nem nagyon magas hegyek által határolva. A széles völgyet szép rétek és fenyőültetések ékesítik, melyek között a Majna festőien kanyarog. Sok falu - cseréppel fedett kis házakkal - tarkítja e kellemes képet. Aschaffenburghoz közel az ut mentén egy nagy és szép park hivta tel figyelmemet, melyet a legcsekélyebb kerítés sem foglal be - nagy ritkaság Német- országban. Megtudám, hogy ez egy nyilvános királyi kert: Schönbusch. Aschaffenburgnál újra átkelénk a Majnán: A nagyméretű szép hid kőből épült. Aschaffenburg kis magaslaton igen kellemesen fekszik. A hercegprimás residenciája egy régi hatalmas épület, melyben most nyáron a bajor trónörökös lakik. A város többnyire vörös színezetű, nagyon kemény kőből, de

jól épült. Amint a városból kihajt az ember, rögtön a hegyekre ér s a tekintet innen vissza a gazdag völgyre - felséges. Ahogy a Ipressarhoz közelebb jövénk, egészen hegyvidékké változott a táj. Örömmel gondolék édes szülőföldemre - a Nagy-árokra, Csiglenterre s Tálásra. Hessenthal-ban hálék meg, egyedül álló rossz fogadóban.

8-án. Keresztülmenve a Spessart-on szép erdőbe érünk; tölgy és bükk, de legtöbbször fenyőfák. A parasztok viselete hosszú kék kabát s háromszögletű kalap. Langenfurt-nál, amint egy hidason a Majnán átkelünk, kutyámat gyakorlatképen a vízbe küldém s a tulsó, nagyon meredek parton nem tudván feljönni, segíték neki, de sulya annyira rámnehezedett, hogy éles fájdalmat érzék hátamban. Egész nap szenvedék a fájdalomtól, alig tudék ülni és járni. Kutyám majdnem naponta kitünteti magát valamely csiny által. Tegnap éjjel egy kandurt pusztita el, mely igazi példánya vala fájának s valódi Achilles vala, - amint mondják - az egerek és patkányokkal szemben. Az egész háznép irtóztató csatarát művele emiatt. Langenfurt-nál kezdődnek ismét a szőlőhegyek. A szőlő már jó érett s ha ezentul nem fog sokat esni, igen jó borra van kilátás. A szőlő az idén hamarabb ért, mint rendesen. Már Brüsszelben, hol csak kertekben művelik, igen jó érett szőlőt evék s a Rajna s a Majna mentén a korábban érő fajok már rothadni s száradni kezdenek. Ha ez otthon is úgy van, úgy régi jó boraim ismét a pincében maradnak. Itt sokféle szőlőfajt láték, mely nálunk is honos: járdovány, som-, rózsá-, kövér szőlő. Itt magyar szőlőnek hívják. A szőlők tőkére vannak mivelve, sok fát hagynak, a kapálás, amint látszik, mélyen tevődik. Würzburgon keresztül menénk. A város nem szép és nem is tiszta, az utcák szűkek s a terek piszkosak. A residencia nagyszabású, de nehézkes, otromba építésmódban készült. Bissingenben aludtam s egy ominozus feltserrel megdörgöltetém fájós hátamat.

9-én. A vidék, melyet ma láttam, nem szép. Possenheim-on keresztül utazva Langenfeld-ben ebédelék. Naponta mindinkább belátom, hogy a németalföldi fogadóról mondott ítéletemet csak mint elkényeztetett gyermek tevém az angol hotelek kitünő jó kiszolgálása után. Mi sem lehet piszkosabb, esetlenebbül berendezett és rosszabbul ellátott, mint az itteni fogadók. Az emberek ügyetlenek és gorombák, semmiben sincs a legkisebb kényelem, az ágyak Frankfurt-tól kezdve miserabilis rosszak. Ez a german luxus! Langenfeldben épen Kirchweih (a védőszent ünnepe) vala. Nem láttam otrombább s együgyűbb embert egy vig bajornál! A hallatlanul sok sörivás az embereket testben s lélekben nehézkessé teszi. - A vidék nem nagyon dombos, de sok fenyőerdő vagyon. Most szedik a komlót. A vetések helyenként még most is (szeptember!) zöldék. - Az ut rossz, éles kövekkel teleszórt s, az idő hűvös, esős és szeles. - Langenzahn-ban, közel Nürnberghez, hálék meg.

10-én. Nürnberg a távolból szép képet nyújt, különösen a vár egy magányos hegyen. Az utcák szélesek s a házak többször kicsik, régiiek, gothikus stílusban épültek. Ahogy a várost elhagytuk, rögtön a szép nagy breitaui erdő kezdődött, - mind öreg fenyők. Hochbrück-ben a fogadóban nem kapánk enni. Postbaur után szép és szorgalommal készült új úton haladánk, hegyen felfelé. Amint a tetőre érünk, hegyektől koszoruzott kies völgy nyílt meg előttünk, közepében Neumark, csinos kis városkával. Balra sötét fenyvesek körül a Wolfsburg régi, feldult romjai látszanak. A város felett kis dombon szépen fekvő Calvaria tető. A völgy termékeny, de hideg, még egészen éretlen búzát s árpát láték. Ez a síkság nagyon hasonlít a csiki- és gyergyóihoz, de a hegyek itt nem oly magasak, mint ott s itt teljesen hiányzanak ama vidékek szép, tiszta hegyi patakjai. Forrás azonban sok vagyon itt és jók. Neumarkban hálék meg a „Gans” nevű fogadóban. Elég tűrhető vala.

11-én. Erős hóharmatra ébredék. E hidegre való időváltás a múlt heti nyomasztó meleg napok után erősen érezhető. Hegyeken, erdőn, jól mivelt földeken menénk keresztül. Egy lóval vagy egy ökörrel szántanak. Vetni, itt az asszonyok vetnek, de nem úgy, mint nálunk; a magot a kéznek állandóan ismétlődő mozdulatával maguk elé szórják. Mindenütt piszkos és

szegénység és sok koldus vagyon. A pásztorfiuk többnyire jól öltözött, piros pozsgás gyermekek kéregetve szaladnak a kocsi után. Az út tovább haladva mind kietlenebbé válik. Sziklás részek következnek s a mezők, amint Planinanál, nagy kövekkel vannak teleszórva. Gazdagabb vegetatiohoz itt hiányzik a víz. Az utolsó tetőre felérve a Duna messzi völgye terül el a kellemesen meglepett szemlélő előtt, a táj nem gazdag, de barátságos. A Duna nem tetszik nagyoknak és Regensburg épen kicsinynek. A „Golden Kreuz”-ban szállék meg.

12.-én. Egy hajót bérlék magamnak s lovaimnak, mert ez a legjobb s legolcsóbb mód Bécsbe utazni, mert lovaimmal együtt éjjelenként én is a hajón maradok. Egy 5 fiatal leányból s egy urból álló társaság, kik már Kissingentől velem utazának és társaim lesznek a hajón, a 19 carolin³ bérből 6 carolint fizetnek. Ma majdnem az egész napot a hajó berendezésével töltém el.

Kirchenreiteréknél valék. Csak két jobb mester vagyon most közöttük. Az öreg József, Antal nevű fiával él együtt, kinek neve alatt a puskák gyártatnak. A másik testvér, Bertalan külön él, Jakab és András meghaltak. E régi hirneves fegyverek ma nem oly keresettek, mint hajdan s a két mester üzlete rosszul megy.

Lovaim megérkezének. - Regensburg rosszul épült, görbe, szűk utcákkal, kevés embert láték az utcákon. A dóm torony nélkül való, de a régi építésmodornak remek műve. Szép a nyolc ivre épült kőhid is.

13-án. Nehány, hajóutamhoz elkerülhetetlenül szükséges holmit vásárlék be, u. m. lepedőket, párnát, gyertyát s gyertyatartót etc. etc. 12-kor behajózánk a lovakat. Szép idő vala s kellemes, ut. A folyam balpartján *Staufen* várának romjai valának láthatók, romantikus szép magaslaton, erdőktől övezve. A még régibb *Bremberg* vára magasabban s épen olyan szépen fekszik. Közel ehhez Wirth, Thurn Taxis herceg hatalmas, otromba kastélya, kinek itt nagy birtokai s kitűnő vadászata van. A szép zöldelő rétek egészen az angliaiakhoz hasonlók s nagyon meglepének. A folyó vize tiszta, útja rendkívül kanyargó. - Heiligenblut mellett hálánk meg. Nagyon nyugtalan éjszakánk vala, a lovak egész éjjel át rugdalódtak és mozogtak.

14-én. 4-kor reggel tovább hajózánk. 12-ig csunya szél fujt s hideg vala. *Strauburg*-ban reggelizénk. A vidék festői s délutánra az idő gyönyörűen kiderüle. - A hegyek különböző fokozatokban emelkednek egymás felé s a legszebb erdőktől s facsoportoktól borítottak. Itt ott kimagaslék közülük egy romba dőlt vár, vagy a régiség tiszteletre méltó színeit viselő templom. Jobbra termékeny síkság terül el. - Gyönyörű alkony vala, a sima folyam nyugodt vitzükrében szeliden világola a méltóságteljesen lemenő nap utolsó viszfénye, oly tiszta kék égtől bucsuzva, minő csak Arcadiában képzelhető „the blue sky, so cloudless clear and purely beautiful, that God alone was to be seen in heaven” (a kék ég oly felhőtlen, világos és tisztán szép, minőt csak Isten láthat mennyekben, Byron). A fenyők sötét színei s a partok világosabb árnyai szép vegyületben tükröződtek a csöndes folyóban. Az erdők sok színű őszi köntösükben a legszebb haloványzöld réteket övezék. Balról Oberalteich temploma és kolostora magaslik. Alatta termékeny térség szép zöld pázsitján Deckendorf községe. Fehér házacskák és tornyok élénkitik e képet s a hazatérő nyájak s az ünnepies estharangok az egésznek szelid, kellemes hangulatot kölcsönöznek. Itt egy nagyon rossz fahid vagyon a Dunán keresztül. - Ma Klostermeidnál partra engedém a lovakat, hogy valamit mozoghassanak. *Arat* meglovagláim, nagyon jó kanca. *Ais* falucskánál megállánk s ott töltök az éjszakát. Deckendorfon tul folyik az Isar a Dunába.

15-én. Még hajnali 4 óra előtt tovább hajózánk. Egy darabig mezők között evezénk, aztán magasabb, sziklásabb lesz a part, a folyó medre sziklahegyek között néhol nagyon elszűkül,

---

³ Angol pénznem; 1 carolin 6 Rhenus forint

zugva s hullámozva töri magát e helyeken által. Passaunál ismét szelidebb a táj. A város egy, az Inntól képezett földnyelven fekszik a jobb parton. Balra van a citadella, nagyon magosan; meredek sziklacsucson. - Az Inn nagyon széles és vöröses szürke habjai csakhamar piszkosra festik az eddig oly szép tiszta Duna vizét. Passauban ebédelénk, utleveleinket visieroztattuk. Délután átléptük az osztrák határt, melyet a balparton nagy sziklafal jelez. - Engelhardzellben, hol a határország nagyon, maradtunk éjszakára.

16-án. A visitálást minden nehézség nélkül elintézőm. Lovaimat partra szállítván, meglovagolám őket. 8-kor tovább hajózárok, de kontraszelünk lévén, egy órát veszteglénk Reinach régi vára alatt. Utunk magas, sziklás, sötét fenyvesekkel borított partok mellett vezet. Komoran tekint le Marsbach-kastély a sebes folyóra s fölötté kimagasló sziklán a félig lerombolt Neuhaus vára. Aschaunál nyiltabb lesz a kilátás, a meredek sziklák elmaradnak, csak távoli hegyektől határolt kies síkság tárul a szem elé. Szép facsoportok s rétekekkel telt zöldelő szigetek néhol több ágra osztják a széles folyamot. A messzi távolban hókoronázott bércek láthatók s a Dunát idáig kíséző hegylánc e végső nyulványán fekszik a régi Schaunenburg vára. - Linz nagyon barátságosnak tetszik s szép, tiszta város, főtere csinos, hosszukás négyszög. A házak jól épültek, de alacsony tetőkkel.

17-én. A sűrű köd miatt nem indulhatánk 9 óra előtt. Az *Ens* szép tiszta vizével a hasonló nevezetű városnál ömlik a Dunába. Sok szép szigetek. Három órányira Linztől Spielberg romjai, arrább *Wallsee*, gróf Daun kastélya barátságosan tekint ki vörös fedelével s fehér falaival a sötét lombok közül. Nem messze innen *Grein* régi vára, alatta a Greiner Schwell (greinl halom). Az örvény s forgatag itt nem oly veszedelmes, mint ahogy hallám. - Közel hozzá egy sziklás szigetekén egy várnak romantikus romjai láthatók, balra a száraz földön a merészen kinyuló köves szirtre épült Niclasburg. - Az egész ut régi várkastélyaival, proeminens meredek sziklafalaival s közben szelid kolostorok csöndes celláival s kápolnáival leirhatatlanul szép. - Besenberg császári vára alatt haladánk. A folyam habjai mossák a kősziklát, melyen gögös daccal pihen az épület. A vidék hegy s völgy között váltakozik. Marbach előtt evezünk el, fölötté *Mariataferl* kegyhelye. A kilátás főnről gyönyörű lehet. A nagy és remek fekvésű Melki apátság következik ezután. Késő lett s a sötétség elrejté szemeink elől Thierstein várát, hol Oroszlánszivü Richard vala fogvatartva. A sötétség miatt nem láthatók a folyóba benyuló hatalmas sziklafalat, a Teufelswandot, melyről a monda azt beszéli, hogy az ördög a Dunát itt elakarván falazni, a kövek kicsusztak kezéből s az egyik kő ép a Duna mellé esett, ez a Teufelswand. A fölötté fekvő Spitz várát is eltakará előlünk a sötétség. Az utolsó vár, melyet ma látánk a nagy Schönbühl vár gyönyörű romjai s magas tornyai. - Este 10 órakor Stein-ba érkezünk.

18-án. Korán indulánk tovább. A vidék lapályosabb s a folyón sok sziget nagyon. Nussdorf-nál partra szállék s fiacker-rel Bécsbe menék. Nem képzelém, hogy ily leirhatatlan érzelmeket válthasson ki belőlem Bécs közelsége. - Habár lakás keresésére comissiot adtam volt, nem lehetett ott, ahol én szerettem volna, a Jägerzeil-on kapni s így a „Fekete sas”-ban (Leopoldstadt) szállék meg. Ismerőseimet keresém fel s örömteljes viszontlátást is ünneplék velük. A Johannitáktól - mint régi barát - melegen fogadtaték. Lovaim Nussdorftól az országuton jövének Bécsig. A vámnál nehézségeket akartak támasztani a hivatalnokok igazi buta osztrák módra. Eichelberg jó istállót ada lovaimnak a josphstadi kaszárnyában.

Szinházban valék és Eszterházyéknál. Jacinthe-ot végre viszontlátám! - Nemeséknél is valék. Haller Feri *Ardrosan*-nal meg van elégedve, holnap átveszi a lovat.

19-én. A hajón levő holmiaimat megvizsgálás után ma kézhez kaptam. Egyikét a legtisztább s a legmélyebb örömknek érzém át tegnap, midőn otthonról három levelet vevék, az első tudósításokat, melyeket Angliából való elutazásom óta édes jó anyámtól kapok. Hála és dicséret a Mindenhatónak, édes jó anyám egészséges!

De ez a mennyei öröm sem maradhatta tisztán s tökéletesen. Fájdalommal kelle olvasnom, hogy Miklós meghalt. Én magam neveltem őt, kedves volt nekem s igaz hűséggel ragaszkodott hozzám. Könnyeket áldozék emlékének. Nyugodjék csendesen!

Édes jó anyám Pigay-hoz 6000 váltóforintot küldte részemre. Ebből a pénzből kifizetém a két Lichnowsky féle kosot (100 fl). A többit megtartám. Rowand-nál egy nyeretget, két kantárt zablával 228 ft.-ért vettem. - Nemeséknél ebédelék s aztán az öreg Széchenyi grófnét látogatám meg. (Széch. I. anyját). - Színházban valék s Lampel-nál vacsoráztam Hallerrel s Wartenslebennel.

20.-án, B. Rosit két év után viszontlátám. Kimondhatatlanul jól esett ez nekem. Mely kedves emlékek ujulának fel ama gyermekesen vig, feledhetetlenül szép órákról. Bár most még gyengélkedik, de már egészséges.

Sok erdélyi vagyon most itt. Jósika János, Miske, Bruckenthal, mind - ahogy anyám nekem írta - szerencsevárók. Az öreg gubernátor (Bánffy Gy.) s a kancellár (Teleki Sámuel) halála tág teret nyitott a hivatalok s tisztségek után való vadászatnak s a nálunk sajnos oly otthonos ármányoskodásnak. Hogy ki fogja a pálmát elnyerni, még bizonytalan. - Ma minden földimet meglátogatám. Az estét Brudern-nál töltém Károlyi Györggyel.

A szürke kancát Louis (Károlyi) 600 ft.-ért megvevé.

21.-én. Justinus, Jósika, Székely, Bruckenthal, Cserey, Wajna, Geringer etc. nálam valának lovaikat megnézni. - Mely nagy volt meglepetésem, midőn az erdélyiekkel lovaiknál léve, egyszerre betoppant Ferentzi. Nem is tudtam itt tartózkodásáról s nagy vala örömöm ez igaz hű barátot látni. Szótlatlanul ölelém meg s az öröm könnyei nedvesíték szememet.

A *Schmelz*-en a katonák lovasgyakorlatát nézém meg. - Este a „Wieden” színházban valék. „Timur”-t adák, egy lovas produkciókkal tarkított darabot. Sok ügyes dolog volt e produkciók között, de az állatok még sem valók színpadra.

22.-én. Brudern, Fischer, Fechtig és mások jövének lovaikat megnézni. *Cato* általánosan s mindenkinek tetszik. Fechtig mind eladá méneit, melyeket a télen láttam volt; *Samhan*-t a hesseni nagyhercegnek 2500 ft.-ért, *Cochlan*-t, a keskeny, szürke mént ugyanannak 1000 ft.-ért; a pej *Siglavi* mént három kancával együtt Brudernnek s a világos pej, kurta, husos, kis mént Festetich-nek. Most ismét öt ménje van eladó. Mindezek az átlagban nem elég erős és tul-finom állatok nálunk Magyarországon semmi haszonnal valók sem lesznek. Ezt már a régebbi példákából is láthatták volna, de ez az „Arabomania” (az arabs ló-kultúra) úgy látszik nem akar nálunk megszűnni. Brudern legnagyobb hive az elvnek. - Fechtig *Aleppo* bebizonyult pusztulása folytán néhány ezer tallér veszteséget szenvedte.

Az öreg Széchenyi grófnénál ebédelék.

23.-án. Tehát egy éve már, hogy szülőföldemet, édes jó anyámat s szeretteim sírját elhagyám. Mily végtelenül sokat élek ez aránylag rövid idő alatt, némely előző, komoran elvegetált évhez hasonlítva. Sok mindent élvezék, de vajjon jobb és okosabb lettem-e? - E kérdésre azt hiszem, nyugodtan adhatom meg az igenlő választ. Azonban azt hiszem, hogy ez ut alatt nem vala számomra hasznosabb tapasztalat s megbecsülhetlenebb előny annál, minthogy *hét hónapig élék anélkül, hogy valakinek is parancsolhattam volna*. Így, egészen saját magára, saját erejére támaszkodva tanulja meg az ember az erőt igazán becsülni és használni. Minden szeszély, makacsság s a dolgoknak helytelen ítélete, melyek előzőleg, alantasoktól állandóan körülveve, gyakran bámultattak, többnyire követték és mindig türetek - így élve úgy tűnik fel nekünk, mint tökéletesedésünk örök akadályai s bántóan nevetséges kicsinységek. - Az embertársainkhoz való igaz viszonylatunk tisztán áll ilyenkor előttünk. A mágnás, a nemes *emberré* lesz s ez az egyedüli lépés, melyet tennünk kell, hogy *állatok* ne maradjunk. S a

méltó önértet nem ismert erőket ébreszt fel bennünk s mélyen elfátyolozott nézeteket nyit meg előttünk.

Brudern, Justinus és Fejérváry nálam reggelizének s aztán Zedwitz-hez menénk, kinek sok lova vagy on itten. 18-at, mint mondja, most kapott Angliából, egyik sem különösen jó. Lovaimat ma meglovaglom. - Este Brudernál valék. Ma kifizettem Charles-t. 71 Brabant-tallért kapott.

24.-én. Wegrotter bémutatá nekem a danus kir. főlovászmester fiát, ki Erdélybe egy út at akar tenni. - Délután lovaglék, az estét Brudernél töltém.

25.-én. Postakocsin Czenk-re menék. Ma fogadtam egy vadászt, 40 váltó fr.-tot fizetek neki. Tehát ismét van valakim, akinek parancsolhatok, egy szolgaszemély, lustaságomnak s ügyetlenségemnek segítsége, mert alapjában véve mi más az ily cseléd, mint az indolens és legtermészetesebb cselekedetekhez nem értő ur substitutuma. - Midőn ma bepakkoltam, alig tudék kész lenni s csomó mindent kifelejtettem, mert hárman dolgozánk: a szobadiener, ujonnan fogadott inasom és én. Egyedül, egész út am alatt mindig hamarabb valék kész.

26-án. Széchenyinek vissza kelle menni Bécsbe. Dolgai hívták oda, többek között a versenyfutás ügye is, mely nehezen fog menni. Távollétünk alatt kevesen foglalkozának e kérdéssel s azok, kik foglalkozának pl. Pesten Wenckheim, átlépték a határt, melyet a mostani viszonyok között az okosság szab meg: a gyülekezetek igen gyakoriak valának s ezáltal gyanut keltének, kérvényünk még mindig elintézetlenül hever a császárnál.

Lovaim szerencsésen megérkeztek ide, de nagyon soványak. A Gatyás tavon vadászék s nagyon rosszul lőttem, habár az új Manton puska vala nálam s csak néhány nagyon merész lövés után tudtam 8 drb. nyulat összeszedni. *Cora* nevű sötét pej kancámat, mely Bécsben nagyon tetszett és sok elismerésre talált, Széchenyinek 300 frt.-ért eladám. Károlyi Györgytől 500-at kaptam volna érte, de Széchenyinek elővételi joga volt. A tőlem vásárolt *Diomed* nevű kancát Széchenyi Károlyi Lajosnak 600 frt.-ért adá el. Ma este megérkezének Károlyi György és Hunyadi Pepi.

27-én. A lovakat nézők meg. *Manchester* mindenkinek legjobban tetszik, *Wartenslebennek* is, ki tegnap itt vala. A ló lábán levő óriás csontkinövéstről egyiknek sincs sejtelve. *Schreckhorn* most igen sovány, hogy tetszhessen és *Gandy* sántit. *Crispin* tetszett. A nagy erdőbe kocsi-zánk az anyakancákhoz. A méneskert fekvése nagyon szép és jó, csak kár, hogy oly messze van, 1½ órát mentünk odáig. Az Angliából hozott lovak közül *Southdown* és *Election Mare* csikóikkal együtt nagyon jól néznek ki. A régiek közül *Maraja*-nak jó kancacsikója van. Grímalkintól *Lodona*-nak egy gyenge pej méncsikója, *Restless* és *Fanny*-nak jelentéktelen méncsikói mind Grímalkintól: *Sophia*, *Helén* és *Snapp*, most belovagolt lovak. *Alpheus* nem egészen úgy fejlődött, mint vártam volt, feje kevésbé markirozott, nyaka vastag, nehéz, lapockái rosszak; de igaz, hogy igen is kövér s a nagy hústömeg lábait a kellenél vékonyabbaknak tünteti.

A Lomley trainingjében levő lovak mind rossz conditióban vagynak, igen sok és lágy husuak. Azt hiszem Lomley nem ért a dologhoz. A két Yorkshire-kanca igen jól megy hámban s a Boroughbridgei Gigben kitünően. Az ilyen lovak volnának a bécsi piacra való és sok pénzt hoznának be.

28-án. Eszterházy nál vadásztunk szalonkára; én 14-et lőttem. - Manton puskám megfizetetlen. Ma haza irtam, hogy lovaimat innen okt. 1.-én inditom, hogy 7, vagy 8-án Pesten, 14-én Károlyban, 17-én Zsibón lesznek s hogy valaki, ha lehet maga Kelemen menjen eléjük Károlyig.

29-én. Angol vadászkutyáink eddig igen rosszul praesentálák magukat. Néhány közülük a nyul után fut, mások pedig nem találván örömet a vadászatban, haza felé futnak. Ma Catot, a Tattersaltól ajándékba kapott kutyát vivém ki magammal s legnagyobb örömömre s csodálkozásomra nagyszerűen állá a nyulat s a legjobb orra vagon a világon.

30-án. Gróf Daunnal Kirschlagba kocsizánk Fechtighez, de nem vala otthon. Az ut borzasztó rossz, kietlen hegyeken, sziklák és kátyuk között vezet. Ménjei, melyeket már mult télen láték, most egészen másoknak tuntek nekem. Különösen *Hamdan*-t, melyet akkor erős tagozatu, nagyszerű lónak tarték s most látom, hogy annyi fundamentuma sincs, mint az én kis hároméves Hyppodomiámnak. Nem szabad arabs lovat angol televér után megnézni és ha az ember szeme előtt különösen az én *Cato*-m lebeg, ez állatokat csak miserabilis dögöknek tekintheti. Az arabs lónál mindig kérdezem magamtól: vajjon mire használható? Az angol televér lónál pl. Catonál pedig azt kérdem: vajjon van-e oly lótól követelhető teljesítmény, melyre ne lenne képes? Némely kecses alaku keleti ló látásánál sokszor sajnálom, miért nem lehet őket, mint a gyümölcsöt cukrozva rögzíteni. A Fechtig lovainál ugyan nem forog fenn ez az eset, mert mind csunyák. Hamdan mozgása azonban többet mutat, mint amit az ember keskeny lapos testétől várna. Fechtignek most érkezett egy arabus ménje és 4 kancája. A mén, *Samhan*, világos pej, minden kritikán aluli, csunya disznófővel, vastag, rövid nyakkal, egészen lapos, semmi combja nincs. Az egyik kanca (világos pej) tulajdonosát, kit állítólag a sivatagban 30 beduin üldözött, 7 órai vágatással megmenté a haláltól. De az üldözőknek ugyan rossz lovaik lehettek, mert e kanca oly vékonylábu, hogy engem bizonytal egy óráig sem bírta el a lábán. A kancák mind ilyen kövérek, habár csak 10 napja, hogy megérkeztek.

Oct. 1.-én. A nagy erdőben szalonkára vadásztunk; 5-öt lőttem.

2.-án. A Gatyás tónál Daunnal s több más tiszttel vadászva 19 foglyot lőttünk; én ebből 10.-et.

3.-án. Egyedül menék a Gatyás tóhoz Lionnal. Kutyám majdnem behuzott a tóba. Erős szél vala s a rossz lapátokkal fáradtságos vala az evezés.

4.-én. Catot és Hyppodamiat Sibó felé elindítám. Karajás, egy Hessen-Homburg ezredbeli megbizható huszár, ki most Széchenyinél van, egyedül kíséri a lovakat. Egy kissé merész vállalkozás, de néha-néha a jó szerencsében is kell biznia az embernek. Széchenyi azután érkeze meg, hogy a lovakat elindítottam volt. Utánuk kocsizánk. Rendkívül tetszett neki Cato. Bevallá, hogy a legjobb ló, mit valaha látott.

5.-én este Bécsbe utazánk.

6-7-8 és 9.-én Bécsben.

10.-én. Éjjeli 3 órakor Károlyi Györggyel elutazánk Fischamend-ig fiackerrel, mely felborita. Mint régi ismerősöket, igaz örömmel látám viszont a „Gyühü” négyest s az öreg Mihály kocsist. *Dali*, *Tarka* és *Marci* még mindig nagyon jók. - 6-kor reggel elindulánk Fischamendből s 6-kor este érkezünk Megyerre. Közben 3 órát pihenteténk. Tehát 18 mérföldet 9 óra alatt tettünk meg. Károlyi Lajos skárlátban feküdt s ismerve e betegség ragályos voltát, nem minden félelem nélkül tartózkodám közelében s még inkább rettegék, midőn 11.-én György is beteg lett s a láz és főfájás hasonló betegségre engede következtetni. De szerencsére éjjel jobban lett s 12.-én Hunyady Pepihez Ürménybe menénk. - Agarásztunk s hét nyulat fogánk. Az agarászat itt nagyon szép, de a lovak majd mind Tajar és Terefi leszármazottak, gyöngék és tüzesek. Csak az ily lapályos terrenumon, hol egyáltalán nincs akadály, lehet lovagolni őket. - Délután Kesziben néhány fácánt lőttünk.

13.-án. Egy pár szalonkát ejtettem, Kalo igen jól állja. Este az egész társaság: Korinsky, Lamberg Rudí, Rittmeister, Burits-Ceppe, Károlyi György és én Pil-be kocsizánk.

14.-én. Vadászat Pilben. A vidék nagyon szép. 32 nyul s 17 fácán esett; én ebből 5 nyulat, 4 fácánt lőttem. Este kockajáték folyt, én is részt vevék s kb. 30 fr.-ot vesztettem, mely összeget Ürményben billiardon nyertem volt. *K.* egy nevetlen kölyök és *L.* utálatos fráter, Pepivel szemben csúnyán és sértően viselkedé nevetlensége ép oly mértékben megbotránkoztatott, mint amily mértékben Pepi hideg vére s mérséklete bámulattal s elismeréssel tölte el. Mindkét Hunyady kiváló fiatal legény s méltó utódjai kitünő atyjuknak. Ferenc nagyon csendes és igénytelen, de ép oly reális, természetes és jó, mint bátyja. 19 éves s még teljesen romlatlan. Pepi most, 21 éves korában ép oly fegyelmezett, mint amilyen fékezetlen volt 14 éves korában.

15.-én. Vissza Ürménybe. Agarásztunk s 11 nyulat fogánk. Én egy fiatal Tajar ménnel, egész kicsi, jelentéktelen ároknál felbuktam, anélkül, hogy a lónak, vagy nekem bajunk történt volna.

16.-án. Pepi és a többiek Ihrénybe kocsizának Lamberg Ferenchez, én H. Ferivel itt maradtam. Vizsláinkkal néhány nyulat, fácánt s foglyot ejtünk el.

17.-én. Károlyi Stefivel vadásztunk; az eredmény 5 nyul vala. Délután Hetményben a 2 és 3 éves mén- és kancacsikókat néztük meg. A kocsilovaknak valók erősek és jók, de nem szépek. A Tajar-ivadékok nemesek, de többnyire finomak és marnélküliek.

18.-án. Hunyadi Ferivel s Károlyi Györggyel vizsláinkkal vadászni menénk. Több nyulat, fácánt s foglyot lőttem.

19.-én. Délelőtt agarászat. Délig 13 nyulat fogánk. Délután Kesziben az anyakancákat s a kis csikókat néztük. A ménes apadt, most csak 80 kanca vagy, részben kocsilónak, részben hátsalónak valók. A kocsilovak eredetileg Kladruper Grazioso vagy Monarcho-tól származnak. Ez ősrégi faj olaszországi s állítólag még a római imperatorok fehér győzelmi lovainak ivadéka. Itt e faj nagy erőteljes, jól haladó, sok kitartással s erővel bíró csonthibák s öröklődő nyavalyáktól ment. Alakjuk azonban nem tetszetős, kis szemüek, nehéz lapockájúak s általában igen kerek, húsos formájúak. Nagyságuk 15½-17 marok között váltakozik. - Az e fajból való mének itt: *Gyeplős*, *Plutó* és *Csillag*. - A hámba való kancák mind dolgoznak, szántanak, trágyát, szénát hordanak etc.; nyugodtak és jól néznek ki. Nem kapnak zabot, csak vágott csalamádét. Egy ember 4 lovat lát el; keveset lesznek takarítva. - Ezen hámba való lovak között van néhány Chapman-Mare is. - A háts lovak erdélyi s köpcsényi kancák s keleti mének leszármazottjai. A kancák átlagban - jók s egészen hibátlan csontozatúak. A Tajar-ivadékok nagyon nemesek, de többnyire tulfinomak. A mének: *Tajár* és *Hagiar*. Előbbi a legmagasabb pedigreejü ló, nagy, kora dacára (29 éves) még élénk, csontjai tiszták, inai feszesek, feje nagyon kifejezésteljes s a nyakkal jól összekötött, de a nyak maga igen rövid. Több marja van, mint legtöbb leszármazottjának. Az egész ló nem elég széles s nem elég csontos. - *Hagiar*t a mult télen egy porosz obestertől vevék 800 frt.-ért. Nagyon durva, közönséges, csunya, húsos nyaka s feje van. Rossz kötésü, de csontozata elég jó. - Arabs kanca csak kettő van most itt. Egy jelentéktelen sötét pej Schwarzenbergtól és *Sahdi*. Ez utóbbi, habár lábai tulfinomak s vékonyak, egyike a legjobb keleti fajú kancáknak, mit valaha láték. Nyaka és feje szép, marja jó, háta rövid, jó kötésü ló és nagysága is jelentékeny (15 markos). Tajártól igen szép jeltelen sárga két éves méncsikója vagy.

22.-én. Ürményből postakocsin 1½ nap alatt Bécsbe érek. Justinus oly szívesen és ismételten hívott Kopcsányba, hova holnap Trautmansdorffal utazik, hogy lehetetlen vala elutasitanom meghívását, de én csak holnapután indulhatok.

24.-én. Heinrich nevü vadászomat saját kérelmére elbocsájtám, mivel szülőföldjén erdészi állást kapott s egy másik vadászt Gottfried nevezetü fogadék. Ez inasváltozás, leszámolások, a bepakkolás és indulás ugy elfoglalának, hogy nem is gondolék a mai, nekem oly nevezetes

napra (atyja halála napja). Mely más érzelmekkel ünneplém még tavaly e napot. Vajjon lanyhább, rosszabb lettem-e azóta, vagy csak véletlen ez?

Délután elindulék Kopcsányba. Schönkirchben megszállék.

25.-én. Este Kopcsányba megérkezék. Trautmansdorf közben már Felsbergbe útaza. Justinus még napvilágnál mutatá meg nekem összes lovait.

26.-án. Egész napunk lónézéssel telt el. Az istálló nagy, négyszögű épület, világos és magas, de igen melegen tartatik. Ez az egyedüli s igen egyszerű oka az itt gyakran előforduló mirigy-daganatoknak. A kancák s csikók nagyon rossz conditióban vagynak. A mének itt: *Grimalhin*, *Pilgram* és *Regent*. Előbbi, habár nem oly jó, mint Cato, nem megvetendő ló, járása könnyed és kecses, háta egyenes, de lábai igen hosszúak, Csikói nagyon különösek, néhány közülök erős, mások pedig igen gyenge csontúak. - *Pilgram* a Chapman horse-ok egy rossz példánya. E faj különben itt nagyon szükséges lenne, mert a cél itt az: az udvar részére jó használati lovakat nevelni. - *Regent* beteges, csunya és rossz mén. - A kancák részben egész közönséges vérűek, részben $\frac{1}{2}$ és $\frac{3}{4}$ vérűek. 5-6 televér kanca is van, melyek azonban gyengék. A ménes egészben 30-40 kancából áll s évente kb.: 30 csikót ad.

27.-én. A 3-4-5 éves méncsikókat nézők meg.

Este a vadkacsa fogásnál valék. A készülék e madarak fogására igen egyszerű. Évente néhány ezeret is fognak. - Az estéket és fél éjszakákat Justinussal lóról való discurzussal töltöttük el. Elővevém naplóimat s véleményeim elismerésben részesültek. Mivel *Cato* Justinus különös kedvence s nagyon bámulja, csodálkozva kérdé, miért nem hoztunk csak ilyen fajta lovat Angliából. Igaz, hogy Cato megvásárlása részemre egy különös s ritka szerencse.

28.-án. Nagyon lassu fuvaroskocsival (melyért 60 frt.-ot fizetek) este későn visszaérkezék Bécsbe.

31.-én. Az állami méneket néztem meg. Nagyon rosszak. - Cs. nevenapját, Paraultnál ünneplők. A legnagyobb barátsággal van irántam s én betegségem óta sok hálával tartozom neki. Azóta a legmesszebbmenő figyelmet tanusítja velem szembe s én igazán egészen szeretém őt, ha csak épen úgy becsülni is tudnám! Általában csunya hírek keringenek róla, mindenki a titkos policiához tartozónak véli. - Ez bánt engem és fáj s nem tudom megvédeni, mert valóban a titkos policiával áll összeköttetésben. De remélni és hinni akarom, hogy tiszta és jó szándékkal lépett e sötét útra. A cél, mely felé törekszik, szent lehet, de sötét és borzalmas marad útja. Ha bátor elhatározása az, hogy még hirneve kockáztatása ellenére is jót cselekedjen, úgy bámulom őt, de követni nem akarnám s nem tudnám.

Nov. 1.-én. A magyar gárda épületében a festményeket nézém meg. „Zrinyi halála” szép, a compositio merész, de sok kivánni valót hagy hátra. Zrinyi magatartása nem az elemi erővel támadó hős állása s látszik, hogy célját - diadallal telt életét drágán megfizetni - nem tudja elérni. Egy török lovas már a hidról lezuhanó lováról visszafordulva, utolsó nyilát Zrinyire lövi ki. Ez goromba és hibás felfogás, mert ily helyzetben, azt hiszem, pogánynak és kereszténynek is elmegy a kedve a célzástól.

2-án. Justinus és Trautmansdorffal több lókereskedőnél lovakat nézénk, melyek majd mind rosszak valának.

3.-án. Justinussal Hess-nél valék. (Karl Heinrich Hess 1769-1849. Hires német lófestő.) Nagy művész, képeiben élet van s nagyok anatómiai ismeretei, habár némely dolog, főleg a lovak lábai, néha elrajzoltak. Igen lelkesedik az orientalis lovakért és szükséges lenne, neki Angliába menni (hogy igaz szép televéreket lásson). *Solotoj*, egy orosz generalis perzsa vagy arabs lova volt a legszebb ló, mit valaha festett.

4.-én. Széchenyi tegnap Felsbergből visszajött. Ott pusztult el szép Yorkshire kancája egyik embere ügyetlensége folytán, ki a Tilbury-be fogott lovat tartva hirtelen mozdulatnál elereszté s a ló a folyóba futa kocsistól s ott megfulladt. - Czenken a *Fornarina* lépfenében elpusztult.

Ujjonnan hozott lovainkkal nem nagyon biztató a kezdet s a kilátás. A megedzési elv tulzása folytán kicsapattak a trainingből jövő lovak a legelőre, nem takarítottak s most oly rosszul néznek ki, hogy senkinek sem tetszenek s már országszerte csunyáknak vannak kikiáltva. Széchenyi most mindenben keveset akarván költeni, Sahländer 3 emberrel vagyon a lovak mellett. Hogy lehessen őket ily körülmények között ellátni? Széchenyi soha nem fog sikereket elérni ménésével. Nincs elég türelme és kitartása s igen sokszor változtatja nézeteit, rendszabályait oly dolgokban, melyeknél egy egész emberéleten át ugyanegy sistemát kellene követni.

Este a Burgtheaterben valánk, *Kennilworth* szomorújátékot adák először. Nagyon unalmas s nagyon hosszú vala, 11 óráig tartta. Me. Schröder (Elisabeth) jól játszott, Me. Müller (Emma) érdekes vala s mesterien játsza szerepét. - Schwarzenberg Fritz-el, Lasanckyvel, Wartenslebennel, Battyáni Gustival s Károlyi Györggyel etc. megbeszélénk egy kirándulást Sewensteinba.

5.-én. Hajnalban 3 órakor kilencen indulánk egy „Wurst”-on” (hosszú alakú hajtókocsi) s reggel Emmersbergben Wartenslebennél rossz kancáit s még rosszabb csikóit megnézvén, copiosus reggeli s bortól csepegő ebéd után tovább utaza a vig s most még vigabb társaság Sewenstein felé. Már sötét vala, midőn a régi várhegy lábához érkezénk. A magas tornyokról kürtszó, ágyulövés és örömrivalgás hangzottak. Fáradsággal kapaszkodánk fel a meredek hegyen s a felvonóhídnál bebocsájtást s szállást kértünk. Ez megadatott nekünk s a várur régi, lovagias módon fogada. Kissé különös a fővároshoz s átalakító tovahaladásához oly közel egyszerre a 13-ik századba áthelyezve lenni. Itt minden úgy van berendezve, úgy kell viselkedni és beszélni, mint hajdan. - Steiger most már egy 70 éven túli magas, erőteljes ember, a tulajdonos itt s „Hans der Wilde” (Vad Jancsi) név alatt várur. E félig rombadólt várat bérbe véve egészen a korhoz mérten rendezé be s egy csomó s néhány szép régiséggel diszité fel. Ő alapítá a „Kékföld” rendjét vagyis inkább egyesületét. Mottoja: Mindent Istenért, császárt, hazáért és barátságért. Statutumai a régiekből állítottak össze. János főherceg a nagymester és gyakran jó ide. Sok nevezetes ember lovagja e rendnek, melynek jelvénye kék szalagon lógó érem a császár képével. E komoly játék és nevetséges komolyság mindenestre nagyon Don Quichote ízű és mégis jól esett nekünk néhány pillanatra amaz erős időkbé visszaálmódni magunkat. Nagyon jól mulatánk s a kupákat lovagiasan üritettük egyre-másra s azon tiszteletben részesülénk, mint lovagtornaképes apródok, a rendbe felvétetni. Én a „Murányi Béla” nevet vevém fel. Éjfél után visszamenénk Bécsbe. Fritz Neustadtnál elvála tőlünk, Itáliába megy regimentjéhez. Derék legény, jól s tisztán gondolkodó fő. Nagyon megszerettem őt. A magyarokat szenvedélyesen szereti, jól beszélí edes hazánk nyelvét s oly igazán: magyarosan gondolkodik és érez, mint sajnós kevesen közülünk, - Az elmúlt napokban Wildenmann-nál vala esti találkozóhelyünk. Késő éjszakáig beszélgeténk úgy, a pipafüstöt fújva; ezt ugyan én legkevésbé tevék, mert még mindig nem tudom újra megszokni a dohányzást. Ebben a cotteriában még Hardegg egy igazán jó lelkületű fiu. - Emmersbergben ma, hogy felfrissítem magamat, mivel már több álmatlan éjszakát töltöttünk volt - a kútnál meztelenül lemosám egész testemet.

6.-án. Reggel 6-kor érkezénk Bécsbe. Régi négyesemet, melyet tavaly Széchenyinek 2500 ft.-ért adtam volt el, most visszavevém tőle 1300-ért, (egy év alatt törlesztendő). Egészen új háموkat is kaptam hozzá. Mely nagy vala örömöm, hogy öreg Dalim ismét az enyém. E lónak köszönhetem angliai útamat, mert e ló által ismerkedék még Széchenyivel s jöve létre barátságunk s barátságunk lett okozója, hogy az életbe, világba kiléphettem s nem kelle egész

existenciámat Erdélyben elvegetálnom. Így függ sorsunk gyakran kiszámíthatatlanabb körülményektől s a legegyszerűbb eseményből egész életünket befolyásoló következmények láncolata foly ki. - Burgnál valék. Az eke, melyet mult télen saját rajzaim szerint rendeltem volt, jól sikerült s legjobb eredménnyel használtatott. - Délután uj négyesemmel s Miskával, ki a lovakkal együtt ismét szolgálatomba lépett, elindulánk s Windpassing-ban aludtunk.

7.-én. 10-kor délelőtt Horpácsra érkezénk. Már nincs szalonka.

M. egy isteni lény, junói természettel, szelidség és jóság sugárik minden arcvonásából. Könnyen bele tudnék szeretni - de ennek nem szabad lennie. Sejttem, hogy Pál fogja elvenni.

8.-án. Délután tovább Apáthiba.

9.-én. Pállal Óladon juhászatát nézők meg. Sok mindent magyaráza nekem a juhok ápolásáról s neveléséről, mit eddig nem tudtam. - Pál nagyon jó ember s igen sok barátságot tanusít irányomba. Faiskolája szép s házikáplánja elsőrendű pomologus. Sok fát szemez és olt, tavasztól nyárvégéig többnyire szemez s mindig sikeresen.

10.-én. Czenkre, hol Battyánit, Zichy Ferdinándot s Bremberget találám. Ismét egész csomó sületlen itéletet hallék a lovokról, még Bremberg sem ért hozzá s igazán mindnyájukat szépen fel lehetne ültetni - Schreckhorn és Gandy most már jobban takarítva és táplálva, jól néztek ki. Battyáni Schreckhornt 300 ft.-ért megvevé.

11.-én. Zichy Ferdinánddal tegnap Bécsbe utazánk. Tegnap óta nagy hideg vagon. - Széchenyivel most utóbbi időben keveset valánk együtt s mégis nagyon fájt nekem tőle hosszabb időre megválni. Uj kocsimat, melyért 800 ft.-ot fizettem, vissza kelle adnom, mivel e rövid uton már teljesen szétment. A kocsigyáros neve ad perpetuum rei memoriam *Eggl* s itt a Klepperstallban lakik. Károlyitól megvevém jó, uj kocsiját 600 forintokért.

12.-én. Búcsuvisitáimat tevém meg.

13.-án. Burgnál egy taposómalom rajzát rendelém meg. Az acélhengerű malom uj találmányát (Bauern Markt Nr. 480.) megnézém s egy ily készüléket 534 ft.-ért megvevék. Cserey fizeti ki a pénzt és gondoskodik a leszállításról.

Egy órakor elindulék Bécsből s estig Padendorfig jutottam.

14.-én. Günyőben háltam meg. Nagy hideg vala, a Somlyaitól kölcsönzött bunda és kucsma jó szolgálatot tevének.

15.-én. Korán, még lámpással, indulánk tovább. Dorogon ebédeltünk s este 6-kor érkezénk Pestre.

16.-án. Gyulai Albertnél ebédelék. Még mindig a régi vendégszerető ház, melyben 814-ben annyi igaz barátságot élveztem volt. Döbrentei épen Bécsbe készüle indulni, midőn hozzám jöve s csak nagy bajjal tudánk a körülményekről néhány órát együttlétünkre eldisputálni. Nagyon jól esett nekem ez öreg barátomat viszontlátni. Két évvel ezelőtt félreismert volt s elhidegüle tőlem. De ez nem nagyon bánta s nyugtalanita, mert biztosra vevém, hogy tévedését be fogja látni. Szivből örülök, hogy ez megtörtént s hogy régi barátomat ismét egészen az enyémnek mondhatom. - Nagy Bencze megvénült. - Unalmas város. Sem Brudern, sem Rádayék nincsenek itt. Pár jó ebédet mulasztok így el, mert R.-éknál, mint leánynézőt, kaláccsal fogadtak volna. Már két év óta mindenki által szeliden igyeksenek értésemre adni szándékukat. Mult őszön Tottes s most Wartenslebentől hallám, hogy komolyan számítanak reám. Sajnálom, hogy számításukat személyem kihagyásával tevék. A leányt szépnek s jónak mondják, de nekem nincs pénzem s neki sem s ez ama hasonlatosságok közül való, melyek nehezen párosulnak.

17-én. Tottesnál valék. Végtelenül barátságosan fogada s pénzt ajánla nekem. Mely boldog vagyok, hogy most nincs szükségem reá. - Emlékül egy török kést erőltete reám. - 1 órákor lovaim már befogva valának, kocsim felpakolva s épen ebédnél ülék, midőn betoppan Fejérvári s mondja, hogy Brudern megérkezett. Hogy őt még lássam, Fejérvárral hozzá menék s kocsimat oda rendelém. De tovább utazásról szó sem lehet, kéréseiknek engednem kellett, a lovak kifogattak s én még egyszer ebédelék Brudernnel és Fejérvárral. - Délután átmenénk Budára, hogy a palatinus istállójában *Seglavi*-t megnézzük. A ló kissé meghízott, de gyöngye állat volt és marad; testnélküli, kevés csontozatu, de előkelő alakkal. Sebes a palatinus részére Erdélyből egy 4 éves sötét pej mént hozza, melyet itt, mint az én ménesemből származót ad ki. A világ leginfámisabb állatja e ló és azt hiszem W. Istvántól való. Hevesen protestálék ez ellen és Sebestől e rossz tréfát ki fogom kérni magamnak. Este Kozlowszky kellemes előadása és tréfái által mulattata. Nagyon szellemes, azt mondják okos és eszes is, de mégis udvari bolond figura.

18.-án. Reggel 8-kor indulva Pilisen ebédelék s Abonyban hálék meg.

19-én. Reggel 7-kor indulva Kisujszálláson ebéd s este 8-kor érkezés Kabára. Tegnap óta csepp hideg sincs, ma épen meleg vala. Az utak nagyon jók. Szolnoknál mindenütt a töltés alatt lehet hajtani s a Hortobágy majdnem egészen kiszáradt. Holnapután reményilem Anyámat viszontlátni; e gondolat megdobogtatja szívemet s alig bírok ez édes szép képzelemmel betelni. Ahogy szülőföldemhez közeledem, úgy nő minden lépéssel vágyam utánna.

20.-án. 7 órákor indulva Létán etettem s este 6-kor Margitára érék. Csáky nincs itthon.

21.-én. 3 órákor hajnalban elindulék; szép csillagos éj vala. 9-kor Somlyón. Nehány óra múlva tehát viszont fogom látni édes jó anyámat, hosszú 14 hónap után ismét megcsókolhatom áldott kezeit s ismét hallhatom az édes anyai hangot, melynek utolsó „Istenhozzád”-ja még mindig megrázóan visszhangzik lelkemben. Mindenható Isten! köszönöm neked, hogy ez örömben részesítsz s hogy imámat meghallgatád. Óh adj erőt, hogy anyám áldott karjaiba visszasietve egy hálás gyermek minden kötelességét egész szívvel teljesíthessem. -

A két óra, melyet Somlyón az etetés miatt tölték, örökkévalóságnak tünt fel nekem s gyorsan tovairamló lovaim még mindig igen lassúak valának szívem kívánságának szárnyaihoz képest. Végre... végre a nyirsidi erdőnél atyai örököm földjére léptem s forró hálámat küldém az ég felé. Ismét viszontlátám az ifjú emlékek által megszentelt drága helyeket. A csendes völgyet s az erdőt, hol Patakymmal oly ártatlanul víg órákat tölténk. Az emberek mindenütt igaz szívélyességgel köszöntenek s a jó emberek őszinte öröme könyeket csalt szemeimbe. A Sósviztől kezdve néma, feszült várakozással néztem előre, míg a kiszögelő hegyen túl szülőházam jól ismert környékeit megpillantám. A kriptá, hol szeretteim hamvai pihennek, vala az első s szent borzalommal tekinték rá és édes, bús örömmel s ájtatossággal pihentek szemeim e megszentelt helyen, míg a gyorsan robogó kocsi a faluba nem ére. A csöndes házak bizalmasan integettek felém, a lakósok kitódulának kunyhóikból s kalapot lengetve örömujongással üdvözölének. - Óh, mégis édes a tudat: szeretve lenni! -

Lovaim régi hazájukat megismerve, mintha vágyamtól sarkalva lennének, széleseben száguldának az udvarba, menydörögve robogott a kocsi a kapu alatt s én házam küszöbe előtt valék. Gyorsan ugrottam le a kocsiról s az összetódult cselédségen keresztültörve átrohanék a szobákon, csak futó pillantást vetve felejthetetlen Patakym képére s jó anyám szobájába rontok. Zokogva és némán pihének karjaiban s mint kimondhatatlan elragadtatás mennyei forrásai, omlának örömkönnyeim. - Az élet mégis csak szép, nagy Isten! Egy ily pillanat évek és évek szenvedéseivel s bánataival is még mindig olcsón megvásárolt. Szeretetre méltó hatalmadat dicsérem, Uram, hogy engem, méltatlant ez élvben részesítél. - A viszontlátás első mennyei percei után néhány pillanatra kibontakozék anyám karjai közül, hogy jó Kelemenemmel kezdet szoríthassak, házam lakóit s a faluból ideseregletteket üdvözölhessem s szívből

jött „Istenhozott”-jukat viszonozzam. Öreg vincelléremet keblemre szoritám. - Ismét jó anyámhoz visszasielve, csöndes hálaadással pihentek szemeim arcának egészséges szinein. Mint mennyei muzsika, zengett fülemben édes hangja.

Istenem! szeretett atyám! Szivemnek hő óhaját teljesítéd, az életnek ez élvezetét, melyet már nem reméltem, megadád nekem. Kegyelmed őrizte lépteimet, semmi baleset nem ére, erőben tartád egészségemet, mértékletben s tisztán érzésemet s lelkületeimet. Most, 14 hónap mulva visszavezettél szülőföldemre. Édes jó anyámnak megtartád egészségét s karjaiban engeded a viszontlátás örömét élveznem. Hogy érdemlem meg e kimondhatatlan kegyelmet? Én méltatlan, gyenge, oly gyakran érzékeimtől s még gyakrabban a körülményektől elragadott ember; de mindig forrón és bizalommal imádkoztam hozzád s te jó atyám vagy.

Dicsértessék és dicsőitessék neved, Óh Isten!